

Nr 43

Utlåtande över riksdagens revisorers framställning med anledning av verkställd granskning rörande riksbankens avdelningskontor.

Riksdagens revisorer har i skrivelse till riksdagen den 27 februari 1969 föreslagit att en förutsättningslös utredning om betalningsmedelsförsörjningen under fredsförhållanden skall verkställas att tjäna till ledning för ett slutligt ställningstagande i frågan om riksbankens kontorsnät. I uppdraget anges även böra ingå att undersöka konsekvenserna av en eventuell nedskärning eller indragning av lokalkontorsorganisationen med hänsyn till de övriga arbetsuppgifter som för närvarande åvilar denna. Utredningen säges böra bestå av eller biträdas av experter inom administrativ rationalisering, samhällsekonomi och bankteknik. Vidare uttalas att arbetet med hänsyn till personalläget vid riksbanken bör bedrivas så skyndsamt att riksdagens principbeslut i frågan kan fattas senast år 1971.

En av revisorerna har, såsom framgår av ett till skrivelsen fogat protokollsutdrag, anfört *reservation* mot revisorernas beslut att framlägga här angivna förslag.

Revisorernas framställning jämte därtill hörande bilagor har med särskild paginering fogats till detta utlåtande. Bilagorna är en inom revisorernas kansli utarbetad granskningspromemoria, yttranden över denna från fullmäktige i riksbanken, länsstyrelserna i Östergötlands, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Uppsala, Västernorrlands samt Norrbottens län, poststyrelsen, bankinspektionen, Sveriges kreditbank och Svenska bankförbundet samt expertutlåtanden av dels bankdirektören Åke Tollet, dels professor Guy Arvidsson och kanslirådet Tony Hagström.

Över framställningen har utskottet inhämtat yttrande från *fullmäktige i riksbanken*. Yttrandet har intagits i detta utlåtande som bilaga (s. 6 ff.).

Utskottet

Riksdagens revisorer har på grundval av en inom revisorernas kansli genomförd undersökning samt ytterligare beredningsåtgärder föreslagit riksdagen att låta verkställa en förutsättningslös utredning om betalningsmedelsförsörjningen under fredsförhållanden. Avsikten är att härmed skall

skapas underlag för ett slutligt ställningstagande i fråga om riksbankens kontorsnät, varför utom sedel- och mynthanteringen även andra uppgifter som nu åvilar riksbankens avdelningskontor skall omfattas av utredningen.

De beredningsåtgärder som företagits efter granskningspromemorians framläggande innefattar remissbehandling av denna samt inhämtande av vissa expertutlåtanden rörande synpunkter som bankofullmäktige framfört med anledning av promemorian. Fullmäktige talar i sitt av utskottet inhämtade slutliga yttrande i kritiska ordalag om det »utredningsförfarande, som revisorerna funnit tjänligt, nämligen att sedan granskningsmaterialet sammanställts och kommenterats och fullmäktige yttrat sig däröver, införa ytterligare utlåtanden som fullmäktige ej beretts tillfälle ta del av». Utskottet vill betona att ingen anmärkning i detta hänseende kan riktas mot revisorerna. Dessa har tillämpat det förfaringssätt som föreskrives i deras instruktion. Deras framställning är baserad på hela det föreliggande materialet, och de inkomna remissyttrandena och expertutlåtandena återges in extenso. Att fullmäktige skulle få tillfälle att yttra sig över revisorernas framställning före utskottsbehandlingen av denna har varit självklart.

En utgångspunkt för revisorerna har varit bankoutskottets uttalande år 1959, när riksdagen senast behandlade frågan om riksbankens kontorsorganisation, att det syntes uppenbart att kontoren måste få väsentligt ökad arbetsuppgifter för att de skulle kunna bibehållas i oreducerad omfattning på längre sikt. De åtgärder som bankofullmäktige därefter vidtagit för att tillföra kontoren ytterligare arbetsuppgifter från statsförvaltningen har, konstateras det, blivit i stort sett resultatlösa. Även om vissa äldre verksamhetsgrenar, främst sedelhanteringen, har fått vidgad omfattning har dock, hävdar revisorerna, någon ökning av den totala arbetsbelastningen inte inträtt.

Bankofullmäktige anser att det nuvarande kontorsnätet hör i huvudsak bibehållas. I tre omgångar — i en skrivelse till revisorerna som tillhört underlaget för granskningspromemorian, i remissyttrandet över denna samt i det slutliga yttrandet till bankoutskottet — har fullmäktige utvecklat sina argument härför. I första hand hänvisas till de krav som sedelrörelsen och därmed sammanhängande serviceförpliktelser ställer. Därutöver åberopas dels betydelsen av att riksbanken bibehåller sin nuvarande möjlighet att i vissa lägen bedriva direktutlåning till näringslivet i räntekontrollerande syfte, dels behovet av direkta kontakter mellan länsstyrelserna och avdelningskontoren i fråga om beredningsåtgärder på betalningsväsendets område.

Remissyttrandena över granskningspromemorian från andra instanser än bankofullmäktige utmynnar inte i någon entydig samfällad slutsats. Noteras kan att Svenska bankföreningen snarast synes ha en ökad service gentemot kreditinstituten som villkor för sitt tillstyrkande av att sedel-

distributionen överförs till postverket och att poststyrelsen förutsätter att postverket skall få ersättning för kostnader som kan åsamkas verket genom en sådan överflyttning.

Efter att ingående ha övervägt de olika parternas argumentation har utskottet för sin del kommit till slutsatsen att revisorerna och övriga förespråkare för en förutsättningslös omprövning av betalningsmedelsförsörjningens nuvarande organisation icke har lyckats göra troligt att en radikal förändring av nuvarande sedelhanteringssystem — med bibehållen service-nivå — skulle minska den totala åtgången av arbetskraft och andra resurser för ändamålet och sålunda medföra fördelar från samhällsekonomisk synpunkt. I det väsentliga kan utskottet ansluta sig till vad bankofullmäktige i sitt senaste yttrande anfört beträffande sedelhanteringen, inte minst vad gäller säkerhets- och kvalitetsaspekterna. Utskottet vill i detta sammanhang framhålla att den avsevärda ökning av antalet uppräknade sedlar som ägt rum under senare år har i icke ringa mån förändrat förutsättningarna för den bedömning av frågan om avdelningskontorens sysselsättning som gjordes för tio år sedan.

Vad fullmäktige anfört om direktutlåning i räntekontrollerande syfte och om beredskapsuppgifterna på betalningsväsendets område har givetvis, vilket fullmäktige också klart deklarerat, endast sekundär betydelse för bedömning av organisationsfrågan. Utskottet anser sig därför inte ha anledning att gå närmare in på dessa spørsmål. Noteras må dock, med hänsyn till vad som anförts i ett av expertutlåtandena, att en räntekontrollerande utlåning genom postbanken eller Sveriges kreditbank inte synes väl förenlig med de grundsatser som eljest tillämpas för dessa instituts verksamhet.

Sammanfattningsvis finner utskottet inte skäl att förorda att en utredning av den art som revisorerna föreslagit kommer till stånd. Detta ställningstagande innebär dock inte att utskottet binder sig för att riksbankens kontorsorganisation under någon viss längre tidrymd skall bibehållas vid nuvarande utformning. Fastmera räknar utskottet med att förändringar kan bli aktuella i framtiden.

Härvidlag bör främst erinras om de reformer som kan komma att äga rum på betalningsväsendets område. För närvarande gäller att den utlöpande sedelmängden trots ökad användning av checker och girosystem år för år blir allt större. I regi av kreditinstitutens organisationer pågår emellertid utredningsarbete rörande ett datastyrt system för betalningsförmedling, avsett att i stor utsträckning ersätta utnyttjandet av nu gängse betalningsmedel. Det synes lämpligt att avvakta resultaten av dessa strävanden, som kan komma att leda till ändrade förutsättningar för sedelhanteringsorganisation. Om de pågående övervägandena rörande den regionala statsförvaltningen skulle komma att utmyнна i en länsindelingsreform torde detta likaledes föranleda en omprövning av riksbankens kontorsorganisation.

Vad gäller utvecklingen på kortare sikt vill utskottet fästa uppmärksamheten på bankofullmäktiges uttalande att de ändrade postala kommunikationslinjerna har aktualiserat justeringar i det nuvarande kontorsnätet, närmast med avseende på kontoret i Mariestad. Utskottet vill vidare understryka att strävandena att tillföra riksbankens avdelningskontor nya arbetsuppgifter från statsförvaltningen inte bör uppges. Ett par av remissyttrandena över granskningspromemorian innehåller härvidlag uppslag som synes kunna vara värda att prövas.

Utskottet förutsätter att fullmäktige i riksbanken fortlöpande ägnar uppmärksamhet åt frågan om kontorsorganisationens uppgifter och utformning och är inriktade på att ta erforderliga initiativ till reformer på detta område.

Åberopande vad här anförts hemställer utskottet

att riksdagen avslår riksdagens revisorerers förevarande framställning.

Stockholm den 4 november 1969

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle (s)*, Åke Larsson (s), Åkerlund (m), Lundin (s), Larfors (s), Mattsson (cp)*, Wirtén (fp) och Vilhelm Erik Carlsson (m);

från andra kammaren: herrar Regnéll (m), Hagnell (s), Franzén i Motala (s), Börjesson i Glömminge (cp)*, Larsson i Umeå (fp), Rask (s), Fridolfsson i Rödeby (s) och Stridsman (cp).

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservation

av herrar *Wirtén* (fp) och *Larsson* i Umeå (fp), vilka ansett att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

»Riksdagens revisorer har — — — (= utskottet, s. 1 f.) — — — på betalningsväsendets område.

Vid remissbehandlingen av granskningspromemorian har tanken på en utredning om betalningsmedelsförsörjningen vunnit stöd på flera håll. Särskilt kan noteras bankinspektionens klara ställningstagande till förmån för en sådan utredning och Svenska bankföreningens uttalande att en omläggning innebärande att sedel- och myntdistributionen överflyttas till postverket skulle medföra icke oväsentliga fördelar för bankerna.

Efter att ingående ha övervägt de olika parternas argumentation har utskottet för sin del kommit till slutsatsen att det ingalunda, såsom bankofullmäktige vill hävda, kan anses givet att den nuvarande organisationen av sedelförsörjningen är rationell och värd att i det väsentliga bevaras för framtiden. Vissa av de argument som fullmäktige åberopar för bibehållande av det nuvarande kontorsnätet synes i sammanhanget ha blott ringa betydelse. Endast hänsyn till sedelförsörjningen kan rimligen tänkas motivera en så kostnadskrävande organisation som den nu tillämpade. Att hållbarheten av fullmäktiges bedömning härvidlag blir prövad kan inte för riksbanken medföra några nackdelar som bör föranleda riksdagen att avstå från en sådan prövning.

Utskottet tillstyrker sålunda revisorernas förslag att en förutsättningslös utredning om betalningsmedelsförsörjningen under fredsförhållanden skall verkställas att tjäna till ledning för ett mera slutgiltigt ställningstagande i fråga om riksbankens kontorsnät än det som ägde rum för tio år sedan. I uppdraget bör, som revisorerna anför, ingå att undersöka konsekvenserna av en eventuell nedskärning eller indragning av lokalkontorsorganisationen med hänsyn till de övriga arbetsuppgifter som för närvarande åvilar denna. Uppdraget synes bära anförtros åt en parlamentariskt sammansatt kommitté, vars ledamöter under sedvanliga förutsättningar torde få utses av talmanskonferensen. Såsom revisorerna anvisat bör utredningen till sig knyta experter inom administrativ rationalisering, samhällsekonomi och bankteknik. Bistånd i utredningsarbetet bör givetvis i möjligaste mån lämnas av riksbanken, vilken också torde få bära kostnaderna för utredningen. I enlighet med vad revisorerna uttalat vill utskottet avslutningsvis understryka att det är angeläget att arbetet bedrivs så skyndsamt att riksdagen kan fatta principbeslut i frågan senast år 1971.

Utskottet hemställer alltså

att riksdagen i anledning av riksdagens revisorers förevarande framställning uppdrar åt talmanskonferensen att föranstalta om utredning rörande betalningsmedelsförsörjningen och riksbankens kontorsorganisation i enlighet med vad utskottet ovan anfört.»

Till riksdagens bankoutskott

Genom skrivelse av den 28 mars 1969 har Bankoutskottet anhållit om bankofullmäktiges yttrande över en den 27 februari 1969 dagtecknad skrivelse till riksdagen av riksdagens revisorer rörande riksbankens avdelningskontor. Fullmäktige får i anledning härav anföra följande.

Fullmäktige har i skrivelse till riksdagens revisorer av den 3 januari 1969, vilken fogats som bilaga till den remitterade skrivelsen, tämligen utförligt angivit sin ståndpunkt beträffande frågan om riksbankens avdelningskontor. Fullmäktige vidhåller sin i denna skrivelse uttalade uppfattning och har, inom ramen för ett remissyttrande, egentligen ingenting därutöver att tillägga. Det utredningsförfarande, som revisorerna funnit tjänligt, nämligen att sedan granskningsmaterialet sammansällts och kommenterats och fullmäktige yttrat sig däröver, införa ytterligare utlåtanden som fullmäktige ej beretts tillfälle ta del av, gör det emellertid angeläget att utöver vad som anförts i tidigare skrivelse tillfoga vissa kommentarer och synpunkter.

Som fullmäktige ser det är den helt avgörande frågan, huruvida riksbanken i fortsättningen som hittills skall eller inte skall i huvudsakligen nuvarande omfattning svara för de uppgifter, som avdelningskontoren f. n. ombesörjer, därvid främst med den befattning med sedelhanteringen, som är deras arbetskvantitativt största och dominerande uppgift. Om riksdagen, såsom hittills fullmäktige, bedömer det som rimligt, att riksbanken också i fortsättningen svarar för dessa arbetsuppgifter, får man räkna med att därför kommer att krävas en organisation, som i stort sett motsvarar den nuvarande. Bedömes riksbanken däremot ej fortsättningsvis böra svara för denna service för kreditväsendet, postverket, näringslivet i övrigt och allmänheten eller anses det eljest orimligt att riksbanken bär kostnader av nuvarande storleksordning för ett kontorsnät, är det som fullmäktige redan framhållit fullt möjligt att utforma en sådan ordning för sedelrörelsens handhavande, att huvuddelen av berörda arbetsuppgifter och kostnaderna därför finge övertagas av andra organ och då närmast av kreditväsendets institut. Att den faktiska arbetsåtgången, den »sammällsekonomiska kostnaden», vid en sådan alternativ ordning i vart fall inte skulle ställa sig lägre än vid nuvarande ordning, torde stå klart utan särskilda ytterligare utredningar. Att riksbankens under myndighetsansvar och rigorös säkerhetskontroll genomförda sedelräkning nu ofta överflödiggör en motsvarande räkning i mer än ett led i sedlarnas efterföljande hantering i kreditinstitut och företag och att motsvarande fördel i vart fall inte automatiskt och självklart kan vinnas vid en annan ordning, indikerar åtminstone möjligheten av att arbetsåtgång och kostnader i stället komme att avsevärt öka. Det är som statsrevisorerna påpekat riktigt, att fullmäktige som hela tiden utgått ifrån att det är rimligt att riksbanken tillhandahåller nuvarande service på området, inte utfört mera detaljerade och »kvantifierade» utredningar om en sådan alternativ ordning. Om mot förmodan riksdagen skulle ha någon annan syn på riksbankens nyssnämnda serviceförpliktelser, kan givetvis ytterligare utredningar tarvas för att i detalj belysa konsekvenserna av en alternativ

ordning. I annat fall förefaller de i vart fall fullmäktige som skäligen överflödiga.

Att fullmäktige funnit sin ståndpunkt beträffande den service, som riksbanken bör lämna i samband med sedelrörelsen, som inte enbart rimlig utan som tämligen given och självklar, sammanhänger inte bara med sådana saker som att kreditväsen och allmänhet hittills vant sig vid och säkerligen fortsättningsvis väntar sig den och att en mer eller mindre motsvarande service lämnas av de sedelutgivande centralbankerna i andra med oss jämförbara länder — där för övrigt i påfallande grad organiserad på samma sätt som i vårt land, nämligen med utnyttjande av en motsvarande lokalorganisation. Det sammanhänger därutöver och i sista hand med det allmänna ansvar för sedelförsörjningen i vårt land, som riksbanken ofrånkomligen ytterst har och svårigen odelat kan överlämna åt någon annan instans. Mot bakgrunden av de anmärkningar förklarhet i presenterade ståndpunkter, som fullmäktige mött under det pågående ärendets gång, må det vara fullmäktige tillåtet att exempelvis påpeka, att ingen som därunder talat om t. ex. postverkets övertagande av »sedeldistributionen» ens antydningssvis gjort klart, vad denna uppgift skulle omfatta och hur en tänkt avgränsning mot på riksbanken kvarstående uppgifter i sammanhanget skulle företagas. Det torde inte behöva utvecklas, att riksbanken knappast bara kan överlämna sitt »sedellager» till postverket med åtföljande åtaganden att på dess rekvisition vid behov fylla på det.

Det är helt riktigt, att det för fullmäktige tett sig så mycket mera acceptabelt, att riksbanken svarar för den organisation och kostnader, som här aktuella med sedelförsörjningen sammanhängande service för med sig, som denna organisation samtidigt kunnat utnyttjas jämväl för andra uppgifter, som tillkommit genom olika samhällsdispositioner och -behov och för vilkas ombesörjande riksbankens lokalorganisation syntes lämpad. Dit hör de olika former av social och näringspolitisk långivning, som riksbanken omhänderhar och i samband med vilka riksbanken kunnat tillgodose inte endast kraven på bankmässig handläggning utan även de krav på handläggning med myndighetsansvar, som för just dessa lån naturligen tett sig motiverade. Dit hör också den *möjlighet* att utnyttja riksbankens lokalorganisation för en sådan direktutlåning till näringslivet i räntekontrollerande syfte, som fullmäktige i sina tidigare yttranden i det föreliggande ärendet berört och som utvecklingen på kreditmarknaden alltmer aktualiserat behovet av. Om den sistnämnda av dessa uppgifter gäller, att fullmäktige medvetet eftersträvat, att den icke i onödan skulle få någon alltför stor faktisk omfattning — i bästa fall kan det avsedda syftet nås redan genom att en sådan direktutlåning just existerar som en potentiell möjlighet — men även om övriga här nämnda uppgifter gäller, att de arbetsmässigt på ett icke alltför betungande sätt kunnat inordnas i en organisation, som s. a. s. redan existerat för sedelrörelsens behov och därför kunnat avvecklas till en kostnad för statsverket, som fullmäktige vågar hävda är inte bara acceptabel utan låg. Som exempel kan nämnas, att riksbankens förvaltning av bosättningslånen, inklusive aktförvaring, bokföring och indrivning, i dag äger rum till en kostnad för statsverket av 6: 00 kr per lån och år.

Med denna allmänna erinran om bakgrunden till fullmäktiges ståndpunkt i det föreliggande ärendet och utan att ytterligare utveckla sina tidigare anförda överväganden, till vilka fullmäktige alltjämt får hänvisa, vill fullmäktige i detta sammanhang blott ta upp några punkter i den av revisorerna i deras slutliga skrivelse utförda argumenteringen, som för-

menas stödja åsikten, att behovet av riksbankens lokalorganisation ej till fyllest klarlagts.

Fastän formuleringarna blivit försiktigare jämfört med motsvarande uttalanden i den ursprungliga granskningspromemorian vidhåller revisorerna i sin slutliga skrivelse till riksdagen, att någon ökning, »i varje fall icke någon väsentlig sådan», av den totala arbetsbelastningen för riksbankens avdelningskontor icke inträtt under den senaste tioårsperioden, ett förmenligt förhållande som då jämföres med att avdelningskontorens personal undergått en viss ökning. Revisorerna har själva haft tillgång till uppgifter, varav framgått, att detta påstående icke är korrekt. Avdelningskontorens arbete med sedelrörelsen, mätt i antalet uppräknade sedlar, har under perioden ökat med ungefär 50 %. Utgår man från att sedelrörelsen motsvarar två tredjedelar av kontorens totala arbetsbelastning och att övriga arbetsuppgifter varit i stort sett oförändrade, betyder detta att den totala arbetsvolymen vid kontoren under perioden i fråga ökat med omkring 35 %, vilket skall jämföras med att personalen, mätt i *antal anställda*, ökat med 16 %. Tages hänsyn till den lönegradsmässiga sammansättningen av personalen, är personalökningen än mindre. Fullmäktige är medvetna om att en viss godtycklighet alltid är ofrånkomlig vid varje försök att fördela en total arbetsvolym på olika samtidigt ombesörjda arbetsuppgifter, men fullmäktige vågar hävda, att dess här använda fördelning är så rättvisande den kan vara. Det torde stå klart för var och en som allvarligt försöker sätta sig in i arbetet vid avdelningskontoren, att sedelrörelsen är deras arbetsmässigt dominerande uppgift. Innebörden av revisorernas ståndpunkt belyses av att, även om man taxerade den av sedelrörelsen föranledda arbetsbelastningen så lågt som till 50 % av den totala arbetsbelastningen vid kontoren, skulle ändå kvarstå, att denna ökat med 25 % under den ifrågakvarande perioden. Hur man än räknar, står det fast att kontorens arbetsbelastning i motsats till vad revisorerna hävdade undergått en icke oväsentlig ökning och att denna ökning relativt sett varit avsevärt större än den samtida personalökningen. Fullmäktige kan väl tänka sig, att det är möjligt att leta fram exempel på verksamheter, även personalkrävande administrativa sådana, där »rationaliseringstakten», mätt som relation mellan arbetsvolym och personalåtgång, varit högre än den riksbankens avdelningskontor kan uppvisa, men det är säkerligen också möjligt att ta fram exempel på motsatsen utan att därför verksamhetens berättigande ifrågasatts. Det är ofrånkomligt, att när avdelningskontorens prestationer i dessa avseenden skall bedömas, någon hänsyn får tagas till den speciella arten av deras arbete, till dess med nödvändighet endast begränsat mekaniserbara karaktär, till att det avser en ömtålig hantering av pengar, till de särskilda kraven på säkerhetskontroll och till att själva arbetsflödet åtminstone delvis beslås av omständigheter utanför kontorens egen kontroll.

Med anledning av att fullmäktige omnämnt, att en försämring av riksbankens service gent emot kreditinstituten, som innebar en för dem ogynnsam tidsförskjutning av sedelhållningens anpassning till behoven, dvs. nödvändiggjorde tidigare och/eller större uttag av sedlar vid stigande sedelbehov respektive medförde försenad återinleverans vid fallande sådant, skulle åsamka kreditinstituten ränteförluster, har revisorerna tagit fasta på ett i och för sig korrekt men i sammanhanget något »akademiskt» påpekande av två anlitade sakkunniga. Ifrågakvarande ränteförluster representerar, heter det, ena samhällsekonomiska kostnader och de kan »alltså inte

... vägas mot kontorsorganisationens kostnader». Det heter sedan, att det är »en annan sak», att ifrågavarande räntekostnader har fördelningsmässiga konsekvenser och närmast är att jämställa med en förmögenhetsbeskatning. I de sakkunnigas eget utlåtande preciseras problemet vidare därhän, att »Det är icke a priori givet, att en sådan skatteskärpning skall betraktas som icke önskvärd».

Fullmäktige vill endast påminna om att fullmäktige som konsekvenser av en minskad sedelhanteringservice från riksbankens sida angivit inte endast de ifrågavarande ränteförlusterna för kreditinstituten utan även och i första hand det förhållandet, att det arbete med sedelhanteringen, räkning och sortering etc., som riksbanken undandrog sig i stället finge utföras av andra, dvs. av kreditinstituten, företagen osv. *Detta* arbete torde representera just en samhällsekonomisk kostnad och enligt revisorerna få »vägas mot kontorsorganisationens kostnader». Men vidare, även om det må vara ett betydande akademiskt intresse att få de diskuterade räntekostnadernas sanna natur klarlagd, torde det förhålla sig så, att den som drabbas av även en icke samhällsekonomisk utgift eller intäktsminskning är begränsat intresserad av den angivna distinktionen. Fullmäktige har funnit räntekonsekvenserna värda att nämna, därför att redan dessa mycket lätt kan komma att uppgå till belopp, som blir jämförbara med eller större än riksbankens totala kostnader för avdelningskontoren, och därför att det i vårt land finns en viss hävd för att pålagor av detta slag från i vart fall offentliga organs sida inte brukar få tillkomma på en slump och utan redovisning.

De av revisorerna anlitade ekonomiska sakkunniga, som ägnat sig åt den nys nämnda frågan, har även prövat frågan om riksbankens ifrågasatta räntekontrollerande direktutlåning. Den tendens till icke önskvärd ränteglidning, som riksbanken kan vilja kontrollera, sägs kunna motverkas med enklare och mera direkt verkande medel. Om man inte vill upphäva det efterfrågeöverskott, för vilket ränteglidningen är ett uttryck, vore det, heter det vidare, en motsägelse att söka motverka den med direkt utlåning. Och slutligen påpekas, att en sådan stram kreditpolitik, som leder till ränteglidningstendenser, med fördel kan ersättas med t. ex. finanspolitiska åtgärder. Dessa obestriddigen logiska satser förtjänar att inte förbigås. Att med »enklare och mera direkt verkande medel» upphäva ett ränteglidningsfrankallande efterfrågeöverskott på kreditmarknaden torde bara kunna ske på två sätt: antingen genom att höja räntan, vilket betyder att man avstår från ambitionen att kontrollera den, eller genom att öka likviditeten i kreditsystemet, vilket i det tänkta läget betyder att man avstår från ambitionen att söka föra någon adekvat kreditpolitik. Den »motsägelse», som de sakkunniga avslöjat i tanken att vid eftersträvad bibehållen stramhet på kreditmarknaden söka motverka ränteglidning genom viss direktutlåning från riksbanken, ligger kantänka i att den senare tillför marknaden likviditet. Om detta är bara att säga, dels att riksbanken har möjlighet att upphäva den effekten genom en motsvarande likviditetsindragning på annat håll, dels att de sakkunnigas resonemang bygger på en väl förenklad ränteteori, till vilket fullmäktige nedan återkommer. Vad slutligen gäller det mest alexanderhugg-betonade påpekandet av alla, att all stram kreditpolitik och därmed räntekontroll kan överflödiggöras genom ett starkare utnyttjande av finanspolitiska medel, bör fullmäktige troligen bara säga, att det rör vid en så stor fråga, att fullmäktige ansett den ligga utanför och ovanför det här föreliggande praktiska organisationsproblemet men kanske också utan-

för de politiska realiteterna i den värld vi lever i. — Trots sitt avvisande av tanken på en direktutlåning i räntekontrollsyfte från riksbankens sida gör sig de sakkunniga skyldiga till den »motsägelsen», att de förordar att Postbanken och Kreditbanken bedriver en sådan. Fullmäktige återkommer till denna fråga.

Om fullmäktige finner sig föranlåtna att något mera på allvar än en gång uppehålla sig vid frågan om behovet av en räntekontroll av det slag, som här är aktuell, är det lika mycket för att betona, att fullmäktige själva är starkt medvetna om svårigheterna med och gränserna för en sådan räntekontroll, som för att understryka, att det föreliggande ränteglidningsproblemet med den kreditmarknad, vi har och kan förutses fortsätta att ha under nu överblickbar tid, är på väg att bli ett allvarligt problem. Som fullmäktige redovisat i sin skrivelse till riksdagens revisorer den 3 januari i år, kan det statistiskt beläggas, att vi under åren 1960—67 haft en ränteglidning av 0,22 %, definierad som ökning av skillnaden mellan faktiskt uttagna utlåningsräntor och riksbankens diskonto, till vilket de nominellt noterade utlåningsräntorna hela tiden anknutits. Denna ränteglidning representerar en merutgift för låntagarna av storleksordningen 200 milj. kr per år. Ingenting tyder på att denna utveckling avbrutits efter 1967. Anledningarna till att vi fått den är säkerligen flera, och flera av dem är i och för sig lätt förklarliga: den höga ambitionsgraden för vår ekonomiska politik, som ger en hög efterfrågenivå även för efterfrågan på kredit; den relativa grad i vilken den ekonomiska politiken måst förlita sig till kreditpolitik i stället för till andra ekonomiskt politiska medel, m. a. o. svårigheten att följa recept som ovan apostroferats; förhandenvaron av kartellbetonade former för kreditinstitutens uppträdande på marknaden, som stimulerat fram en extra kostsam och sedan kostnadstäcknings-krävande service i konkurrensen mellan dem, osv. Det vore lätt att säga, att vid etablerade utlåningsräntor de motsvarande inlåningsräntorna allmänt bort få stiga för att svälja de med ränteglidningen vidgade marginalerna, så att därmed insättarna-spararna åtminstone kunde ha blivit bättre tillgodosedda, men just på grund av förhållanden som de nyss anförda och andra jämförliga skulle troligtvis därmed inga garantier vinnas för att inte i nästa steg utlåningsräntorna igen hade anpassats uppåt och de vidgade marginalerna på nytt etablerats. Ännu lättare är det att avfärda hela frågan med att säga, att problemet bör lösas genom att kreditväsendet genomför en reduktion av sina vinstanspråk. Bortsett från att en sådan inte utan vidare kan bara »kommenderas» fram, finns det åtskilligt som talar för att de vidgade räntemarginalerna i betydande grad konsumerats av i processen mer eller mindre automatiskt uppkomna ökade kostnader, framför allt för de nya och utbyggda former av service, som kreditinstituten givit sig in på i konkurrensen om inlåningen men som ur andra synpunkter många gånger kan på allvar ifrågasättas. Om åtminstone något och någorlunda effektivt motstånd kunde bjudas mot ränteglidningen uppåt på utlåningssidan, skulle utrymmet för denna utrymmesutfyllande kostnadsexplosion minska, och det är inte utan vidare givet att detta ens av kreditinstituten själva skulle betraktas som stridande mot deras intresse. Att det för de bankkunder och den allmänhet, som nu över-sköljs av allsköns, åtminstone ibland tvivelaktig service och service-dubblingar skulle vara någon nackdel, kan på mycket goda grunder betvivlas. Än mera kan det betvivlas att det eljest ur några allmänna synpunkter skulle vara det.

Tanken på en räntekontrollerande direktutlåning från riksbankens sida

går tillbaka på sådana överbäganden. Den kan sägas sedan länge i beaktansvärd skala ha tillämpats genom den avbetalningslånerörelse, som riksbanken bedrivit och som utan tvekan haft ett återhållande inflytande på räntesättningen för närmast motsvarande utlåning inom bankväsendet. Att försiktigt vidga en utlåning i direkt räntekontrollsyfte till andra låntagarsubjekt, främst till låntagare inom näringslivet är enligt fullmäktiges mening — i en verklighet, som inte bjuder på så många andra praktikabla möjligheter till verksamma åtgärder — en väg som på allvar vore värd att ytterligare pröva. Det är icke en utan vidare övertygande invändning mot den, att en sådan utlåning från riksbankens sida inte kan väntas och icke heller skulle eftersträvas få en sådan omfattning, att den blir kvantitativt betydande i relation till kreditväsendets totala utlåning. Inte heller är det någon i realiteternas värld alltför avgörande invändning mot den, att den kan synas stämma mindre väl ihop med textböckernas renodlade tankeschemata om prisbildningen på kreditområdet. Samtidigt som man förvisso inte skall negligera existensen av normala prisbildningskrafter också på kreditområdet eller deras styrka, arbetar vi i verkligheten med en rad rent konventionellt bestämda ränterelationer — lättast illustrerade och exemplifierade vid ett studium av existerande räntedifferentiering mellan olika utlåningsändamål — vilket innebär, att det bör finnas ett visst utrymme för subjekt, som kan uppträda tillräckligt övertygande och med tillräckliga resurser, att påverka och t. o. m. att »sätta» en räntesats och vinna efterföljd för en sådan. Det kan knappast sättas i fråga, att riksbanken inte skulle ha vissa sådana möjligheter, förutsatt att den inte rent organisatoriskt berövas dem.

Det nu sagda leder in på den fråga, som spelat en viss roll för revisorer-nas och ett par av de anlitade remissinstansernas ställningstaganden till den här diskuterade uppgiften för en bibehållen lokalorganisation för riksbanken. Man har sagt, att om en räntekontrollerande utlåning bör bedrivas, så synes det ligga närmast till hands, att andra existerande statliga kreditinstitut, Kreditbanken och Postbanken, ombesörjer den. Tanken är kanske inte överraskande, i synnerhet inte som den explicit framfördes i samband med Kreditbankens tillkomst och rent av anfördes som ett av skälen för att banken borde komma till stånd. Erfarenheterna har dock visat att de statliga bankernas möjligheter är synnerligen begränsade att utöva ett sådant inflytande över räntebildningen som direkt syftar till eller som konsekvens får en sammankrympning av räntemarginalerna. Kreditbanken och Postbanken är, oberoende av att de är statsägda, kreditinstitut som i stort sett är hänvisade till att bedriva sin verksamhet efter samma, om man så vill, kommersiella eller affärsmässiga grunder som övriga kreditinstitut. De måste bedriva den i konkurrens med dessa. Det gäller deras såväl in- som utlåning, och de kan svårigen acceptera någon sådan förändring av deras konkurrensförutsättningar, som äventyrar deras möjligheter att tävla om inlåningen. Tanken att tilldela dem rollen som räntekontrollerande långivare är, utdragen till sina yttersta konsekvenser, likabetydande med propåer om att förvandla dem från med konkurrentinstituten jämförliga, i existerande konkurrens- och övriga förhållanden på marknaden verkande *kreditinstitut* till *ämbetsverk* med en utlåningsverksamhet, som i sista instans i stället för med vanlig kreditmarknadsinlåning på annat sätt, t. ex. med anslag över budgeten eller annorledes till dem kanaliserade pengar, finge försörjas med de medel, varmed utlåningen kunde bedrivas. — Man kan så väl förstå, att de som velat tilldela de statliga kreditinstituten rollen som

räntekontrollanter, alls inte tänkt sig något sådant — kanske på sin höjd bara, att dessa institut i allmänintressets namn skulle nöja sig med att vara litet mindre vinstintresserade. Icke desto mindre torde hela tanken vara omöjlig, förutsatt att man inte är beredd att helt förändra dessa instituts karaktär. Den skulle troligtvis vara lika tvivelaktig, även om den kompletterades med sådana tillägg som att de statliga kreditinstituten skulle åtnjuta särskilda tillskott av statsmedel för att kompensera dem för självpåtagna konkurrensnackdelar och marginalförsämringar, bl. a. eftersom det skulle exponera dem för alla de välbekanta risker, som varje annan motsvarande subventionspolitik brukar föra med sig.

Frågan om en riksbankens direktutlåning i räntekontrollsyfte har inte från fullmäktiges sida varit någon huvudpunkt i det föreliggande ärendet om riksbankens lokalorganisation. Ej heller förhåller det sig så, att fullmäktige vare sig förutser eller önskar någon kvantitativt kraftig expansion av en sådan utlåning, som förvisso skulle bjuda på problem och vanskligheter av annan art än här berörts och om vilka fullmäktige i hög grad är medvetna. Att frågan omnämnts i det här föreliggande sammanhanget beror på att den berör ett för vår kreditmarknad akut och växande problem och att riksbankens möjligheter att på här aktuella vägar befatta sig med den är intimt förknippade med bankens organisatoriska resurser. Det beror vidare, som fullmäktige tidigare framhållit, på att de möjligheter att angripa frågan med sådana alternativa metoder, som en av utvecklingen berörd och påverkad opinion eljest kan komma att aktualisera, t. ex. en direkt räntereglering enligt ränteregleringslagen, knappast ter sig lättframkomligare eller mindre tveksamma. Att riksbanken ovillkorligen kommer in i bilden, sammanhänger sedan inte bara med det allmänna förhållandet, att riksbanken har, och skall ha, ett ansvar för räntebildningen i samhället, utan även med att, om och när sådana speciella åtgärder som en direktutlåning i räntepåverkande syfte bedömes bära tillgripas, riksbanken faktiskt har möjligheter att göra det utifrån andra förutsättningar än reguljära kreditinstitut. Riksbanken kan göra det utan sidoblickar på konkurrensreaktioner och framför allt utan att behöva beakta egna vinstintressen. Den kan göra det utan att vara avhängig av någon inlåning och konkurrens om denna och den kan förvisso också göra det utan att behöva eftersätta sin vakthållning om likviditeteten i kreditsystemet, trots att de nyss åberopade sakkunniga tydligen inte tänkt sig det. I lägen, då riksbanken bedömes bära förse marknaden med ökad likviditet, skulle det kunna ske via direktutlåning lika väl och lika effektivt som på något annat sätt; i lägen återigen då en likviditetsindragning är erforderlig, är en samtidigt bedriven direktutlåning inte mera »motsägelsefull» än att den bara nödvändiggör en lika mycket större likviditetsindragning på andra vägar. Det bör därtill sägas, att de likviditetseffekter av den direktutlåning, som i praktiken kan komma i fråga, bleve närmast negligeabla i förhållande till övriga likviditetspåverkande rörelser och operationer.

Liksom i revisorernas tidigare granskningspromemoria återkommer i de nu presenterade skrifterna frågan om »sedeldistributionens» överförande till postverket, utan att, som fullmäktige redan anmärkt, det någonstades göres klart, vad som skall menas därmed eller vad en sådan postverkets befattning med sedelrörelsen skall omfatta. Fullmäktige kan i denna fråga bara hänvisa till sin tidigare framställning och upprepa, att om med det föreslagna »överförandet» bara menas en utbyggnad av de funktioner, som postverket

redan i begränsad omfattning fullgör, så att exempelvis all slutlig ut- och inlämning av sedlar till och från banker m. fl. skall ske över postdiskarna i paket, som riksbanken iordningställer respektive tar emot, bryter och uppräknar, innebär en sådan omläggning *icke* någon minskning utan snarare en ökning av riksbankens arbete med sedelhanteringen. Totalt sett skulle en sådan ordning, även om den på vissa, icke alla, platser skulle innebära en viss distributionsteknisk fördel för kreditinstituten, innebära ökade samhällsekonomiska kostnader för sedelhanteringen och detta även om postens del av arbetsuppgiften fullgjordes utan *direkt* ersättning, dvs. enbart mot det vederlag som låge i att posten kunde räkna med att räntefritt få disponera vissa saldobelopp vid de genomförda transaktionerna. Ur mera privatekonomiska, eller för att använda den terminologi som revisorerna introducerat »skattemässiga», synpunkter skulle omläggningen medföra en kostnadsökning för främst kreditinstituten, eftersom den svårigen låte sig genomföras utan en viss genomsnittlig ökning av den erforderliga utelöpande sedelmängden och därmed medförde ökade ränteförluster för denna. — Menar man med »sedeldistributionens» överförande till postverket någon-ting, som ginge utöver detta och sålunda verkligen innefattade överförande av i dag av riksbanken ombesörjda arbetsuppgifter till postverket, exempelvis lagring och vård av icke utelöpande sedelförråd, räkning av ut- och inlämnade sedlar, utsortering av makuleringsmogna sådana, etc., återstår alljämt att ange, *vad* omläggningen skulle avse. De sedlar som riksbanken utfärdar är att anse som riksbankens skuldsedlar gent emot allmänheten. Det är svårt att se, att riksbanken skulle kunna fränhändas all annan befattningsmed dem än blott själva tryckningen. Det är sant, att inte heller från riksbankens sida utformningen av någon sådan alternativ ordning närmare penetrerats. Några av de överväganden, som legat bakom denna »underlåtenhet», kan lätt redovisas. Även postverket tvingades, om verket skulle övertaga i varje fall några eller delar av nyss angivna uppgifter, få bygga upp en organisation därför, *som verket i dag inte förfogar över!* Själva hanteringen skulle inte kunna ske på några från riksbankens hantering väsentligt avvikande sätt. Även om postverket i vissa avseenden vid uppbyggandet av sin tänkta sedelhanteringsorganisation skulle vara obunden av förhållanden, som i riksbankens fall varit historiskt givna, skulle verket i andra avseenden få ta hänsyn till ungefär samma omständigheter som riksbanken, etablerade kommunikationslinjer, nödvändigheter att nedbringa och rationalisera transporter, nödvändigheter att nedbringa den tidsutdräkt, varmed förändringar i marknadens sedelbehov kan tillgodoses. Med största sannolikhet skulle även postverket få bygga upp en decentraliserad organisation för uppgiften — med hänsyn till att de yttersta slutpunkterna för sedeltransaktionerna med kreditinstituten väl bleve flera än i dag, i extremfallet samtliga postanstalter, är det i varje fall inte utslutet att rent av ett ännu större antal centralpunkter för rörelsen än i dag skulle te sig erforderliga. På en punkt, en rätt avgörande sådan, skulle initialkostnaderna för att bygga upp organisationen bli betydande. Postverket förfogar i dag praktiskt taget ingenstades över valvutrymmen av den standard, som bleve oundgänglig. Investeringar enbart för den detaljen av storleksordningen inemot en halv miljon kr. bleve nödvändiga på praktiskt taget varje vald centralpunkt i organisationen. Samtidigt skulle en kvalificerad användning av riksbankens valv i avdelningskontorens fastigheter vara svår att finna. Riksbanken skulle kunna överlåta sina sedelräkningsmaskiner — men de skulle få betjänas på samma sätt som nu. Riksbanken finge avskeda, posten an-

ställa sedelräknorskor etc. Till postverkets eget personalbehov för hanteringen, som med mindre än att postverket vore en jämfört med riksbanken mycket överlägsen organisatör av arbetet, väl bleve ungefär detsamma som riksbankens motsvarande personalbehov i dag, finge läggas en ovisst stor men oundgänglig nytillkommen stab av kontrollanter, som för riksbankens räkning kontrollerade hanteringen av vad som alltjämt vore dess sedlar. — Fullmäktige nödgas konstatera, att det uttalande från bank- och fondinspektionens sida om att posten »har ett väl utbredd kontorsnät och personal utbildad för göromål som det här är fråga om», som av revisorerna tydligt tillmätts betydelse i sammanhanget, i sin generalitet är både otillräckligt och högst bräckligt som underlag för några ställningstaganden i den aktuella frågan.

Det meningsfyllda motiv, som finns i tanken på ett »överförande» till postverket av riksbankens sedelrörelse, nämligen att utnyttja postens än mera än riksbankens decentraliserade kontorsnät, tillgodoses redan i dag i rimlig utsträckning. I övrigt är postverket, liksom kreditinstitut och andra, en part som i dag inte minst *åtnjuter*, är mottagare av, riksbankens nuvarande service på området. Att dra in eller minska på denna service från riksbankens sida är för postverkets vidkommande i första hand att minska på förmåner, som postverket i dag åtnjuter. Därest riksdagen skulle anse, att riksbankens service såsom för dyrbar bör slopas eller reduceras, bör postverket liksom övriga mottagare av den få finna sig i att så sker och bära de kostnadsökningar för verket, som därmed aktualiseras. Att därifrån ta steget till att inom postverket bygga upp den service för *andra* mottagare, som riksbanken dragit in, skulle förutom överväganden om det ekonomiskt rationella i åtgärden även aktualisera frågan om vem som skall bära kostnaden för den. Det förefaller givet, att den frågan skulle resa betydande problem, även om fullmäktige nu anser sig kunna avstå från att närmare diskutera dem. Det behöver inte sägas, att fullmäktige hoppas, att icke heller riksdagen skall ålägga riksbanken att bära kostnaderna för en verksamhet, som den fortsättningsvis icke själv finge organisera och svara för och vars utflyttning från riksbanken allvarligt skulle försämra bankens möjligheter att fullfölja andra väsentliga uppgifter.

Fullmäktige har tidigare, låt vara mera i förbigående, som skäl för att riksbanken själv även i fortsättningen omhänderhar nuvarande sedelräknings- och sorteringsarbete anført, att banken har ett ansvar för standarden på det utelöpande sedelmaterialet. Detta har föranlett den av revisorerna som sakkunnig anlitade bankdirektören Tollet till uttalandet att sedelstandarderna »huvudsakligen i praktiken baseras på bankkontorens och postkontorens utsortering av förslitna och smutsiga sedlar i enlighet med riksbankens direktiv». Uttalandet åtföljs försiktigtvis av kvalifikationen att »även om denna uppfattning delvis vore oriktig...», så bör även vid annan sedelhanteringsorganisation kvalitetsbehoven kunna beaktas. — Verkliga förhållandet är, att riksbanken väl, som ett led i sin strävan att nedbringa arbetet med sedelhanteringen, har försökt förmå posten och kreditinstituten att i samband med sin hantering av sedlarna utsortera makuleringsmogna sådana och vid inleveranserna till riksbanken lämna dessa avskilda från det övriga materialet. Det måste emellertid konstateras, att bortsett från något enstaka sedelinlevererande bankkontor i landet det ej har lyckats riksbanken att på denna väg få till stånd ett godtagbart utsorteringsarbete. De sedelförpackningar, som inlämnas betecknade som makulatur, får praktiskt taget undantagslöst sorteras om, och »uppfattningen» att sedelstandarderna baseras på bankernas sortering är definitivt inte bara »delvis

oriktig» utan helt och hållet felaktig. För fullständighetens skull bör tilläggas, att detta gäller också inleveranserna från den bank, den sakkunnige bankdirektören representerar, och det gäller inleveranserna från postverket, som av allt att döma med goda skäl, hävdar, att kassarörelsen inom posten måste bedrivas på ett sådant sätt, att ifrågavarande utsorteringsarbete i regel icke kan medhinnas. Likaså bör tilläggas, att riksbanken, så som den fram till nu har ansett sig böra och kunna uppfatta sina serviceförpliktelser i sammanhanget, hittills har avstått från att tillgripa den mera drastiska metod att framtvinga en tillfredsställande sorteringsprestation från sedelinlämnarnas sida, som skulle ligga i att banken efter enbart okulärbesiktning av inlämnade sedelförpackningar vägrade att ta emot och vägrade att omedelbart kreditera inlämnaren sådana förpackningar, som befanns otillfredsställande sorterade. Det är emellertid den metod, som banken ovillkorligen finge tillgripa, om sedelstandarden skulle »baseras» på postens och kreditinstitutens utsortering, eller eljest om över huvud taget riksbankens egen sedelräkning skulle avskaffas.

Beträffande riksbankens beredskapsuppgifter på betalningsmedelsförsörjningens område uttalar revisorerna, att »den för ett krigsläge förberedda organisationen enligt expertbedömning (kurs. här) inte är anpassad till den nuvarande utformningen av riksbankens kontorsnät». Det är svårt att se och förstå varpå denna revisorernas uppfattning grundas. Närmast antagligt kan vara, att revisorerna utgått från följande formulering i den förutnämnde bankdirektörens yttrande: »Varken den nuvarande riksbankskontorslokaliseringen eller en för fredsförhållanden helt ändamålsenlig lokalisering av med moderna hjälpmedel utrustade rena betalningsmedelscentraler av optimal storlek passar nämligen ihop med beredskapskraven.» Detta som synes betydligt vagare uttalande av en expert, som antagligen inte har haft fullständig tillgång till den sekretessbelagda beredskapsplaneringen på området, skulle i så fall ha givits, vad som närmast finge kallas utvidgat vitsord från revisorernas sida, samtidigt som de helt avstått från att åberopa på punkten klarläggande yttranden från länsstyrelser, som förfogar över sakkunskap på totalförsvarsfrågor. — Fullmäktige har inte presat beredskapsargumentet för riksbankens nuvarande lokalorganisation särskilt hårt och har heller inte nu anledning att göra det. Med anledning av revisorernas uttryckliga uttalanden måste dock konstateras, att det inte förhåller sig så att krigsorganisationen inte skulle vara anpassad till det nuvarande kontorsnätet. Förhållandet är det motsatta.

Fullmäktige har i det föregående tagit upp speciella punkter i revisorernas och ett par remissinstansers framställningar, som synts fullmäktige påkalla genmälen och tillrättalägganden från riksbankens sida. Fullmäktige vill därutöver göra ett par allmänna anmärkningar till revisorernas metod att angripa och behandla det föreliggande organisationsproblemet. Fullmäktige har, som tidigare framgått, givit uttryck för uppfattningen att det för riksbanken är motiverat att åtminstone tills vidare för fortsättning- en bibehålla ett lokalkontorsnät av ungefär nuvarande omfattning. Fullmäktige har därvid icke uteslutit, att förändringar i organisationen, omlokalisering av kontor liksom eventuellt indragning av enstaka kontor, etc., kan komma att aktualiseras av utvecklingen, förändrade kommunikationsbetingelser, ekonomiska och befolkningsmässiga tyngdpunktsförskjutningar i regionerna, osv. Sådana förändringar i organisationen har genomförts

för icke alltför länge sedan, och som fullmäktige återkommer till nedan har åtminstone ytterligare en sådan förändring stått på dagordningen sedan en tid tillbaka, fastän den i avvaktan på det nu anhängiggjorda ärendet om hela kontorsorganisationens öde inte omedelbart syntes böra tagas upp för riksdagen. Fullmäktige vill sålunda icke vidkännas det »bestämda ställningstagande mot varje reduktion av riksbankens kontorsnät», som revisorerna i den nu föreliggande skrivelsen tillskriver fullmäktige.

Revisorerna synes emellertid icke vara beredda att godtaga fullmäktiges attityd till organisationsfrågan. De kräver en »grundligare utredning, så utförd att med moderna analytiska metoder införskaffade fakta kan ge underlag för en noggrann värdering av olika alternativ». Detta skall, sägs det, ge underlag för och möjliggöra »ett slutgiltigt ställningstagande i avdelningskontorsfrågan». Beträffande den efterlysta utredningen heter det, att det är »inte otänkbart att en sådan utredning kan resultera i ett förord för en organisation, där stommen utgöres av ett fåtal regionala 'betalningscentraler' i riksbankens regi». Det är naturligtvis meningslöst att göra invändningar mot en slutsats, som formuleras på detta sätt, liksom det vore meningslöst att säga, att andra konklusioner vore »inte otänkbara». Vad man måste göra invändningar mot är den, om uttrycket tillåtes, ohistoriska tilltron till möjligheten av ett »slutgiltigt ställningstagande» och på tilltron till möjligheten och lämpligheten att deducera fram en »optimal» lösning tillgodoseende enbart en, låt vara den viktigaste, av flera olika uppgifter som en diskuterad organisation i dag samtidigt tillgodoser. Inte heller fullmäktige tror, att en helt nyskapad organisation för en eller flera av dessa uppgifter, som i dag finge byggas upp från ingenting, utan hänsyn till föregående historia och föregående dispositioner, skulle bli helt identisk med den nuvarande. Men bortsett från att inte heller en sådan organisation skulle vara »slutgiltig», har vi i dag en historiskt given verklighet att utgå ifrån, att ta hänsyn till och att anpassa önskvärda förändringar till. Vi har och kan inte bortse från en organisation som faktiskt finns, och vi kan inte heller bortse från att den organisationen hittills tillgodosett mer än en uppgift och att samtliga dessa uppgifter helst även i fortsättningen bör tillgodoses på något sätt. Inte heller kan fullmäktige finna, att denna organisation varit så misslyckad, att den av det skälet måste helt raseras och ersättas med något nytt. Med hänsyn till sådana förhållanden och överväganden och med hänsyn till den grundläggande bedömning, som fullmäktige hittills haft och, intill dess att riksdagen eventuellt givit annat besked, måste vidhålla, nämligen att riksbanken även fortsättningsvis bör vidmakthålla i stort sett nuvarande standard i fråga om sin service för kreditväsendet, näringslivet och allmänheten, kan fullmäktige svårligen finna den utredning revisorerna krävt motiverad. Det är överflödigt att säga, att fullmäktige givetvis icke desto mindre är beredda att genomföra den, därest riksdagen på denna punkt skulle vara av annan mening.

Samtidigt som fullmäktige för sin del avstyrker en allmän utredning om riksbankens kontorsnät får fullmäktige anmäla att de ändrade postala kommunikationslinjerna föranlett ändrade arbetsförhållanden vid vissa riksbankens avdelningskontor. Särskilt Mariestads-kontoret har, såsom också uppmärksammats i postens till revisorerna avgivna remissyttrande, påverkats härav. Inom riksbanken har också det senaste året övervägts åtgärder i anledning av sålunda ändrade förhållanden, ehuru detta spørsmål, sedan det blivit bekant att riksdagsrevisorerna tagit upp den större frågan om riksbankens kontorsnät, tillsvidare lagts åt sidan. Uppenbarligen har

emellertid förutsättningarna för Mariestads-kontorets bibehållande så förändrats att frågan därom på allvar måste prövas. Huruvida indragning av detta kontor bör föranleda inrättandet av ett nytt kontor å annan ort och i sådant fall eventuellt att ytterligare något riksbankskontor indras för att dess uppgifter skall föras till ett sådant nybildat kontor, är frågor som också har övervägts och som måste komma under slutlig bedömning den närmaste tiden om inte något riksdagens beslut med anledning av den för riksdagen anhängiggjorda frågan om hela kontorsnätets framtid föranleder till andra dispositioner. Möjligen kan på någon sikt även någon annan liknande justering av riksbankens kontorsorganisation bedömas lämplig. Om i enlighet med fullmäktiges förslag en allmän utredning av kontorsfrågan ej kommer till stånd, ämnar fullmäktige att åter ta upp dessa frågor till utredning och slutligt ställningstagande och kommer därefter att till riksdagen inkomma med förslag beträffande Mariestads-kontoret och eventuellt därmed sammanhängande andra åtgärder.

Med åberopande av det anförda får fullmäktige hemställa, att Bankoutskottet måtte föreslå riksdagen att den av riksdagens revisorer till riksdagen avlätna skrivelsen angående riksbankens avdelningskontor icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 30 april 1969.

Å Fullmäktiges vägnar:
KJELL-OLOF FELDT

/Karin Winberg

Till Riksdagen

I enlighet med riksdagens revisorers beslut den 28 maj 1968 har inom revisorernas kansli verkställts en undersökning rörande riksbankens avdelningskontor. Resultatet av undersökningen har redovisats för revisorerna i bilagda granskningspromemoria (bilaga 1). Promemorian innehåller i huvudsak följande.

Granskningspromemorian

Riksbanken förfogar sedan gammalt över ett kontorsnät, som för närvarande omfattar förutom huvudkontoret i Stockholm 23 avdelningskontor, ett i varje residensstad utanför huvudstaden. Till avdelningskontorens arbetsuppgifter hör främst den regionala försörjningen med betalningsmedel samt viss utlåning dels av riksbankens egna medel, dels av medel från ett antal statliga lånefonder, varjämte kontoren medverkar vid beredskapsplanläggningen rörande bank- och betalningsväsendet. Den lönegradsplacerade personalen uppgick i slutet av år 1967 till 244 personer, varav 103 tillhörde den s. k. bankpersonalen. Dessutom tjänstgör vid avdelningskontoren ca 120 sedelräknare. Kostnaderna för avdelningskontorens drift har för budgetåret 1967/68 redovisats till 10,4 milj. kronor. Till detta belopp får läggas pensions- och socialförsäkringskostnader m. m., vissa lokalkostnader samt centrala merkostnader för avdelningskontorens administration.

Sedan mitten av 1930-talet har riksbankens kontorsnät varit föremål för prövning i riksdagen från lönsamhetssynpunkt vid ett flertal tillfällen. Särskilt aktuell blev frågan i samband med inrättandet av Sveriges kreditbank. Den senaste riksdagsbehandlingen i ämnet ägde rum år 1959. På grundval av en inom riksbanken verkställd utredning tog riksdagen då ställning mot en allmän kontorsindragning med hänsyn till att därmed skulle från centralbanksmässig synpunkt följa olägenheter av både praktisk och principiell art. Samtidigt konstaterades emellertid att avdelningskontoren måste få väsentligt ökade arbetsuppgifter för att de skulle kunna bibehållas i oreducerad omfattning på längre sikt. Möjligheterna att tillföra kontoren ytterligare arbetsuppgifter från statsförvaltningen borde därför skyndsamt utredas och resultaten redovisas för riksdagen. Ansvar för härför lades på riksbanksfullmäktige. I avvaktan på utredningarnas slutförande och med utgångspunkt i att en omprövning av omfattningen av riksbankens kontorsnät måste komma till stånd under 1960-talet medgav riksdagen att riksbanken tills vidare

fick behålla avdelningskontor på de platser där de då var — och alltjämt är — inrättade.

Den verksamhet som riksbanksfullmäktige i enlighet med riksdagens uttalanden bedrivit sedan år 1959 i syfte att tillföra riksbankens avdelningskontor nya lämpliga arbetsuppgifter har blivit i stort sett resultatlös. Sålunda har år 1962 ett av fullmäktige understött förslag att riksbanken skulle övertaga förvaltningen av de stalliga bostadslånen avvisats av statsmakterna och lika liten framgång har fullmäktiges senare försök haft att t. ex. få uppbörden och indrivningen av återbetalningspliktiga studiemedel lagda på riksbanken. Någon samlad redovisning av det negativa resultatet av riksbanksfullmäktiges undersökningar har inte tillställts riksdagen.

Av avdelningskontorens gamla arbetsuppgifter har under tioårsperioden 1958—1967 kassarörelsen uppvisat en 50-procentig ökning med uppräknig av sedlar som måttstock. Även den del av avdelningskontorens utlåning som bedrivs med riksbankens egna medel har vuxit något under samma tid. Däremot har det övriga utlåningsarbetet liksom förekommande inlåning kraftigt minskat och fortsatt utveckling i denna riktning kan förutses, bl. a. till följd av planerad centralisering av vissa lånerutiner i samband med övergång till automatisk databehandling.

Under den undersökta perioden kan konstateras en markant tillväxt av personalstyrkan vid avdelningskontoren. Antalet lönegradsplacerade har sålunda vuxit med 33 eller med ca 16 procent och även sedelräknarna har blivit flera. I fråga om de lönegradsplacerade hänför sig ökningen huvudsakligen till bankexpeditörskategorin, och den oförändrade summan för s. k. bankpersonal omfattade vid periodens slut ett antal kammarskrivaraspiranter mot ingen sådan vid dess början.

På begäran av riksdagens revisorer redovisade riksbanksfullmäktige i skrivelse den 12 september 1968 sina synpunkter i avdelningskontorsfrågan. Fullmäktige tillkännagav som sin uppfattning att riksbanken för sin verksamhet är beroende av ett kontorsnät. De hänvisade i första hand till riksbankens uppgifter i fråga om betalningsmedelsförsörjningen och till behovet av en tillfredsställande och jämn sedelkvalitet. Vidare pekade fullmäktige på angelägenheten att bevara riksbankens möjligheter att genom direkt och lokal kreditgivning påverka låneräntorna inom kreditväsendet och därmed utöva en räntepolitisk beredskapsfunktion. Slutligen framhölls behovet av nära samverkan mellan länsstyrelser och avdelningskontor i fråga om riksbankens beredskapsuppgifter på betalningsväsendets område. På de angivna skälen förklarade fullmäktige sig anse att kontorsnätets omfattning tills vidare bör vara oförändrad i avvaktan på att frågan om länsstyrelseorganisationen blir avgjord, möjligen med någon jämkning i lokaliseringen av visst avdelningskontor.

I granskningspromemorian framhålls att påvisade svårigheter att finna ett alternativ till nuvarande system för den regionala försörjningen med be-

talningsmedel torde ha varit avgörande för riksdagens ställningstagande år 1959 mot en *allmän* kontorsindragning. Riksdagen fann emellertid uppenbarligen detta inte utgöra något hinder för en omprövning av riksbankens kontorsorganisation i nedskärningssyfte. I fullmäktiges skrivelse har inte heller anförts några tyngre vägande skäl varför inte ifrågavarande uppgifter skulle kunna lösas med ett avsevärt mindre antal lämpligt lokaliserade avdelningskontor med rationellare driftsenheter och avsevärda kostnadsbesparingar som följd. I fråga om den av fullmäktige starkt framhävda räntepolitiska beredskapsfunktionen konstateras att detta argument till stöd för ett oförändrat kontorsnät, som går tillbaka på en i äldre tid rådande uppfattning av avdelningskontorens roll, knappast förekom i det utredningsmaterial som låg till grund för 1959 års riksdagsbeslut. I promemorian avstås från försök att bedöma huruvida utvecklingen på kreditmarknaden under senare år givit ökad betydelse åt riksbankens möjligheter att bedriva direkt utlåning. Huruvida denna förnyade aspekt på avdelningskontorens uppgiftsfält kan anses påverka frågans läge sägs endast kunna prövas i samband med en ny riksdagsbehandling. Vad slutligen avdelningskontorens beredskapsuppgifter angår understryks att sammankopplingen med länsindelningsreformen skulle innebära ett uppskov med avdelningskontorsfrågans slutliga lösning på obestämd tid. I sak ifrågasätts om de kvantitativt obetydliga beredskapsuppgifterna kräver så intim kontakt mellan riksbanksorgan och länsstyrelse att inte ett och samma avdelningskontor skulle kunna samverka med ett flertal länsstyrelser i ifrågavarande ärenden.

Sammanfattningsvis anføres i promemorian bl. a. följande.

Varken genom tillkomst av nya arbetsuppgifter eller genom ökning av gamla har sedan år 1959 ökad sysselsättning kunnat skapas vid riksbankens avdelningskontor. Den totala reella arbetsbelastningen har snarast minskat samtidigt som personalen har vuxit i antal. De villkor som riksdagen nämnda år uppställde för att riksbanken skulle få behålla ett kontorsnät på längre sikt i oförändrad omfattning har således inte uppfyllts. Någon samlad redovisning av läget enligt vad som synes ha förutsatts har inte tillställts riksdagen, än mindre därav föranledda förslag till åtgärder. Fullmäktiges svar på riksdagens revisorers frågor i ämnet har ej heller kommit den av riksdagen förutsatta omprövningen före år 1970 att framstå som mindre motiverad. Med hänsyn även till den omfattande pensionsavgång som inträffar om några år synes därför det definitiva ställningstagandet till frågan om riksbankens distriktsorganisation nu inte böra uppskjutas längre.

Remissyttrandena

I enlighet med föreskriften i 11 § revisorernas instruktion har yttranden över granskningspromemorian inhämtats från fullmäktige i riksbanken, länsstyrelserna i Östergötlands, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Uppsala, Västernorrlands samt Norrbottens län, postverket, bankinspektionen, Sveriges kreditbank och Svenska bankföreningen. Yttrandena, som bifogas denna skrivelse som bilaga 2—12, innehåller i sammandrag följande.

Riksbanksfullmäktige framhåller inledningsvis att granskningspromemorian inte ställer det allmänna problemet om balansen mellan kostnaderna för avdelningskontoren och värdet av deras prestationer eller mellan nackdelarna vid en reduktion av kontorsnätet och de kostnadsbesparingar som skulle kunna vinnas. Frågan om riksbankens avdelningskontor är enligt fullmäktige mer komplicerad än att den kan tillfredsställande bedömas utifrån »en metod med rent teoretiska slutledningar».

För fullmäktige står det klart att det grundläggande motivet för bibehållandet av ett kontorsnät av nuvarande omfattning är sedelförsörjningens behov. Genom avdelningskontoren tillhandahåller riksbanken en organisation genom vilken mängden av utelöpande sedlar dag för dag kan smidigt anpassas till i varje läge föreliggande efterfrågan. Detta innebär att kreditväsendets, näringslivets och allmänhetens räntekostnader för det i den utelöpande sedelmängden bundna kapitalet reduceras till ett åtkomligt praktiskt minimum. Värdet av den internationellt sett relativt höga standard i fråga om utsortering av slitna och smutsiga sedlar som riksbanken upprätthåller med hjälp av sitt kontorsnät medges vara svårtaxerat. Påtagligare och till sin ekonomiska betydelse fattbarare borde, hävdar fullmäktige, vara den prestation som riksbanken fullgör genom att i samband med sina in- och utgående expeditioner av sedlar svara för en sedelräkning och en närmast rigorös säkerhetskontroll, som i hög grad minskar behovet av motsvarande operationer ute i kreditväsendet och näringslivet.

Fullmäktige säger sig förstå att upprätthållandet av en avdelningskontorsorganisation med i flera fall små enheter, som ändå förutsätter en viss uppsättning av kvalificerad personal, kan synas kostnadskrävande. Detta måste emellertid ses mot bakgrunden av nyss angivna särskilda förhållanden. Den avgörande synpunkten vid prövningen av organisationens och dess kostnaders omfattning och rimlighet måste vara dels i vad mån förändringar och reduktioner av den kan genomföras utan att motsvarande, lika stora eller större kostnader därmed uppkommer på andra håll i samhället, dels om det kan anses rimligt att kostnader för en service av det slag riksbanken hittills tillhandahållit i samband med sedelhanteringen även i fortsättningen skall bäras av riksbanken eller övervältras på andra intressenter.

Det alternativ till nuvarande ordning i fråga om betalningsmedelsförsörjningen som en utglesning eller indragning av avdelningskontoren i förening med överflyttning av sedeldistributionsuppgifter till postverket innebär skulle vid i övrigt oförändrad sedelhantering enligt fullmäktige knappast medföra några besparingar för riksbanken. Å andra sidan skulle stora nackdelar uppkomma främst till följd av de ökade sedeltransporterna och därmed förknippade säkerhetsproblem. Endast om avdelningskontoren lades ner i samband med att riksbankens befattning med sedelförsörjningen radikalt minskades, t. ex. till att omfatta bara leverans av

nya sedlar och mottagande av genom bankernas försorg utsorterade förslitna sedlar och uppräknig och förstöring av dessa, kunde betydande kostnadsreduceringar vinnas för riksbanken som företag. Samhällsekonomiskt sett skulle emellertid dessa med största sannolikhet uppvägas av de ökade kostnader för kreditinstitutionerna som skulle bli följden.

Vad avser avdelningskontorens betydelse för utlåningsverksamheten framhåller fullmäktige särskilt de möjligheter riksbanken härigenom har att genom växeldiskonteringen påverka eller kunna påverka räntesättningen på kreditmarkanden. Behovet av medel att styra den allmänna räntenivån sägs ha blivit allt kännbarare under senare år genom att bankernas räntesatser vid utlåning och inlåning tenderat att stiga i förhållande till riksbankens diskonto. Bakgrunden härtill anges vara den intensiva servicekonkurrensen mellan bankerna, som även antyds ha medfört en vidgning av räntemarginalerna. Fullmäktige avvisar i detta sammanhang tanken på att Sveriges kreditbank, som deltar i denna konkurrens på lika villkor och med lika medel, skulle kunna utföra en speciell bevakningsuppdrag på ränteområdet. Riksbanken bör under sådana förhållanden inte frånhända sig möjligheten till direkt kreditgivning till näringslivet och bör som ett led i denna räntepolitiska beredskap även bedriva viss begränsad utlåning. För att så långt som möjligt uppnå syftet med denna verksamhet måste utlåningen bedrivas över hela landet och nå även mindre företag.

Fullmäktige hänvisar för övrigt till riksbankens ansvar för beredskapsplanläggningen i fråga om betalningsmedelsförsörjningen och det nära samarbete som på detta område bedrivs mellan länsstyrelser och riksbankskontor. Det nuvarande kontorsnätet sägs i varje fall för närvarande utgöra en förutsättning för den upplagda organisationen för beredskapsärendenas handläggning.

I yttrandet har fullmäktige även berört utvecklingen av avdelningskontorens arbetsbörda och personalstyrka under tioårsperioden 1958—1967 i anslutning till vad härom sagts i granskningspromemorian. Fullmäktige framhåller att det inte torde finnas någon invändningsfri mätningssätt för den produktion som presteras av avdelningskontoren. Av fullmäktiges vidare uttalanden på denna punkt framgår ej klart hur utvecklingen av den *totala* arbetsbelastningen under perioden enligt deras uppfattning bör bedömas. Gentemot den ökning av personalens antal som obestriddigen skett ställer fullmäktige en samtidigt genomförd förskjutning mot en större andel tjänstemän med lägre utbildning, varigenom personalkostnaderna ändock kunnat hållas nere.

Sammanfattningsvis anför fullmäktige bl. a. följande.

I den av fullmäktige år 1959 till riksdagen överlämnade promemorian angående riksbankens kontorsnät anfördes att frågan om riksbankens avdelningskontor skulle upptagas till ny prövning i en möjlig framtida situation då kontorens arbetsuppgifter skulle ha starkt minskat. Den i det ovan-

nämnda yttrandet förutsedda situationen har icke inträtt. Kassarörelsens fortlöpande snabba tillväxt har lett till en ökning av kontorens arbetsbörda, som endast tack vare en målmedveten rationaliseringsverksamhet hindrats att ta sig uttryck i ökade reala personalkostnader.

Fullmäktige menar för sin del, att riksbanken, vad sedelförsörjningen beträffar, har anledning att även fortsättningsvis svara för en service för kreditväsendet och näringslivet av i stort sett samma omfattning som hittills. Om det är statsmakternas avsikt att denna servicestandard skall bibehållas kan det konstateras att den på ett avgörande sätt underlättas av ett kontorsnät av ungefär nuvarande omfattning, som i sin tur möjliggör att riksbanken också i fortsättningen upprätthåller sin övriga vid avdelningskontoren bedrivna verksamhet, inte minst den ur en räntekontrollsynpunkt på senare år allt angelägnare utlåningsverksamheten.

Fullmäktige vill med det sagda givetvis icke hävda, att just det nuvarande kontorsnätet med dess historiskt betingade bindning till residensstäderna, på alla punkter är det lämpligaste. Om den här intagna ståndpunkten om bibehållandet av en decentraliserad kontorsorganisation och omfattningen av riksbankens serviceuppgifter vinner statsmakternas godkännande och klarhet sålunda skapas om principerna för riksbankens framtida organisation, kommer fullmäktige givetvis att överse och löpande följa frågan om avdelningskontorens lokalisering.

Enligt *bankinspektionen* bör undersökas om inte betalningsmedelsförsörjningen kan överflyttas från riksbankskontoren till postverket, som har ett väl utbrett kontorsnät och för hithörande göromål utbildad personal. Den centralbanksuppgift som består i övervakningen av sedelomloppets omfattning skulle genom lämpliga former för rapportering kunna bevaras åt riksbanken, som givetvis även skulle ha möjlighet att utöva erforderlig kontroll. Riksbankens och postverkets kostnader för en sålunda omorganiserad betalningsmedelsförsörjning bör, framhåller inspektionen, betraktas i förhållande till de mycket väsentliga besparingar som kan göras vid en indragning av riksbankens avdelningskontor. Inte heller samarbetet mellan länsstyrelserna och riksbanken i fråga om beredningsplanläggning rörande bank- och betalningsväsendet är enligt inspektionen ett tillräckligt motiv för att bevara kontorsnätet. Hithörande uppgifter skulle även de kunna övertagas av postverket eller skötas av riksbanken utan tillgång till avdelningskontor. Riksbankens önskemål att bevara möjligheterna till lokal kreditgivning i syfte att påverka räntesättningen anser inspektionen vid en kontorsindragning kunna tillgodoses genom ett samarbete med Sveriges kreditbank eller postbanken eller båda, varvid de senare kreditinstitutionerna skulle verka som förmedlande organ på överenskomna villkor.

Bankinspektionen framhåller till sist att definitivt ställningstagande i de i yttrandet berörda frågorna kräver ingående utredningar och har med det anförda främst velat understryka behovet av att sådana kommer till stånd.

Sveriges kreditbank inskränker sig till att framhålla att en koncentration av uppgifterna på betalningsmedelsförsörjningens område till ett få-

tal betalningscentraler bör kunna genomföras utan större olägenhet för de kreditinstitut som utnyttjar riksbankens avdelningskontor. Kreditbanken är beredd att vid en avveckling eller reducering av riksbankens kontorsnät övertaga uppgifter i fråga om hantering av vissa typer av lån mot ersättning för sina självkostnader.

En överflyttning av sedel- och myntdistributionen till postverket skulle enligt *Svenska bankföreningen* medföra icke oväsentliga fördelar i form av större lättillgänglighet och kortare transporter och från föreningens sida finns under denna förutsättning ingenting att invända mot en indragning eller krympning av riksbankens lokalorganisation. Om betalningsmedelsförsörjningen däremot alltjämt skulle omhänderhas av riksbanken kan föreningen inte tillstyrka att antalet avdelningskontor nämnvärt minskas.

För *postverkets* del anför poststyrelsen att en radikal nedskärning av antalet riksbankskontor skulle medföra allvarliga svårigheter att försörja perifert belägna postanstalter med betalningsmedel och avsevärt öka verkets kostnader för penningtransporter, bevakning m. m. Härtill skulle komma ökade ränteförluster på grund av att större belopp än för närvarande måste befinna sig under transport. Dessa nackdelar skulle bli ytterligare markerade genom att vid en reducering av riksbankens kontorsnät affärs- och sparbanker i ökad utsträckning skulle utnyttja postverket för sin betalningsmedelsförsörjning. Styrelsen framhåller sammanfattningsvis som sin åsikt att, om det också framdeles skall åligga riksbanken att svara för penningdistributionen, bör riksbanken behålla avdelningskontor i ungefär nuvarande omfattning. Styrelsen erinrar emellertid om att det tidigare övervägts att överflytta denna uppgift på postverket och säger sig, om ett sådant uppdrag skulle lämnas åt verket, förutsätta att ersättning kommer att utgå för de kostnader det härigenom åsamkas.

Länsstyrelsen i Östergötlands län förordar att riksbankens nuvarande lokalkontorsorganisation bibehålls till dess länsindelningen och därmed sammanhängande frågor blivit lösta. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* anser att till ledning för ett slutligt ställningstagande en mera inträngande utredning bör företagas, där de samlade ekonomiska verkningarna av en indragning närmare belyses. *Länsstyrelserna i Malmöhus län och Norrbottens län* finner det av beredskapsskäl angeläget att avdelningskontoren i Malmö respektive Luleå får finnas kvar. Enligt *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* kan anordningen med riksbankskontor i varje residensstad inte motiveras utifrån länsstyrelsernas behov i fred. Även med hänsyn till penningmedelsförsörjningen i krigstid ifrågasätts, om inte en utökning av ett avdelningskontors distrikt till att täcka ett helt militärområde kunde anses vara en godtagbar lösning. *Länsstyrelsen i Uppsala län* slutligen framhåller att beredskapsuppgifterna i fråga om betalningsväsendet ej får förhindra en till synes motiverad rationalisering beträffande riksbankens avdelningskontor.

I några länsstyrelser yttranden har även berörts möjligheterna att vidga avdelningskontorens arbetsuppgifter. Därvid har särskilt nämnts bostadslånen och lånen till allmänna samlingslokaler samt verksamhet inom regionpolitikens ram.

Expertutlåtanden

För ytterligare belysning av frågan om riksbankens avdelningskontor har revisorerna låtit inhämta utlåtanden från några experter, nämligen dels bankdirektören Åke Tollet i Sveriges kreditbank, dels professorn i nationalekonomi vid Lunds universitet Guy Arvidsson och kanslirådet i industridepartementet fil. dr Tony Hagström. Utlåtandena, som bifogas som bilaga 13 och 14, innehåller i huvudsak följande.

Tollets utlåtande är begränsat till betalningsmedelsförsörjningens betydelse i sammanhanget. Tollet framhåller att ingen systematisk undersökning gjorts av den bästa lösningen av sedeldistributionens problem med tillämpning av moderna metoder och hjälpmedel. Den utredning som utfördes av riksbankens organisationsutredning i slutet av 1950-talet fyller enligt den sakkunnige inte dagens standardkrav och hade dessutom inte till uppgift att behandla problemet förutsättningslöst. De skäl som riksbanksfullmäktige andrar för sin uppfattning att betalningsförsörjningen bäst sköts som den nu är ordnad är således inte grundade på vetenskapliga undersökningar av olika alternativ och kan inte i och för sig anses hållbara. Den omständigheten att sedeldistributionen fungerar trots att avdelningskontoren är olämpligt lokaliserade för denna uppgift visar enligt Tollets mening att så kan ske även med ett avsevärt mindre omfattande kontorsnät än nu. Någon form av betalningscentraler åtminstone i de allra största städerna och av kommunikationsskäl även på en central plats i Norrland framstår dock som ändamålsenlig. Tollet anför vidare att möjligheten att anlita postverket för sedeldistributionsuppgifter avfärdats av riksbanksfullmäktige med ofullständig argumentering. Från säkerhetssynpunkt har, anser Tollet, en omläggning av metoderna för sedelförsörjningen ingen nämnvärd betydelse, då det, oavsett vilken lösning som väljes, är samma mängd sedlar som transporteras och inte heller fördelningen på små och stora transporter påverkas i högre grad. Vad sedelstandarden angår hävdas i utlåtandet att den i praktiken baseras på bankernas och postkontorens utsorteringsarbete.

I fråga om beredskapskraven på betalningsmedelsförsörjningen framhåller Tollet att de står i klart motsatsförhållande till de ekonomiska och praktiska aspekterna på verksamheten under normala förhållanden. Varken det nuvarande riksbankskontorsnätet eller en för fredsförhållanden helt ändamålsenlig lokalisering av rena betalningsmedelscentraler av optimal storlek passar ihop med beredskapsplaneringen, som förutsätter en speciell organisation. Frågan om betalningsmedelsförsörjningen synes därför

böra lösas oberoende därav på det för fredstida förhållanden mest ändamålsenliga sättet.

Sammanfattningsvis föreslår Tollet att en expertgrupp tillsätts med uppgift att utreda frågan om betalningsmedelsförsörjningens ordnande under fredstid. Expertgruppen bör med användande av moderna metoder, såsom operationsanalys med simulering och databehandling av olika funktionsmodeller, vetenskapligt pröva olika alternativ med hänsyn till effektivitet, kostnader och konsekvenser. Under utredningen, som föreslås få ta högst ett år i anspråk, bör riksbankens personalpolitik inriktas på att inte försvåra en eventuell omläggning.

Arvidsson och Hagström efterlyser i sitt utlåtande som underlag för ett ställningstagande till betydelsen av riksbankens kontorsnät för sedelförsörjningen en grundlig och allsidig utredning, som kan ge kvantifierade besked om konsekvenserna av olika alternativ med hänsyn till servicekvalitet och resursanspråk. Det betecknas som högst osannolikt att den optimala lösningen av sedelförsörjningsfrågan skulle vara den nuvarande, huvudsakligen historiskt betingade kontorsorganisationen. Vad avser den ränteförlust som enligt riksbanksfullmäktige skulle tillfogas privata subjekt genom att de till följd av minskad riksbanksservice i fråga om sedelförsörjningen skulle nödgas hålla större förråd av sedlar konstaterar de sakkunniga att detta inte är en samhällsekonomisk kostnad och alltså inte kan vägas mot kontorsorganisationens kostnader. En annan sak är att en på detta sätt ökad sedelhållning utanför riksbanken har fördelningsmässiga konsekvenser som närmast är att jämställa med en förmögenhetsbeskattning.

De sakkunniga upptar vidare till bedömande riksbanksfullmäktiges argumentering om riksbankens behov av att genom viss lokal utlåning kunna påverka räntesättningen på kreditmarknaden. De påpekar att den ränteglidning som fullmäktige uttryckt sin oro för måste vara betingad av ett efterfrågeöverskott på kredit. För att eliminera ett sådant överskott utan räntehöjning har riksbanken, framhåller de sakkunniga, att tillgå enklare och mera direkt verkande medel än egen utlåning till allmänheten. Om riksbanken åter vill behålla efterfrågeöverskottet vid i möjligaste mån oförändrad räntenivå, skulle det innebära en motsägelse att söka motverka ränteglidning genom direkt utlåning. De sakkunniga ifrågasätter för övrigt om inte en sådan »stram» kreditpolitik från riksbankens sida skulle, om man ser den som ett medel att nå andra, överordnade mål, kunna med fördel ersättas med t. ex. finanspolitiska åtgärder. Även i den mån den direkta utlåningens syfte skulle vara att påverka kreditinstitutens räntemarginal framstår andra medel som mera effektiva och mindre resurskrävande. De sakkunniga hänvisar till möjligheten att härför utnyttja postbanken och Sveriges kreditbank och bemöter i detta sammanhang riksbanksfullmäktiges invändningar mot att tillerkänna Kreditbanken en dylik funktion.

Revisorernas uttalande

Frågan om riksbankens lokalkontorsorganisation upptogs redan av 1933 års revisorer och har sedan dess vid återkommande tillfällen varit föremål för riksdagens behandling. I förevarande granskningsärende har revisorerna närmast haft att utgå från 1959 års riksdags ställningstagande i ämnet. Det beslut som då fattades på grundval av en inom riksbanken verkställd utredning innebar inte något definitivt avgörande. Visserligen uttalade sig riksdagen mot en allmän indragning av riksbankens avdelningskontor, och beslutet utmynnade i att det befintliga kontorsnätet skulle tills vidare få bestå oförändrat. Det fastslogs emellertid att avdelningskontoren måste få väsentligt *ökade* arbetsuppgifter för att de skulle kunna bibehållas i oreducerad omfattning på längre sikt. Det uppdrogs åt riksbanksfullmäktige att låta skyndsamt utreda möjligheterna att till avdelningskontoren överföra verksamhet från den lokala statsförvaltningen och redovisa resultatet för riksdagen. Riksdagen förutsatte att en omprövning av lokalkontorsorganisationen på längre sikt måste komma till stånd under 1960-talet.

Revisorerna har vid sin granskning kunnat konstatera att inga nya arbetsuppgifter av nämnvärd betydelse kunnat tillföras avdelningskontoren sedan år 1959. Även om vissa äldre verksamhetsgrenar, främst sedeldistributionen, fått vidgad omfattning, har det dock, såvitt revisorerna kunnat finna, inte visats att någon ökning, i varje fall inte någon väsentlig sådan, av avdelningskontorens totala arbetsbelastning inträtt under den senaste tioårsperioden. Den förutsättning som 1959 års riksdag uppställde för att lokalkontorsorganisationen skulle få bibehållas i oinskränkt omfattning på längre sikt har således inte uppfyllts. Desto angelägnare synes det vara att den under alla förhållanden förutskickade omprövningen av avdelningskontorsfrågan kommer till stånd inom fastställd tid. Då erforderligt initiativ härtill inte synes vara att vänta från annat håll, har revisorerna funnit sig böra väcka ärendet genom föreliggande skrivelse till riksdagen.

Vid sin granskning har revisorerna även sökt ta hänsyn till om vid sidan av arbetsuppgifternas utveckling några nya omständigheter av betydelse för en omprövning av frågan om riksbankens lokalkontorsorganisation tillkommit efter dess behandling vid 1959 års riksdag. Revisorerna har därvid kunnat bygga på den utförliga redovisning som riksbanksfullmäktige i avgivna yttranden lämnat av skälen till sitt bestämda ställningstagande mot varje reduktion av riksbankens kontorsnät.

Enligt riksbanksfullmäktige är det grundläggande motivet för bibehållande av ett riksbankens kontorsnät av nuvarande omfattning sedelförsörjningens behov. Avdelningskontorens betydelse för distributionen av betalningsmedel framhölls också kraftigt i den utredning som låg till grund för 1959 års riksdagsbeslut. Utredningens argumentering på denna punkt torde också ha varit avgörande för det ställningstagande mot en allmän

kontorsindragning som då gjordes. Men medan vid detta tillfälle främst uppmärksammades de administrativa och praktiska svårigheter som ansågs vara förknippade med olika alternativa lösningar, uppehåller sig fullmäktige i de aktuella yttrandena mera renodlat och med delvis nya argument vid betalningsmedelsförsörjningens ekonomiska aspekter. Kort uttryckt ifrågasätter fullmäktige besparingseffekten av en ifrågasatt överflyttning till postverket av sedeldistributionsuppgifter och hävdar att samhällets totala kostnader för betalningsmedelsförsörjningen inte skulle avsevärt reduceras ens vid radikalaste möjliga nedskärning av riksbankens befattning med denna verksamhet.

Att riksbanken förfogar över en lokal distributionsapparat för betalningsmedel bidrar enligt riksbanksfullmäktige i hög grad till att minska räntekostnaderna för det i den utelöpande sedelmängden bundna kapitalet. Som framhållits i ett av revisorererna inhämtat expertutlåtande innebär emellertid dylika kostnader inte något ianspråktagande av realekonomiska resurser. De kan därför inte kategorimässigt jämföras med kostnaderna för riksbankens kontorsnät och bör således inte medtas i en samhällsekonomisk lönsamhetsberäkning av effekten av avdelningskontorens utglesning eller indragning. De omständigheter som fullmäktige i övrigt drar fram i detta sammanhang synes, ehuru i och för sig förtjänta av beaktande, inte utan vidare kunna läggas till grund för ett slutgiltigt ställningstagande i avdelningskontorsfrågan, då kvantifierade uppgifter om konsekvenserna av olika alternativ saknas. Härför krävs enligt revisorerernas mening en grundligare utredning, så utförd att med moderna analytiska metoder införskaffade fakta kan ge underlag för en noggrann värdering av olika alternativ med hänsyn till sedelförsörjningens kvalitet, ianspråktagna resurser och kostnadernas fördelning. Det är inte otänkbart att en sådan utredning kan resultera i ett förord för en organisation där stommen utgörs av ett fåtal regionala »betalningscentraler» i riksbankens regi och detaljdistributionen av betalningsmedlen anförtros åt postverket.

Som ytterligare motiv för upprätthållandet av en lokalkontorsorganisation av nuvarande omfattning har riksbanksfullmäktige hänvisat till avdelningskontorens betydelse för den begränsade utlåning som riksbanken bedriver i räntekontrollsyfte. Argumentet, vilket anknyter till den uppfattning av kontorsnätets funktion som legat bakom dess framväxt, aktualiserades ej i samband med lokalkontorsfrågans behandling vid 1959 års riksdag. Av revisorererna anlita expertis har på teoretiska grunder ifrågasatt hållbarheten av fullmäktiges resonemang på denna punkt och revisorererna kan ansluta sig till denna bedömning. Det synes vidare tveksamt om den ifrågavarande utlåningen med hänsyn till sin ringa potentiella volym kan tillmätas någon egentlig konkurrenskraft. Som fullmäktige själva påvisat har de kontrollmöjligheter som utlåningen ger, i förening med de övriga räntepolitiska medel som riksbanken förfogar över, ej kunnat hindra en av riksbanken inte

önskad ränteglidning över en följd av år. Under alla förhållanden kan det ifrågasättas om en centralisering av denna verksamhet skulle nämnvärt försvaga dess eventuella räntepolitiska effekt. Enligt revisorernas mening bör man vid ett ställningstagande till riksbankens lokalkontorsorganisation kunna i stort sett bortse från dess betydelse som kanal för riksbankens direkta utlåning.

Riksbanksfullmäktige har slutligen i likhet med 1950-talets riksbankskommitté hänvisat till riksbankens beredskapsuppgifter på betalningsmedelsförsörjningens område som ett särskilt skäl för att bibehålla avdelningskontor i residensstäderna. Man synes här böra skilja mellan å ena sidan själva planeringsarbetet och å andra sidan den verksamhet som planerats för krigsförhållanden. Planeringen torde i huvudsak få anses som en redan fullgjord engångsuppgift, och den föga omfattande fortsatta bevakningen av hithörande frågor lär för riksbankens del kunna skötas centralt. Den för ett krigsläge förberedda organisationen är enligt expertbedömning inte anpassad till den nuvarande utformningen av riksbankens kontorsnät och synes därför inte ge något stöd åt avdelningskontorens bibehållande till antal och förläggningssort. Riksbankens lokalkontorsorganisation bör enligt revisorernas mening kunna bedömas oberoende av dess beredskapsuppgifter på penningmedelsförsörjningens område.

I vissa remissyttranden har berörts möjligheten att tillföra riksbankens avdelningskontor ytterligare uppgifter inom länsförvaltningens ram. Mot bakgrund av det negativa utfallet av riksbanksfullmäktiges mångåriga ansträngningar i denna riktning finns det enligt revisorernas mening ingen anledning att på en sådan förhoppning grunda ett bibehållande av lokalkontorsorganisationen i obeskuret skick.

Med hänvisning till det ovan sagda och i anslutning till vad som anförts i bl. a. bankinspektionens remissyttranden och i inhämtade expertutlåtanden om behovet av ytterligare och mera djupgående undersökningar föreslår revisorerna att en förutsättningslös utredning om betalningsmedelsförsörjningen under fredsförhållanden verkställs att tjäna till ledning för ett slutligt ställningstagande i frågan om riksbankens kontorsnät. I uppdraget bör även ingå att undersöka konsekvenserna av en eventuell nedskärning eller indragning av lokalkontorsorganisationen med hänsyn till de övriga arbetsuppgifter som för närvarande åvilar denna. Utredningen bör bestå av eller biträdas av experter inom administrativ rationalisering, samhällsekonomi och bankteknik. Med hänsyn till personalläget vid riksbanken bör arbetet bedrivas så skyndsamt att riksdagens principbeslut i frågan kan fattas senast år 1971. Stockholm den 27 februari 1969.

På riksdagens revisorers vägnar:

BERTIL von FRIESEN

/Per Dahlberg

Utdrag av protokoll, fört vid sammanträde med riksdagens revisorer torsdagen den 27 februari 1969 kl. 9.00.

---

§ 41

Föredrogs bordlagd tilläggspromemoria till granskningspromemoria nr 3/1968 från 2:a avdelningen ang. riksbankens avdelningskontor och beslöts, efter viss av herr Lundström föreslagen ändring, att till riksdagen skulle avlåtas skrivelse av den lydelse som framgår av bilaga 6 till protokollet.

Mot beslutet anfördes reservation av herr Nils Theodor Larsson.

Vid protokollet:

Göran Johnsson

Justerat

Bertil von Friesen

Bestyrkes i tjänsten

Gunnar Vinterskog

RIKSDAGENS REVISORER
ANDRA AVDELNINGEN

Granskningspromemoria nr 3/1968
(Utredningen beslutad den 28 maj 1968)

Riksbankens avdelningskontor

Allmän bakgrund

Riksbankens organisation omfattar jämte huvudkontoret i Stockholm 23 avdelningskontor, ett i varje residensstad utanför huvudstaden. De äldsta kontoren, i Göteborg och Malmö, tillkom redan på 1820-talet som filialer till det från riksbanken delvis organisatoriskt fristående diskontverket (helt införlivat med riksbanken först år 1872) och de flesta övriga under 1800-talets sista årtionden. Ett par i början av 1900-talet utanför residensstäderna inrättade kontor indrogs efter beslut av riksdagen år 1952, sedan vilket år kontorsnätet haft sin nuvarande omfattning.

Huvudsyftet med avdelningskontorens inrättande var att skapa bättre kreditmöjligheter för allmänheten i olika delar av landet. På 1870- och 1880-talen kom initiativen till nya kontor främst från riksdagens lantmän, som i tillskapandet av riksbanksfilialer såg ett verksamt medel mot de enskilda bankernas enligt deras mening alltför höga utlåningsräntor. Av visst intresse i sammanhanget med hänsyn till dagens läge är att dåtidens riksbanksfullmäktige länge reste ett envist motstånd mot denna utveckling, vilket bröts först mot århundradets slut. Fullmäktiges negativa inställning synes ha motiverats av omsorger om riksbankens likviditet, som ansågs kunna skadas av en alltför omfattande lokal utlåning.

Frågans riksdagsbehandling 1934—1952

Bank- och kreditväsendets snabba utveckling och riksbankens i samband därmed stående övergång till att vara huvudsakligen centralbank medförde i förening med de förbättrade kommunikationerna efter hand ändringar i de förutsättningar som gällt för kontorsnätets utbyggnad, vars nytta därför började ifrågasättas från lönsamhetssynpunkt. I mera allmän form upptogs frågan i riksdagssammanhang först av 1933 års riksdagsrevisorer, som i sin berättelse angående riksbanken till 1934 års riksdag utifrån en granskning av avdelningskontorens rörelseresultat sade sig »vilja ifrågasätta, om icke utredning lämpligen bör verkställas, huruvida driftskostnaderna skulle kunna förbilligas genom införande av en enklare personalorganisation, genom koncentrerings av rörelsen eller annorledes». En av riksdagen med anledning av revisorerernas uttalande beslutad utredning ledde dock ej till något resultat lika litet som några senare av riksbanksfullmäktige framställda förslag i ämnet.

Det främsta motivet till dessa tidigare ställningstaganden av riksdagen synes ha varit att man inte ville försvaga riksbankens möjligheter att påverka kreditväsendet. Den i början av 1940-talet på allvar aktualiserade frågan om inrättande av en statlig affärsbank medförde härvidlag ett ändrat läge. Redan 1943 års bankoutskott uttalade att det vid tillkomsten av en sådan bank syntes ligga nära till hands att riksbankens avdelningskontor uppgick i denna. I det principbeslut som fattades år 1949 om inrättandet av nuvarande Sveriges kreditbank ingick också som ett led att den nya banken skulle överta riksbankens kontorsnät. I detta avseende fullföljdes emellertid ej beslutet, när ärendet slutligt avgjordes följande år. Vissa från riksbankshåll framhåvda organisatoriska svårigheter i förening med en lägre värdering av besparingseffekten ledde till att avdelningskontorens framtid gjordes beroende av fortsatta utredningar.

Frågan återkom vid 1952 års riksdag, till vilken riksbanksfullmäktige gjort en framställning om riksbankens organisation på grundval av en av dåvarande riksbankschefen Lemne verkställd utredning. I fråga om kontorsnätet hade utredningsmannen — fränsett den ovan nämnda indragningen av två kontor — förklarat sig inte beredd att framlägga definitiva förslag med hänvisning till att möjligheterna att tillföra avdelningskontoren nya arbetsuppgifter från andra statliga organ först borde prövas i kostnadsbesparande syfte. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 35) uttalade bankoutskottet i detta sammanhang bl. a. följande.

»Det torde få erinras om att avdelningskontoren tillkommo på en tid då kreditmarknaden i vårt land var väsentligt mindre utvecklad än för närvarande. En kontorsindragning synes därför ur denna synpunkt numera kunna ske utan väsentliga olägenheter för allmänheten. På grund härav bör enligt utskottets mening — med hänsyn till de betydande kostnaderna för riksbankens avdelningskontor — en allmän indragning av kontoren allvarligt övervägas, därest icke vid den fortsatta undersökningen, såsom av utredningsmannen framhållits, nya uppgifter kunna överföras till avdelningskontoren från andra statliga organ, såsom vissa länsorgan i residensstäderna, med besparingar för det allmänna som följd. Om en sådan överflyttning emellertid icke skulle visa sig fördelaktig, synes man enligt utskottet icke kunna undgå att återupptaga frågan om indragning av kontoren till förnyad prövning.»

Riksbankens organisationskommitté

För fortsatt utredning av bl. a. frågan om riksbankens avdelningskontor tillsatte riksbanksfullmäktige hösten 1957 en kommitté — riksbankens organisationskommitté — som i december 1958 redovisade sin principställning i frågan i en PM angående riksbankens kontorsnät.

Som bakgrund till sina ställningstaganden gav organisationskommittén en översikt av avdelningskontorens dåvarande arbetsuppgifter och deras utveckling under senare år. Uppgifterna fördelades på fem arbetsområden, kassarörelse, inlåning, utlåning, diverse serviceuppgifter för allmänheten och beredskapsuppgifter. Till kassarörelsen räknades dels in- och utväxling av sedlar och mynt (betalningsmedelsförsörjning), dels kassatransaktioner i samband med fullgörande av övriga arbetsuppgifter (kassavård). Inlåningen avsåg huvudsakligen handhavande av skogs- och investeringskonton (sedan åren 1951 och 1955). Till utlåningen hänfördes dels riksbankens egen utlåning, omfattande diskontering av växlar, hypotekslån och avbetal-

ningslån¹, dels åt riksbanken anförtrodd utlåning av statliga fondmedel avseende främst bosättningslån (sedan år 1938), s. k. egnahemslån (sedan år 1948) och stödlån till jordbrukare (sedan år 1954).

Kommittén ansåg sig kunna konstatera att en betydande utökning av avdelningskontorens arbetsuppgifter och arbetsmängd inträtt sedan år 1945 (en naturligare jämförelse med läget år 1952 gjordes ej). Vad arbetsmängden beträffade kunde man hänvisa till att den uppräknade sedelmängden värdemässigt fördubblats och att antalet förvaltade lån, frånsett växeldiskonteringen, ökat med mer än 150 procent. Antalet fast anställda (lönegradsplacerade) hade under perioden stigit från 193 till 211. Genom en överflyttning av mera rutinbetonade arbetsuppgifter till lägre personalkategorier hade emellertid samtidigt antalet tjänstemän i bankkarriären (bankpersonalen) kunnat nedbringas från 155 till 103.

Kommittén inledde sina överväganden med en prövning av frågan om det över huvud taget fanns anledning att allttjämt upprätthålla en riksbankens lokalorganisation och undersökte därvid möjligheterna att överföra avdelningskontorens arbetsuppgifter till andra organ. Kommittén skilde vid sin genomgång av kontorens verksamhetsformer från denna synpunkt mellan centralbanksmässiga och icke centralbanksmässiga uppgifter.

Till den förra gruppen hänfördes främst betalningsmedelsförsörjningen. Kommittén prövade i första hand om postverket kunde anförtros hithörande arbetsuppgifter. Postverket självt hade visat visst intresse för att övertaga denna verksamhet, men ett av verket framfört konkret förslag i denna riktning hade befunnits vara förenat med så avsevärda principiella olägenheter att kommittén för sin del inte kunde godtaga det. Förslagets genomförande skulle sålunda bl. a. innebära att riksbanken till »ett Kungl. Maj:t underställt affärsdrivande verk» överlät övervakningen av sedelomloppets omfattning, vilket kommittén ansåg uteslutet. Vidare skulle den med förslaget förenade överflyttningen av penningtillgångar från riksbanken till postverket kunna tänkas i vissa situationer ge riksbanken mindre utrymme för dess penningpolitiska handlande. Även från praktiska synpunkter fann kommittén en överflyttning av betalningsmedelsförsörjningen till postverket möta svårigheter och angav ett flertal skäl varför detta skulle vara mindre rationellt.

Som alternativ till postverket som huvudman för denna verksamhet diskuterade kommittén vidare dels Sveriges kreditbank, dels samtliga affärsbanker genom ett efter inbördes överenskommelse avdelat filialkontor på varje distributionsort. Det förra alternativet skulle emellertid enligt kommittén innebära ett väsentligt avsteg från den princip som varit vägledande vid utformningen av Kreditbankens verksamhet, nämligen att banken skulle på lika villkor konkurrera med övriga affärsbanker, varjämte hänvisades till att denna möjlighet i samband med Kreditbankens inrättande övervägts med negativt resultat. I fråga om en uppdelning av betalningsmedelsförsörjningen mellan affärsbankerna fann kommittén i huvudsak samma betänkligheter kunna anföras som när det gällde postverket. Vid underhandskontakt med bankerna hade dessa för övrigt visat sig inte beredda att påta sig uppgiften.

Till avdelningskontorens centralbanksmässiga uppgifter hänförde orga-

¹ Formellt blev avbetalningslånen, såvitt avser den period som närmare behandlas i promemorian, en del av riksbankens egen utlåning först år 1963, då en sedan år 1902 bestående statlig lånefond för ändamålet avvecklades. I promemorian har de hänförts dit för hela perioden.

nisationskommittén även den lokala lagerhållning av betalningsmedel som krävdes av beredskapsskäl. Kommittén ansåg det visserligen i och för sig möjligt att ordna lagringen på annat sätt, men detta skulle bli mera kostsam. I övrigt kunde det för upprätthållandet av betalningsväsendet under krigstid i vissa lägen vara angeläget att kunna falla tillbaka på en lokal riksbanksorganisation. Även beredskapshänsyn talade sålunda för att en sådan upprätthölls i någon form.

Kommittén övergick därefter till en granskning av avdelningskontorens icke centralbanksmässiga uppgifter. Inga direkta betänkligheter anfördes mot att överflytta inlåningsräkningarna till postverket eller andra penninginstitut. Däremot menade kommittén att den socialt betonade utlåningsverksamheten, dit såväl avbetalningslånen¹ som utlåningen med statliga fondmedel hänfördes, knappast utan olägenhet kunde övertagas av andra bankinrättningar. Särskilt uppehöll sig kommittén vid bosättningslånen, för vilka en lokal organisation ansågs behöflig med hänsyn till kraven på en tillfredsställande låneprövning och en effektiv indrivning. Indragning av avdelningskontoren skulle i detta avseende inte innebära någon rationaliseringsvinst. Detsamma gällde enligt kommittén väsentligen — åtminstone på kortare sikt — egnahemslånen och stödlånen till jordbrukare. Angelägenheten av att för den socialt betonade kreditgivningen bibehålla en praktiskt och ekonomiskt effektiv låneförvaltning utgjorde därför ytterligare ett stöd för den redan från centralbanksmässiga synpunkter dragna slutsatsen att riksbanken borde bibehålla en lokalorganisation i någon form.

Sedan kommittén sålunda funnit övervägande skäl tala för att riksbanken skulle bibehålla ett kontorsnät, blev nästa fråga om distriktsindelningen skulle få bestå i stort sett oförändrad eller om väsentligt större distrikt borde skapas genom en kraftig nedskärning av avdelningskontorens antal.

Kommittén medgav att en större koncentration av riksbankens lokala organisation skulle medföra arbetstekniska fördelar och minskade kostnader. En nedskärning av kontorsnätet enligt en av kommittén presenterad skiss till ny distriktsindelning med endast tio avdelningskontor beräknades möjliggöra en minskning av personalen med ett 40-tal tjänster — närmare en fjärdedel av hela antalet. Icke obetydliga besparingar skulle därvid göras, förutom genom minskade löneutgifter även i form av minskade fastighets- och andra förvaltningskostnader.

Ett kontorsnät av denna reducerade omfattning skulle också enligt kommittén i och för sig kunna sköta sedel- och myntdistributionen. Nackdelar skulle emellertid uppkomma genom ökade kostnader främst för bankerna och postverket till följd av längre transportvägar och genom att kvaliteten på de utelöpande sedlarna skulle sjunka till följd av försämrade övervakningsmöjligheter för riksbanken. För lånetjänstens del skulle de försvårade kontakterna mellan riksbankens personal å ena sidan och myndigheter och låntagare å den andra bli till förfång, varjämte indrivningen skulle bli lidande på personalens minskade förtrogenhet med de lokala förhållandena. Ställningstagandet till en organisation med större och glesare enheter blev enligt kommitténs mening i sista hand beroende av hur långt man ville utsträcka riksbankens service gentemot allmänheten och näringslivet och vilka kostnader man ville acceptera.

För sin del höll kommittén före att om det gällt att från grunden bygga upp en ny organisation borde samhället inte sträcka sin centralbanksmässiga service längre än ungefär till vad som motsvarade dess skiss till

¹ Se noten sid 16.

krympt kontorsnät. Vid oförändrade arbetsuppgifter krävdes det emellertid tungt vägande ekonomiska skäl för att reformera en redan befintlig organisation så, att möjligheterna för riksbanken att utföra dessa uppgifter medvetet försämrades. Då kommittén ej ansåg att sådana skäl förelåg, förordade den att distriktsindelningen skulle bibehållas i oförändrat skick. Till detta ståndpunktstagande hade även bidragit hänsynen till de fördelar som rådande lokala samordning med länsstyrelserna innebar och omvänt de nackdelar som ett föregripande av en kommande länsindelningsreform vid utformningen av ett reducerat kontorsnät kunde medföra.

I ett avslutande avsnitt tog kommittén upp till behandling det läge som skulle uppkomma vid en förutsedd minskning av avdelningskontorens utlåningsrörelse, om samtidigt inga nya arbetsuppgifter tillfördes dessa. Skälen mot en kraftig krympning av distriktsorganisationen gällde enligt kommittén även i detta fall, och i stället förordades indragning av 3 å 5 kontor genom sammanslagning av vissa distrikt, där den centralbanksmässiga verksamheten var av mindre omfattning.

1959 års riksdagsbeslut

Riksbanksfullmäktige överlämnade organisationskommitténs promemoria till 1959 års riksdag med instämmande i vad kommittén anfört och hemställde att riksbanken skulle få behålla sitt kontorsnät i oförändrat skick.

I sitt utlåtande (nr 44) i anledning av riksbanksfullmäktiges framställning sade sig bankoutskottet vara berett att förorda att riksbanken tills vidare fick behålla ett kontorsnät. Utskottet hade härvid fäst särskild uppmärksamhet vid att det från centralbanksmässig synpunkt skulle följa olägenheter både av praktisk och principiell art med en allmän kontorsindragning. Utskottet fortsatte.

»En bedömning av frågan om den lämpliga distriktsindelningen ställer sig för närvarande knappast lättare än 1952, då detta spörsmål senast prövades av riksdagen utan att ett definitivt ställningstagande gjordes. Visserligen har avdelningskontoren i begränsad utsträckning tillförts nya arbetsuppgifter på 1950-talet, men det synes utskottet uppenbart att kontoren måste få väsentligt ökade arbetsuppgifter för att de skall kunna bibehållas i nuvarande omfattning på längre sikt. Utskottet vill understryka angelägenheten av att utredningar rörande möjligheterna att tillföra avdelningskontoren ytterligare arbetsuppgifter från statsförvaltningen snarast igångsättes och redovisas för riksdagen. Detta utredningsarbete måste sannolikt omfatta stora delar av den lokala statsförvaltningen och således företagas i annan ordning än den hittills inom riksbanken verkställda utredningen. Det torde få ankomma på fullmäktige i riksbanken — som förutsättes fortlöpande och ingående uppmärksamma förändringarna i avdelningskontorens arbetsuppgifter och framlägga förslag till en anpassning av kontorsorganisationen härefter — att taga initiativet härtill och göra de hänvändelser till Kungl. Maj:t som i anslutning härtill kan visa sig erforderliga.

Först när dessa undersökningar slutförts kan klart överblickas vilka arbetsuppgifter riksbankens avdelningskontor kommer att få på längre sikt. Utskottet vill betona, att utredningarna, bl. a. med hänsyn till den betydande pensionsavgången vid riksbanken under 1960-talet, bör slutföras skyndsamt, eftersom ett lägligt tillfälle att inskränka organisationen då erbjuder sig. I avvaktan på slutförandet av sådana undersök-

ningar och då utskottet utgår från att en omprövning av distriktsindelningen på längre sikt måste komma till stånd under 1960-talet, kan utskottet biträda förslaget om att distriktsindelningen för riksbankens kontorsnät får tills vidare bestå oförändrad.»

På utskottets hemställan beslöt riksdagen medge riksbanken att tills vidare bibehålla avdelningskontor på de platser de då var — och alltjämt är — inrättade.

Undersökningar om nya arbetsuppgifter

Redan i december 1959 — några dagar efter riksdagens beslut — uppdrog riksbanksfullmäktige åt den alltjämt arbetande organisationskommittén att upprätta förslag till skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredningar rörande möjligheterna att tillföra riksbankens avdelningskontor arbetsuppgifter från statsförvaltningen. Kommittén synes ha funnit att uppdraget krävde en förberedande undersökning beträffande dessa möjligheter. Resultatet av undersökningen redovisades i en ny promemoria i juni 1961. Av promemorian framgick att kommittén prövat ett flertal för avdelningskontoren lämpliga nya arbetsuppgifter. Resultatet hade dock blivit negativt utom beträffande en i samråd med den då sittande bostadspolitiska organisationskommittén undersökt möjlighet att övertaga förvaltningen av de statliga bostadslånen. Kommittén tillstyrkte att riksbanken förklarade sig beredd att påta sig denna uppgift.

Sedan bostadspolitiska organisationskommittén för sin del framfört förslag härom i sitt betänkande rörande handläggning av bostadslån, förklarade riksbanksfullmäktige i till Kungl. Maj:t avgivet yttrande över detta i september 1961 sig vilja i sammanhanget ta upp den mera allmänna frågan om möjligheten och lämpligheten av att tillföra riksbankens avdelningskontor ytterligare arbetsuppgifter från statsförvaltningen. Fullmäktige framhöll att den successiva minskningen och avvecklingen av den utlåning som tidigare i betydande omfattning förekommit vid avdelningskontoren både till affärsbankerna och allmänheten lett till att de centralbanksmässiga uppgifterna blivit otillräckliga som arbetsunderlag för en lokalorganisation av denna storlek. Visserligen steg uppgifterna i fråga om sedel- och myntförsörjningen, men då samtidigt en del av den socialt betonade utlåningsrörelsen var under avveckling, blev det totalt fråga om en fortgående reduktion av arbetsuppgifterna. Om ej riksbanken i takt med denna utveckling erhöi nya uppgifter, skulle arbetsvolymen efter hand minskas så, att det ekonomiskt kunde bli svårt att motivera deras bibehållande. Fullmäktige fortsatte.

»De kontorsindragningar, som med hänsyn härtill kunna aktualiseras, kunna emellertid väntas medföra en viss försämring även av den centralbanksmässiga service riksbanken för närvarande erbjuder, en försämring som skulle drabba både affärsbankerna och allmänheten, den senare främst genom att riksbankens möjligheter till direkt inskridande på lånemarknaden skulle försämrats. Härtill kommer att en allmän krympning av riksbanksorganisationen kan befaras komma att ogynnsamt påverka riksbankens personalrekrytering, både genom minskade möjligheter till nyintagning och genom att åtskilliga av de bättre arbetskrafterna inom riksbanken kunna föranledas att lämna banken på grund av de försämrade befordringsutsiktterna. Det föreligger sålunda i och för sig skäl för att riksbanken skall kunna bibehålla en kontorsorganisation av ungefär nuvarande omfattning för att därigenom på bästa sätt kunna fullgöra sina

centralbanksuppgifter. Härför erfordras att banken tillföres nya arbetsuppgifter.»

Beträffande det remitterade förslaget framhöll fullmäktige att tillfredsställande förutsättningar syntes föreligga för ett handhavande inom riksbankens organisation av förvaltningen av bostadslånen och förklarade sig beredda att låta riksbanken övertaga härmed förenade uppgifter. Riksbanksfullmäktiges framstöt ledde emellertid ej till något resultat, då statsmakterna år 1962 föredrog att låta all handläggning av bostadslån och bostadsbidrag kvarligga hos bostadsorganen. Lika liten framgång mötte senare försök av fullmäktige att för avdelningskontorens räkning få överta bevakningen av statens fordringar (antydningssvis i remissyttrande över utredningen angående redogöransvaret år 1962) samt uppbörden och indrivningen av återbetalningspliktiga studiemedel (i remissyttranden åren 1964 och 1966 samt i särskild framställning till ecklesiastikdepartementet år 1964).

För fullständighetens skull må nämnas att riksbanken under 1960-talet fått överta förvaltningen av ett par smärre grupper av statliga lån, nämligen värnpliktslån (år 1960) och fiskredskapslån (år 1962), av vilka de förra till större delen och de senare helt ligger på avdelningskontoren. Sedan år 1959 fungerar avdelningskontoren som lokalorgan för de av kommerskollegium förvaltade s. k. hotellgarantilånen, vilket dock ger nämnvärt arbete endast åt ett par norrlandskontor. (Däremot upphörde år 1960 motsvarande verksamhet i fråga om garantilån till hantverks- och småindustriföretag.) Slutligen lades år 1963 även formellt huvudansvaret för beredskapsplanläggningen rörande bank- och betalningsväsendet på riksbanken.

Data om utvecklingen sedan år 1958 och dagsläget

På grundval av från riksbanken inhämtade uppgifter belyses nedan siffermässigt utvecklingen av vissa viktigare arbetsuppgifter samt av personalresurserna vid avdelningskontoren under den senaste 10-årsperioden, varjämte redovisas nuläget i fråga om arbetstidens fördelning och kontorsorganisationens kostnader.

In- och utväxling av sedlar samt riksbankens egen utlåning

Antal uppräknade sedlar (tusental)		Antal utestående lån per 30/6				Antal diskonterade växlar	
		Avbetalningslån ¹		Hypotekslån			
1957	1967	1958	1968	1958	1968	1957	1967
182 961	274 609	13 825	17 409	1 680	2 409	9 899	11 659

Talen visar att avdelningskontorens arbetsvolym i fråga om betalningsmedelsförsörjningen med antalet uppräknade sedlar som måttstock ökat med ca 50 procent. Även utlåningen av egna medel företer viss uppgång.

Övrig utlåning samt inlåning

Antal utestående lån per 30/6						Antal skogs- och investeringskonton per 30/6			
Samtliga lån		Därav: Bosättningslån		Egnahemslån		Stödlån			
1958	1968	1958	1968	1958	1968	1958	1968	1958	1968
142 080	57 706	39 828	40 535	48 458	14 156	52 821	2 333	4 208	2 614

¹ Se noten sid. 16.

Den totala utlåningen av statliga fondmedel har som synes minskat mycket kraftigt, främst beroende på den pågående avvecklingen av egna- hems- och stödlånen, som väntas bli slutförd under 1970-talet. Däremot är bosättningslånen antal ungefär detsamma vid periodens slut som vid dess början. Kontona för investering i skogsbruk och i rörelse har ökat, men då samtidigt skogskontona minskat till en obetydlighet, har den totala inlåningsverksamheten mätt i antal konton undergått en betydande reduktion.

Lönegradsplacerad personal

Bankpersonal			Bankexpeditörer			Biträdes- och bevakningspersonal			Samtliga		
31/12 1957	31/12 1967	1/7 1968	31/12 1957	31/12 1967	1/7 1968	31/12 1957	31/12 1967	1/7 1968	31/12 1957	31/12 1967	1/7 1968
103	103	108	9	40	40	99	101	103	211	244	251

I bankpersonalen ingår de 23 direktörerna samt kammarskrivaraspiranterna, som den 31 december 1967 var 15 mot ingen tio år tidigare. Den 1 juli 1968 var vidare till avdelningskontoren knutna 122 sedelräknare, varav 108 fast anställda.

Pensionsavgången, som under 1960-talet varit relativt hög — enbart i bankkarriären avgick under vart och ett av åren 1963—1967 i medeltal fem personer med pension eller genom dödsfall — sjunker för närvarande men beräknas åter stiga in på 1970-talet. Åren 1972—1976 uppnår 13 direktörer och totalt 23 personer i bankkarriären pensioneringsperiodens nedre gräns. Medelåldern för bankpersonalen utom direktörerna har från år 1958 till år 1968 sjunkit från 44,5 till 38 år (42,3 år om kammarskrivaraspiranterna frånräknas). Även bankexpeditörernas medelålder har gått ned med två år, medan i fråga om biträdes- och bevakningspersonalen i stort sett ingen förändring inträtt i detta avseende.

Från riksbanken har även erhållits uppgifter om arbetstidens nuvarande fördelning på arbetsområden vid avdelningskontoren. Sysslorna har sammanförts till tre grupper, nämligen kassarörelse (sedel- och mynträkning samt kassavård), utlåning samt inlåning, beredskapsfrågor och bevaknings- och administrativa ärenden. Följande uppställning visar den procentuella andel av arbetstiden som de olika personalkategorierna ägnar åt dessa tre slag av uppgifter.

	Bankpersonal	Bankexpeditörer	Biträdes- och bevakningspersonal	Sedelräknare	Samtlig personal
Kassarörelse	27	54	50	99	58,6
Utlåning	52	43	36	—	30,7
Inlåning m. m.	21	3	14	1	10,7
	100	100	100	100	100,0

De bokförda kostnaderna för riksbankens avdelningskontor uppgick för budgetåret 1967/68 till 10,4 milj. kronor, varav 8,8 milj. kronor var avlöningar. Till detta belopp bör läggas pensions- och socialförsäkringskostnader m. m. (i årets petitaanvisningar beräknade till 23 % av lönesumman), lokalkostnader för bankens egna fastigheter samt vissa centrala merkostnader för avdelningskontorens administration.

Riksbanksfullmäktiges bedömning av dagsläget

I skrivelse den 4 juli i år har riksdagens revisorer till riksbankens ledning riktat bl. a. följande fråga.

»Vilka sakskalet talar enligt Eder åsikt för att avdelningskontoren bör bibehållas? Skulle de på kontoren ankommande arbetsuppgifterna kunna fullgöras på något annat sätt och i så fall på vilket? Skulle enligt Eder åsikt några speciella olägenheter vara förbundna med en organisatorisk omläggning av antydd innebörd?»

Skrivelsen besvarades av riksbanksfullmäktige den 12 september. I kommentarer till utvecklingen av avdelningskontorens arbetsuppgifter sedan år 1958 framhåller fullmäktige den ansvällning av kassarörelsen som markerades av det starkt ökade antalet uppräknade sedlar, särskilt vid avdelningskontoren utanför storstäderna. Från de mindre avdelningskontoren har således rapporterats att sedelräkningens ökning fullt ut motsvarat nedgången i det rutinmässiga arbetet på egnahems- och stödlånen och att även kassavårdarnas arbete vuxit i takt med den ökade omslutningen. Enligt fullmäktiges mening skulle i själva verket den ökade sedelräkningen icke ha kunnat bemästras utan en väsentlig personalökning, om icke en rationalisering av arbetet genomförts med utnyttjande av tekniska hjälpmedel. Vad avser personalutvecklingen i allmänhet hävdas, att fullmäktige och riksbankens direktion sökt anpassa avdelningskontorens personal till de ändrade förhållandena.

Denna anpassning har inneburit en minskning av personalen i bankkariären om man frånser kammarskrivaraspiranterna vilka rekryterats för att ersätta avgående personal. Däremot har en ökning skett av den personal, som främst har med penningmedelsförsörjningen att göra, nämligen bankexpeditörer, kontorsbiträden och sedelräknerskor.

Fullmäktige förklarar sig fortfarande vara av den uppfattningen att riksbanken för sin verksamhet är beroende av att bibehålla ett kontorsnät. De hänvisar i första hand till bankens uppgifter i fråga om betalningsmedelsförsörjningen och till behovet av tillfredsställande och jämn sedelkvalitet. Fullmäktige pekar vidare på angelägenheten av att bevara riksbankens möjligheter att med direkt kreditgivning påverka lånevillkoren inom kreditväsendet. Tankegången utvecklas på följande sätt:

»Riksbanken har givetvis i motsats till övriga bankinstitut inte något *företagsekonomiskt* intresse av att driva en direkt utlåning till företag och allmänhet. Det intresse därav den kan ha är uteslutande förestavat av penningpolitiska hänsyn. Under de återkommande perioder då en åtstramning av banksystemets kreditgivning är nödvändig, tenderar utlåningsräntorna ofta att stiga mera än vad som motsvarar riksbankens fastställda diskonto. De nya högförräntade räkningarna på inlåningssidan och bankernas kostnader för den intensiva servicekonkurrens de bedriver ger dem även starka skäl att söka kompensation på utlåningssidan. I praktiken har resultatet blivit risker för en eljest omotiverad glidning uppåt av utlåningsräntorna. Med tanke på sådana lägen bör riksbanken icke frånhända sig den möjlighet den nu har att, då så bedömes nödvändigt, söka påverka räntesättningen inom kreditväsendet genom egen utlåning, och redan kännedomen om att riksbanken har denna möjlighet bör ha en viss dämpande effekt. Det är emellertid uppenbarligen icke tillräckligt att de legala förutsättningarna föreligger, utan en tillfredsställande beredskap måste finnas för ingrepp av detta slag. Ett led i denna beredskap är, att riksbanken under alla förhållanden be-

driver en viss begränsad utlåningsrörelse. Vidare, och det är vad som i detta sammanhang måste beaktas, bör möjligheter finnas att bedriva en kreditgivning över hela landet som kan nå även mindre företag.

Ifrågavarande räntepolitiska beredskapsfunktion, vars betydelse icke kan anges med de kvantitativa arbetsprestationer riksbanken faktiskt får vidkännas för ändamålet, utgör enligt fullmäktiges mening ett viktigt skäl att bibehålla åtminstone i stort sett det nuvarande kontorsnätet.»

Fullmäktige berör även länsindelningsfrågans betydelse i sammanhanget. De beredskapsuppgifter som riksbanken ålagts i fråga om penningmedelsförsörjningen förutsätter enligt fullmäktige närmast att varje länsstyrelse skall inom sitt område ha att tillgå ett riksbankskontor för gemensam planering av det ekonomiska försvaret. Det goda samarbete som etablerats härutinnan mellan länsstyrelser och avdelningskontor bör få fortsätta åtminstone tills vidare.

På de anförda skälen anser fullmäktige att kontorsnätets omfattning tills vidare bör vara oförändrad i avvaktan på att frågan om länsstyrelseorganisationen blir avgjord, möjligen med någon ändring i lokaliseringen av visst avdelningskontor. Fullmäktige understryker till sist att frågan om riksbankens kontorsorganisation är komplicerad och att ett allsidigt bedömande av denna skulle kräva ytterligare ingående utredningar.

Slutsatser

Enligt 1959 års riksdagsbeslut skulle riksbanken tills vidare få behålla avdelningskontor på de platser där sådana då var inrättade. Riksdagens ställningstagande var emellertid mera bestämt endast såvitt gällde frågan, huruvida riksbanken över huvud skulle ha ett kontorsnät. En *allmän* kontorsindragning avvisades sålunda — i varje fall tills vidare — med särskild hänsyn till härmed följande olägenheter från centralbanksmässig synpunkt. Beträffande distriktsindelningen åter var riksdagens klart uttryckta mening den, att avdelningskontoren måste få väsentligt ökade arbetsuppgifter för att de skulle kunna bibehållas i nuvarande omfattning på längre sikt. Möjligheterna att tillföra kontoren ytterligare arbetsuppgifter från statsförvaltningen borde därför snarast utredas och resultaten redovisas för riksdagen. Riksbanksfullmäktige ålades att vidtaga härför erforderliga åtgärder. Under alla förhållanden måste en omprövning av distriktsindelningen på längre sikt komma till stånd under 1960-talet.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår att de försök som i enlighet med riksdagens uttalanden hittills gjorts att tillföra riksbankens avdelningskontor nya arbetsuppgifter nästan helt misslyckats. De få sysslor som tillkommit under 1960-talet torde ha mycket ringa betydelse för arbetsbelastningen och har ej heller — bortsett från beredskapsuppgifterna i fråga om betalningsväsendet — återopats i sammanhanget från riksbankens sida. Efter statsmakternas ställningstagande till förvaltningen av bostadslånen år 1962 synes också riksbankens aktivitet i frågan ha minskat. De undersökningar som på riksbanksfullmäktiges uppdrag dittills bedrivits av riksbankens organisationskommitté torde kort därefter ha avstannat, och de korta notiser i den årliga verksamhetsberättelsen till vilka fullmäktige inskränkt sin redovisning till riksdagen för sina åtgärder upphörde från och med år 1963. Icke heller har, såvitt kunnat utrönas, inom riksbanken anstalter i övrigt vidtagits för den omprövning av distriktsindelningen på längre sikt som av riksdagen förutsatts skola ske före år 1970. I sin svarsskrivelse till revisorerna konstaterar fullmäktige endast att ett allsidigt bedömande av

frågan skulle kräva ytterligare ingående utredningar. Någon avsikt att för sin del aktualisera sådana utredningar synes fullmäktige inte hysa.

Av avdelningskontorens gamla arbetsuppgifter har kassarörelsen ökat avsevärt med uppräknigen av sedlar som måttstock. Även den del av utlåningen som bedrivs med riksbankens egna medel har vuxit något. Med hänsyn till att det här enligt fullmäktiges uppfattning främst är fråga om en beredskapsfunktion synes dock volymens växlingar inte böra tillmätas större betydelse i sammanhanget. En mycket kraftig minskning uppvisar däremot den åt riksbanken anförtrödda utlåningen av statliga fondmedel, bostättningslånen undantagna, och fortsatt utveckling i denna riktning kan förutses. Från och med år 1969 kommer vidare vissa lånerutiner att centraliseras till huvudkontoret i samband med övergång till automatisk databehandling med ytterligare avlastning från avdelningskontoren som följd. Även inlåningsarbetet har minskat. Det har från riksbankens sida inte gjorts gällande att nettoresultatet av den totala arbetsvolymens utveckling under tioårsperioden skulle utvisa en ökning. Tvärtom torde den av fullmäktige lämnade uppgiften att det växande sedelräkningsarbetet för de *mindre* avdelningskontorens vidkommande fullt ut motsvarat nedgången i utlåningen medge slutsatsen att arbetsbelastningen på kontorsnätet *som helhet* minskat.

I fråga om personalen har registrerats en markant tillväxt. Antalet lönegradsplacerade har stigit med 33 eller ca 16 procent under åren 1958—1967. Ökningen, som inte avstannat under första halvåret 1968, hänför sig nästan helt till bankexpeditörskategorien, medan den s. k. bankpersonalen samt biträdes- och bevakningspersonalen i stort sett är lika stor nu som för tio år sedan. Även antalet genomsnittligt arbetande sedelräknare anges ha stigit under perioden. Riksbanksfullmäktige uppger att riksbankens ledning sökt anpassa avdelningskontorens personal till arbetsuppgifternas förskjutning genom att minska antalet tjänstemän i bankkarriären och i stället öka de befattningshavarkategorier som främst har med betalningsmedelsförsörjningen att göra. Minskningen får fullmäktige fram genom att bortse från kammarskrivaraspiranterna. Mot detta sätt att räkna kan invändas att aspiranterna dock enligt vad fullmäktige själva uppger rekryteras för att ersätta avgående personal och väl normalt kan väntas bli efter hand befordrade till högre befattningar. I fullmäktiges årliga verksamhetsberättelse till riksdagen inräknas också kammarskrivaraspiranterna utan särredovisning i bankpersonalen. För övrigt synes aspirantkategoriens tillkomst och tillväxt vid avdelningskontoren främst böra ses från synpunkten av den mera kvalificerade personalens frigörande från rutinsysslor, en utveckling som medvetet befrämjats genom bankexpeditörstjänsternas inrättande år 1955 och som att döma av de redovisade uppgifterna om arbetstidens fördelning på olika sysslor och tjänstemannagrupper torde med fördel i och för sig kunna drivas ännu längre. Det kan i sammanhanget påpekas att i fullmäktiges svarsskrivelse synes föreligga en viss motsägelse, när det på ett ställe framhålls att det växande sedelräkningsarbetet skulle ha nödvändiggjort en väsentlig personalökning, om inte maskinella hjälpmedel kunnat tillgripas, och på ett annat att tillkomsten av bl. a. 31 bankexpeditörstjänster motiveras med just betalningsmedelsförsörjningens behov. Det dominerande intrycket av personalutvecklingen är under alla förhållanden en total ökning av antalet anställda utan påvisbar motsvarighet i totalt ökade arbetsuppgifter.

Riksbanksfullmäktige motsätter sig i svarsskrivelsen varje reduktion av kontorsnätet och tar således inte upp till diskussion ens den begränsade distriktssammanslagning som enligt organisationskommitténs promemoria år

1958 kunde aktualiseras, om inga nya arbetsuppgifter tillfördes avdelningskontoren och den totala arbetsvolymen till följd härav minskade. Sin oförändrade inställning motiverar fullmäktige i första hand med riksbankens behov av avdelningskontor för betalningsmedelsförsörjningen. De olägenheter som en överflyttning av den regionala sedeldistributionen till andra organ skulle medföra beskrevs ingående i 1958 års promemoria och torde ha varit avgörande för riksdagens ställningstagande år 1959 mot en *allmän* kontorsindragning. I nämnda promemoria medgavs emellertid att en till exempelvis tio avdelningskontor reducerad distriktsorganisation skulle utan större svårighet kunna svara för distributionen av sedlar och mynt, och riksdagen fann uppenbarligen i denna centralbanksfunktion inget hinder föreliggande mot en omprövning av distriktsindelningen i nedskärningssyfte. Fullmäktige anför icke heller nu några tyngre vägande skäl varför inte uppgiften skulle kunna lösas med hjälp av ett mindre antal — kanske endast tre eller fyra — lämpligt lokaliserade avdelningskontor. Att en koncentration till större arbetsenheter från arbetstekniska synpunkter enbart skulle vara till fördel är uppenbart liksom att därigenom inte oväsentliga kostnadsbesparingar skulle kunna göras.

Riksbankens möjligheter att genom direkt utlåning till allmänheten påverka kreditmarknaden spelade som ovan antytts en stor roll i den tidigare diskussionen om bankens kontorsnät. I dåvarande riksbankschefen Lemnes utredning år 1952 hänfördes emellertid denna kreditgivning till traditionella arbetsuppgifter av icke centralbanksmässig natur, och samma klassificering återkom i organisationskommitténs promemoria år 1958, där för övrigt den »räntepolitiska beredskapsfunktionen» knappast alls berördes. Däremot togs den upp som en inte oviktig del av de centralbanksmässiga uppgifterna i riksbanksfullmäktiges yttrande över bostadspolitiska organisationskommitténs betänkande år 1961, och i svarsskrivelsen till riksdagens revisorer har denna synpunkt avancerat till nära nog huvudargument för kontorsnätets bibehållande i obeskuret skick. Här skall inte göras ett försök att bedöma huruvida utvecklingen på kreditmarknaden under senare år motiverar ett så kraftigt understrykande av betydelsen av riksbankens möjligheter att bedriva egen direkt utlåning. Det kan dock erinras om att riksbanken — och statsmakterna över huvud — har andra medel att påverka kreditförhållandena i önskad riktning förutom att den statsägda Sveriges kreditbank är verksam på detta område. Vidare bör framhållas att den räntepolitiska beredskapsfunktionen, i den mån den alls uppmärksammades — från riksbankens sida framfördes som nämnts detta argument då ej — inte torde ha haft någon betydelse för den bedömning som gjordes vid riksdagens behandling av kontorsnätsfrågan åren 1952 och 1959. I vilken mån denna från ett äldre skede hämtade och på nytt starkt accentuerade aspekt på avdelningskontorens roll kan anses förändra hela frågans läge synes endast kunna konstateras i samband med en ny prövning i riksdagen.

Liksom redan i organisationskommitténs promemoria år 1958 har i riksbanksfullmäktiges svarsskrivelse kontorsnätsfrågan sammankopplats med spörsmålet om en ny länsindelning. Fullmäktige synes anse att, eftersom riksbankens beredskapsuppgifter på betalningsväsendets område enligt deras uppfattning närmast förutsätter parallellitet mellan länsstyrelser och avdelningskontor, bör — särskilt med hänsyn till rådande ovisshet om länsorganisationens framtida utformning — nu ingen ändring vidtas i kontorsnätet. Bortsett från att större ändringar i länsindelningen numera icke

synes vara aktuella och att en sammankoppling med denna fråga därför skulle på obestämd tid uppskjuta den slutliga prövningen av riksbankens distriktsorganisation, synes det kunna ifrågasättas, om de kvantitativt o betydliga beredskapsuppgifterna kräver så intim kontakt mellan riksbanksorgan och länsstyrelse som görs gällande. Riksbanksfullmäktige antyder själva möjligheten av bortflyttning av avdelningskontor från residensstad, och med dagens kommunikationsteknik torde det inte innebära någon större olägenhet, att ett flertal länsstyrelser har behövliga kontakter i ifrågasvarande ärenden med ett och samma avdelningskontor.

Sammanfattningsvis kan sägas följande. Varken genom tillkomst av nya arbetsuppgifter eller genom ökning av gamla har sedan år 1959 ökad systerställning kunnat skapas vid riksbankens avdelningskontor. Den totala reella arbetsbelastningen har snarast minskat samtidigt som personalen har vuxit i antal. De villkor som riksdagen nämnda år uppställde för att riksbanken skulle få behålla ett kontorsnät på längre sikt i oförändrad omfattning har således inte uppfyllts. Någon samlad redovisning av läget enligt vad som synes ha förutsatts har inte tillställts riksdagen, än mindre därav föranledda förslag till åtgärder. Fullmäktiges svar på riksdagens revisorers frågor i ämnet har ej heller kommit den av riksdagen förutsatta omprövningen före år 1970 att framstå som mindre motiverad. Med hänsyn även till den omfattande pensionsavgång som inträffar om några år synes därför det definitiva ställningstagandet till frågan om riksbankens distriktsorganisation nu inte böra uppskjutas längre. I detta sammanhang får, såsom tidigare antytts, vad fullmäktige anfört om riksbankens beredskapsfunktioner självfallet tillmätas den sakliga vikt som kan vara befo-gad, liksom det då kan övervägas om och i vilken utsträckning en större eller mindre reduktion av dess kontorsnät förutsätter överflyttning av vissa banken nu tillkommande arbetsuppgifter till Sveriges kreditbank.

SVERIGES RIKSBANK

Genom remiss den 31 oktober 1968 har fullmäktige i riksbanken anmodats avgiva yttrande över en hos riksdagens revisorer upprättad granskningspromemoria angående riksbankens avdelningskontor. Fullmäktige, som tidigare i skrivelse till revisorerna den 12 september 1968 besvarat vissa frågor i ärendet, får med anledning härav anföra följande.

Granskningspromemorian ställer icke det allmänna problemet om balansen mellan kostnaderna för avdelningskontoren och värdet av deras prestationer eller mellan nackdelarna vid en reduktion av kontorsnätet och de kostnadsbesparingar som skulle kunna vinnas. I stället tillämpas en metod med rent teoretiska slutledningar från en som given betraktad utgångspunkt att om icke nya typer av arbetsuppgifter tillfördes riksbanken skulle arbetsvolymen vid avdelningskontoren minska så att dessa icke kan bibehållas i sin nuvarande omfattning.

Fullmäktige måste hävda, att frågan om riksbankens avdelningskontor är mer komplicerad, än att den kan tillfredsställande bedömas utifrån denna metod. Avdelningskontorens arbete är främst ett led i den produktions-, distributions- och serviceverksamhet som sedelförsörjningen kräver. Deras existens möjliggör vidare för riksbanken att driva en utlåningsrörelse som i dag främst avser bosättningslån, avbetalningslån och en viss utlåning till näringslivet genom växeldiskontering. Härutöver skall endast tilläggas att de har en funktion i den åt riksbanken anförtrödda beredskapsplaneringen på betalningsområdet och vid krig. Dessa olika inslag i kontorens arbete skulle nödvändigt förändras vid en reduktion av kontorsnätet. Möjligheterna att fortsätta den lokalt inriktade lånerörelsen skulle redan vid en begränsad reduktion av kontorsnätet väsentligt minskas och vid en längre gående sådan helt bortfalla. För sedelrörelsen kan teoretiskt tänkas en mera successiv anpassning till ett uttunnat kontorsnät, men frågan kan rimligen icke bedömas annat än i samband med kraven på den service nuvarande organisation erbjuder. All sannolikhet talar för att väsentliga besparingar skulle kunna uppnås endast vid en mycket radikal nedskärning av antalet avdelningskontor, varvid antingen standarden på denna service starkt försämrades eller betydande kostnader för sedelförsörjningen överväldades på andra parter eller av riksbanken finge bäras på annat sätt i samband med att verksamheten organiserades i nya former.

För fullmäktige står det klart, att det grundläggande motivet för bibehållandet av ett kontorsnät av nuvarande omfattning är sedelförsörjningens behov. Sedelförsörjningens roll som huvudmotiv för existens av ett nät av avdelningskontor understrykes av den starka och oavbrutna ökningen av arbetsvolymen. Under den i granskningspromemorian behandlade perioden 1957—1967 har antalet hos riksbanken uppräknade sedlar stigit med

44 %. Fördelat på olika typer av kontor var ökningen för huvudkontoret 20 %, för de större avdelningskontoren i Göteborg och Malmö 15 % och för de 21 övriga avdelningskontoren så stor som 74 %. Under samma period ökade den utelöpande sedelmängden med 61 %. Utvecklingen av den utelöpande sedelmängden kan redovisas även under längre perioder: från 1940 till 1967 sexdubblades sedelomloppet i landet.

Kraven på den sedelförsörjning och därmed förenad service för i sista hand hela samhället, som den hittillsvarande ordningen sökt tillgodose, har förutsatt inte bara att en tillräcklig sedelmängd producerats och distribuerats över landet utan att riksbanken i samband därmed fullgjort jämväl andra prestationer, vilka — på grund av att de sedan länge alltid stått till buds, betraktats som självklara eller till sin innebörd jämfört med andra, eljest tänkbara ordningar sällan särskilt redovisats — måhända icke tilldragit sig den uppmärksamhet och det beaktande, som de i varje fall i ett sammanhang som det här föreliggande förtjänar. Att riksbanken tillhandahåller en organisation, varigenom mängden av utelöpande sedlar dag för dag smidigt kan anpassas till det i varje läge föreliggande behovet, innebär att kreditväsendets, näringslivets och allmänhetens räntekostnader för det i den utelöpande sedelmängden bundna kapitalet reduceras till ett åtkomligt praktiskt minimum. En ordning, som exempelvis förutsatte att ett stigande sedelbehov måste tillgodoses (dvs. sedlar uttagas från riksbanken) en enda dag tidigare än för närvarande respektive ett fallande sedelbehov kunde regleras (dvs. sedlar inlämnas till och krediteras inlämnaren av riksbanken) med en enda dags försening jämfört med nuvarande förhållanden, skulle, i synnerhet om man beaktar de ökade säkerhetsmarginaller för sedelhållningens storlek den skulle nödvändiggöra, med vår nuvarande sedelomsättning medföra ökade räntekostnader för sedelhållarna, vilka kostnader enbart de skulle motsvara högst beaktansvärda belopp även i jämförelse med riksbankens kostnader för hela kontorsorganisationen, troligen i det närmaste lika stora som dessa. Att riksbanken icke enbart av hänsyn till estetiska utan även till hanterings-praktiska synpunkter uppehåller en internationellt sett relativt hög standard i fråga om utsortering av förslitna och smutsiga sedlar, må vara svårt att ekonomiskt eller i andra avseenden taxera men har självklart betydelse för de kostnader riksbanken får vara beredd att vidkännas för sedelförsörjningen. Påtagligare och till sin ekonomiska betydelse fattbarare borde vara den prestation, som riksbanken fullgör genom att i samband med sina in- och utgående expeditioner av sedlar svara för en sedelräkning, och en närmast rigorös säkerhetskontroll i samband med denna, som i hög grad minskar behovet av en motsvarande räkning ute i kreditväsendet och näringslivet. En av riksbanken utlevererad och uppräknad sedelbunt är med den standard i fråga om kontroll, som riksbanken hittills ansett sig strikt böra upprätthålla, närmast att anse som en av marknaden accepterad högre sedelvalör. Den kan, varje gång utan ytterligare uppräkning och kontroll, av exempelvis en mottagande banks huvudkontor först hämtas ut ur riksbanken och därefter lämnas vidare till andra kreditinstitut eller till ett bankens avdelningskontor, av avdelningskontoret till ett stort företag, av detta eventuellt till dess underavdelningar etc. Vid en sedelström i motsatt riktning kan en avlämnande bank i motsvarande grad eftersätta krav på eljest erforderlig kontroll av sedelförpackningar, som den vidarebefordrar från företaget etc. eller uppsamlat i egen rörelse — den kan lita till riksbankens slutliga uppräkning. En lägre standard i dessa avseenden i fråga

om riksbankens befattning med sedelomsättningen i samhället eller en tänkbar alternativ ordning, vartill fullmäktige i det följande återkommer, enligt vilken riksbanken helt avsåde sig uppräknig av annat än primärleveranser av nya sedlar och slutåtertagna makuleringsmogna sådana, skulle möjliggöra avsevärda kostnadsbesparingar för riksbanken men nödvändiggöra en däremot svarande arbetsåtgång för sedelräkning, ibland i flera led, ute i kreditväsendet och näringslivet. På grund av att en sådan alternativ sedelräkning utanför riksbanken endast i sällsynta fall skulle kunna organiseras lika effektivt och i samma grad som riksbankens räkning utnyttja maskinella hjälpmedel, skulle den relativa arbetsåtgången och kostnaderna för den snarast bli högre än riksbankens.

Fullmäktige kan i och för sig väl förstå, att upprätthållandet av en avdelningskontorsorganisation med i flera fall små enheter, som ändå förutsätter en viss uppsättning av kvalificerad personal, kan synas kostnadskrävande. Frågan måste emellertid ses mot bakgrunden av de särskilda förhållanden, som här anförts och som dessvärre sällan beaktats i diskussionen om kontoren. Riksbanken har sökt att, utan att eftersätta kraven på snabb och därmed för kreditväsendet och näringslivet räntekostnads gynnsam anpassning av den utelöpande sedelmängden, av kraven på god sedelkvalitet och av kraven på en rationell, arbetsbesparande sedelhantering utanför riksbanken, genomföra de arbets- och personalbesparande rationaliseringsåtgärder, som varit möjliga. Fullmäktige kan icke finna att dessa strävanden, som innefattat bl. a. införandet av maskinella hjälpmedel, sedelräkningsmaskiner och precisionsvägar för sedelräkningen, ett visst distributionsamarbete med postverket och dispositioner i fråga om personalsammansättningen vid kontoren, som förbilligat denna, varit utan framgång eller varit mindre framgångsrika än motsvarande strävanden på andra håll inom offentlig eller privat förvaltningsverksamhet. Trots ett under perioden efter 1940 sexdubblat sedelomlopp har den totala personalstyrkan vid kontoren icke stigit med mera än ett par tiotal procent, och om hänsyn tages till den lönekostnadsmissiga personalsammansättningen har utvecklingen snarast varit än gynnsammare. Den avgörande synpunkten, som enligt fullmäktiges mening måste beaktas vid varje prövning av frågan om organisationens och dess kostnaders omfattning och rimlighet, är emellertid i vad mån förändringar och reduktioner av den kan genomföras, utan att motsvarande, lika stora eller större kostnader därmed uppkommer på andra håll i samhället, respektive om det kan anses rimligt att kostnader för en service av det slag riksbanken hittills tillhandahållit i samband med sedelhanteringen även i fortsättningen skall bäras av riksbanken eller övervältas på andra intressenter.

Fullmäktige har vid sin bedömning av avdelningskontorens betydelse för en tillfredsställande sedelförsörjning givetvis icke varit främmande för att andra former för sedeldistributionen kan konstrueras och tillämpas. I granskningspromemorian erinras om att vid tidigare tillfällen det ifrågasatts, att verksamheten med distribution av riksbankens sedlar skulle överflyttas till postverket. Bankföreningen har i sitt remissyttrande över promemorian ånyo tagit upp denna tanke och förklarat, att för bankerna en sådan omläggning skulle medföra icke oväsentliga fördelar i form av större lättillgänglighet och kortare transporter. Under förutsättning att »sedel- och myntdistributionen överförs till postverket» säger sig bankföreningen icke ha något att erinra mot en krympning av riksbankens lokalorganisation, medan däremot »om betalningsmedelsförsörjningen alltså skall om-

händerhas av riksbanken» bankföreningen icke kan tillstyrka att antalet lokalkontor nämnvärt minskas. »Då skulle nämligen en reducering av kontorstätheten leda till mera besvär och ökade kostnader för bankerna.»

Det är angeläget att, när dessa propåer ur kostnads- och andra synpunkter prövas, man gör klart för sig omfattningen av den service som man förväntar sig av den via postverket organiserade sedelhanteringen respektive av de arbetsuppgifter som alltjämt bleve kvar på riksbanken. Postverket utnyttjas redan nu i stor utsträckning av banker på orter utanför de residensstäder, där riksbanken har sina lokalkontor, för bankernas inlämning och uttagning av sedlar. Det sker på det sättet att bankerna har rätt att för kreditering på sina postgirokonton till postanstalter inleverera förseglade och innehållsdeklarerade sedelpaket. Enligt överenskommelse mellan postverket och riksbanken tar postverket icke annan befattning med dessa än att de vidarebefordras till riksbanken, där paketen bryts och uppräknas i samma ordning som om bankerna direkt inlämnat sedlarna vid avdelningskontoren. För utlämnande av sedlar genom postanstalt iordningställer vidare avdelningskontoren i stor utsträckning specialförpackningar, som sedan sändes till postanstalterna. Det är att observera att denna medverkan från postverkets sida i sedeldistributionen *icke innebär någon som helst lättnad i riksbankskontorens arbetsbelastning!* Den innebär snarast en ökning av denna, eftersom inleveranserna och även utleveranserna blir mera uppsplittade på småposter än om bankerna själva skulle samla ihop beloppen och direkt inleverera dem till eller avhämta dem från riksbankskontoren. Verksamheten kan snarast ses som en extra service till kreditinstituten. Det är angeläget att betona, att om det är en utbyggnad av denna form av postens befattning med sedeldistributionen, som föresvävar författarna av granskningspromemorian och avses i bankföreningens remissyttrande, ett realiserande av förslaget icke innebär någon minskning utan av antydda skäl snarast en ökning av riksbankens eget arbete med sedelhanteringen.

Ett ökat utnyttjande av postverket i denna mening synes nödvändigt om kontorsnätet vore glesare eller om — som en mera radikal lösning — alla avdelningskontoren slopades och riksbankens arbete förflyttades till huvudkontoret. Riksbankens erfarenheter tyder emellertid på att en utveckling efter dessa linjer knappast skulle innebära några fördelar. Den nuvarande arbetsfördelningen mellan riksbanken och postverket är resultatet av ett nära samarbete, där de bästa lösningarna eftersträvats med vederbörlig hänsyn tagen till de båda institutionernas företagsekonomiska och andra intressen. Det kan t. ex. nämnas, att en utglesning av riksbankens kontorsnät skulle minska möjligheterna att smidigt tillgodose inte bara bankernas och näringslivets behov utan även, och inte minst, postverkets lokala behov.

Frågan om de ökade transporter av sedlar mellan postanstalterna i hela landet och riksbankens här tänkta utglesade kontorsnät eller dess huvudkontor i Stockholm, som skulle bli ett resultat av en omläggning, förtjänar att särskilt diskuteras. Riksbankens sedeltransporter reser redan med nuvarande ordning stigande problem såväl ur säkerhets- som kostnadssynpunkt. Den nuvarande ordningen innebär ändock den fördelen att transportererna, som för riksbankens vidkommande bara gäller transporter mellan Stockholm och avdelningskontoren, kan koncentreras till stora sedelmängder åt gången, varvid den erforderliga bevakningen, som säkerhetshänsyn naturligen påkallar, blir ekonomiskt rimligare att bära. Det går också att säga att de små transporter mellan postkontor och riksbankens

kontor, som redan nu förekommer och som ombesörjs av postverket självt, kan vara någorlunda försvarliga, trots att motsvarande säkerhetskänslighet där icke kan tillgodoses, men en sådan bedömning skulle inte kunna accepteras, om på detta sätt organiserade transporter skulle avse en än större del av eller hela sedelomsättningen i landet. En stark begränsning av kontorsnätet eller, i ytterlighetsfallet, ett avskaffande av avdelningskontoren skulle ofrånkomligen medföra stora nackdelar ur här anförda synpunkter.

Slutligen får observeras, att möjligheterna till besparingar för riksbanken skulle vara begränsade. En första effekt skulle som redan antytts vara en kostnadsökande uppsplittring av antalet expeditioner. Vissa kostnader, främst lokalkostnader, för nedlagda kontor skulle kunna inbesparas, men i gengäld finge riksbanken bära både ökade lokal- och personalkostnader på orter, dit verksamheten koncentrerades. Även om vissa stordriftsfördelar som nämnts bör kunna realiseras också vad gäller sedelräkning och kassavård — och enligt fullmäktiges mening genom kontorsorganisationen *har* realiserats jämfört med en utanför riksbanken förlagd motsvarande verksamhet — torde det vara riktigt att säga, att, vad själva räkningsarbetet beträffar, en optimal arbetsenhet icke behöver vara alltför stor. Det kan nämnas att den till huvudkontoret i Stockholm förlagda sedelräkningen icke arbetar med lägre kostnader än de för avdelningskontoren genomsnittliga. Det bör anmärkas, att motsvarande resonemang icke är analogt giltigt för den för sedelräkningsverksamhetens ledning och övervakning erforderliga högre personalen, men i samma mån som denna, såsom fallet nu är, är sysselsatt jämväl med andra arbetsuppgifter vid kontoren, så är det i varje fall tveksamt, om totalt besparingar skulle kunna realiseras vid en sådan utglesning eller totalnedläggning av kontorsnätet, som här diskuteras.

En väsentligare besparing för riksbanken skulle förutsätta en mera grundlig förändring, som innebar att riksbankens befattning med sedelförsörjningen radikalt minskades. Om t. ex. avdelningskontoren lades ner i samband med att riksbanken ville radikalt befria sig från så stor del som möjligt av med sedelhanteringen förenade kostnader, så skulle en metod vara, att riksbanken i fortsättningen inskränkte sin befattning med den till att omfatta endast dels leverans av nya sedlar, dels mottagande av genom bankernas försorg utsorterade, förslitna sedlar och uppräkning och förstöring av dessa.

I detta fall finge väl närmast bankerna — eller eventuellt postverket i en ordning som förutsatte dess medverkan i sedelhanteringen — ta på sig all mellanliggande sedelräkning liksom ansvaret för utsorteringen av slitna sedlar och dessutom svara för lagerhållningen av sedlar vid tidpunkter med säsongmässigt lågt sedelomlopp hos allmänheten.

Om man, som vore rimligt och ofrånkomligt, ville nerbringa den nödvändiga lagerhållningen av sedlar hos bankerna — en lagerhållning motsvarande den över året genomsnittliga skillnaden mellan högsta och lägsta sedelomlopp skulle dra en årlig räntekostnad av storleksordningen 50 milj. kr. — utan att i övrigt belasta riksbanken med nuvarande kostnader för sedelhanteringen, borde detta vara möjligt. Det borde kunna ske genom att bankerna medgäves rätt att till riksbanken inleverera av den inlämnande banken plomberade och innehållsdeklarerade sedelförpackningar, som riksbanken sedan utan kontrollräkning vid behov åter lämnade ut, inte bara till samma bank som inlevererat dem utan till vilka sedelrekvirerande banker som helst — m. a. o. ett system som förutsatte att bankerna inför var-

andra svarade för innehållet i förpackningarna. Av praktiska skäl finge dessa paket säkerligen i så fall motsvara ett standardiserat totalvärde och eventuellt även en standardiserad valörsammansättning.

Företagsekonomiskt kunde en omläggning av detta slag innebära betydande besparingar för riksbanken. Ur samhällsekonomisk synpunkt skulle emellertid med största sannolikhet de ökade kostnaderna för bankerna uppväga besparingar för riksbankens del. Att postverket i denna situation skulle träda in och utföra det arbete som riksbanken avlastat sig är väl inte utan vidare givet. I varje fall skulle postverket självklart icke ha någon anledning att självt bära kostnaderna för den här ifrågasatta hanteringen, utan dessa skulle uppenbarligen få lov att täckas i särskild ordning. Det är icke troligt att kostnaderna för arbetet i postverkets regi bleve lägre än de som enligt nuvarande ordning uppstår hos riksbanken. Icke heller är det troligt, att den antydda förändringen vore genomförbar utan en viss ökning av den erforderliga lagerhållningen av sedlar utanför riksbanken och därmed av räntekostnaden för denna. Men det kan ifrågasättas om riksbanken eller överhuvud taget statliga instanser, ifall statsmakterna dessförinnan ansett att riksbankens nuvarande service till det svenska kreditväsendet och näringslivet är för dyrbar eller eljest överflödig, skulle ha anledning att täcka kostnaderna för den. Det skulle då ligga närmast till hands, att postverket erhöles ersättning från kreditinstitutionerna.

Innan fullmäktige lämnar den här diskuterade frågan, förtjänar nämnas att på riksbankens förfrågan från bankföreningens sida förklarats, att bankföreningen vid avgivande av sitt ovannämnda remissvar förutsatt, att även vid en av föreningen ifrågasatt omläggning av »sedeldistributionen» samma service i fråga om sedelräkning och annat som hittills även i fortsättningen skall tillhandahållas kreditinstitutionen och utan kostnad för dessa.

Riksbankens utlåningsverksamhet består för närvarande i huvudsak av bosättningslån, avbetalningslån och växeldiskontering. Bosättningslånen synes, av erfarenheterna att döma, fortfarande fylla en betydande social funktion, och frågan om deras fortsatta utgivande lär i vart fall inte få bli beroende av förändringar i riksbankens lokalorganisation. Om denna nedskars så, att den inte längre kunde omhänderha utgivandet av bosättningslånen, finge uppgiften läggas på andra organ. Med hänsyn till bosättningslånen sociala karaktär, som borde göra det nödvändigt att lånen handhas av en institution med myndighetsansvar, synes den tanke som skymtat att överföra verksamheten till exempelvis Sveriges Kreditbank knappast helt invändningsfri. Avbetalningslåneverksamheten var tidigare till stor del inriktad på studielån, men efter det nya studiestödsystemets införande har detta förhållande ändrats, och om någon ändamålstyp skall särskilt nämnas är det lån till insats i bostadsrättsförening. Också möjligheten att fortsätta avbetalningslåneverksamheten kunde givetvis ifrågasättas, om den inte kunde bedrivas någorlunda enhetligt över hela landet. Ett relativt utbredd nät av lokala avdelningskontor är alltså även här en förutsättning för verksamhetens fortsatta bedrivande.

Redan i fråga om riksbankens avbetalningslån kan det anmärkas att deras existens har ett ur låntagarsynpunkt gynnsamt inflytande på räntesättningen för närmast motsvarande utlåning inom bankväsendet. Riksbankens utlåning till näringslivet i form av växeldiskontering har uteslutande en sådan allmän räntepolitisk funktion — att påverka eller kunna påverka räntesättningen på kreditmarknaden. Önskan att genom egen diskontering direkt påverka kreditvillkoren ute i landet var ett av huvudmotiven för den

ursprungliga uppbyggnaden av riksbankens kontorsnät. Under den närmaste efterkrigstidens speciella förhållanden i fråga om räntebildningen trädde dessa synpunkter i bakgrunden, så mycket mera som många därtill väntade sig att den nytillkomna statliga affärsbanken, Sveriges Kreditbank, skulle övertaga den bevakningsuppgift som tidigare fallit på riksbanken.

Sedermera har emellertid behovet av medel att påverka den allmänna räntenivån blivit allt kännsbarare, en utveckling som givetvis har samband med den ökade roll kreditpolitiken kommit att spela i den allmänna ekonomiska politiken. Under 1960-talet har det blivit alltmer uppenbart att bankernas räntesatser vid utlåning och inlåning tenderat att stiga i förhållande till riksbankens diskonto.

Vid varje diskontoändring har bankernas utlåningsräntor enligt avgivna deklARATIONER ändrats med samma antal procentenheter som riksbankens diskonto. Trots detta kan det konstateras, att affärsbankernas genomsnittliga utlåningsräntesats (vari icke ingår avgifter av annat slag än ränta) stigit med 0,22 procentenheter 1960—1967, varav 0,17 enheter under perioden 1964—1967. Glidningen har gällt alla redovisade typer av utlåning med undantag av vissa byggnadskreditiv, och kan därför icke förklaras av förändringar i låneportföljens sammansättning.

Utlåningsräntornas glidning uppåt skapar utrymme för kostnaderna för den intensivare servicekonkurrensen mellan bankerna och för ökade räntekostnader för inlåningen. Kostnadsstegringarna ger sedan i sin tur bankerna anledning att söka ytterligare kompensation på utlåningssidan. På inlåningssidan är tre fenomen särskilt märkbara. Det första är införandet av de nya, högre förräntade inlåningsräkningarna med tolv resp. sex månaders uppsägning. Det andra är den snabba spridningen av tendensen att ge en relativt hög avkastning på lönecheckräkningar och andra liknande räkningar. Det tredje är den alltmer spridda vanan att erbjuda speciellt förmånliga räntevillkor för stora belopp, något som lett till att i dag en betydande del av bankernas inlåning enligt av riksbanken företagna undersökningar tydligenvis minst 4—5 miljarder kronor, sker till räntesatser som överstiger den högsta annonserade inlåningsräntan.

En ränteglidning uppåt på en kvarts procent är givetvis inte obetydlig. Applicerad på den totala utlåningen i bankinstituten skulle den motsvara nära 200 miljoner kronor per år i merkostnad för låntagarna. Vissa räntesatser har dock av naturliga skäl icke deltagit i denna glidning uppåt, t. ex. bottenlåneräntan i nyproducerade bostadsfastigheter. Detta betyder emellertid icke att denna utlåning skulle vara oberörd av ränteglidningstendenserna. Den icke mindre diskutabla effekten har i stället varit, att långivarna sökt reducera bottenlånens andel till förmån för andra, räntemässigt mer attraktiva placeringar.

Den tendens till en fortskridande ränteglidning uppåt som kan iakttagas reser problemet vilka medel som kan utnyttjas för att ge riksbanken den erforderliga kontrollen över räntesättningen. Den traditionella bindningen av en serie räntesatser till diskontot är givetvis alltjämt den viktigaste kanalen för riksbankens inflytande över ränteläget. Vad som ovan sagts visar emellertid att denna traditionella form för påverkan av marknadens räntesatser i dag ej ter sig tillräcklig.

Det är oklart om formuleringarna i granskningspromemorian betyder, att dess författare ansett att Sveriges Kreditbank skulle kunna utföra en speciell bevakningsuppgift på ränteområdet; detta kunde vara förstället med hänsyn till uttalanden som gjordes i samband med Kreditbankens tillkomst. Hela utvecklingen därefter har emellertid inneburit, att Kreditbanken

kommit att fungera — och förmodligen också själv hävdar, att den bör få fungera — som en bank som på lika villkor och med lika medel konkurrerar med övriga affärsbanker och som har att ta hänsyn till sin räntabilitet. Den konkurrens mellan bankerna, som Kreditbanken deltar i, har olika former av vilka vissa, serviceutbyggnad och hård konkurrens om inlåningen, utan tvekel bidrager till en fortskridande räntepress upp.

Med tanke på denna utveckling på ränteområdet är det naturligt, att riksbanken icke vill avstå från möjligheten att påverka räntesättningen inom kreditväsendet genom att bedriva en egen utlåning till näringslivet. Detta innebär icke att fullmäktige tror sig i denna ha ett tillräckligt instrument för att kontrollera utlåningsräntorna inom banksystemet. Men problemet att undvika en fortskridande ränteglidning uppåt är, i vart fall utan tillgripande av ur andra synpunkter tveksamma långtgående regleringsåtgärder, så svårlöst, att riksbanken enligt fullmäktiges mening icke bör avstå från någon av sina existerande möjligheter att påverka räntesättningen. Såsom fullmäktige tidigare påpekat, är det icke tillräckligt att enbart legala förutsättningar föreligger för att riksbanken skulle kunna återupptaga sin utlåningsverksamhet i större skala. Ett led i den räntepolitiska beredskap som bör upprätthållas är, att riksbanken bedriver en viss begränsad utlåning till näringslivet. För att så långt som är möjligt uppnå de syften som motiverar denna verksamhet är det nödvändigt, att utlåningen kan bedrivas över hela landet och nå även mindre företag.

Slutligen vill fullmäktige hänvisa till att riksbanken är ansvarig för beredskapsplaneringen på betalningsmedelsförsörjningens område. Som fullmäktige tidigare framhållit, har också i enlighet med fastställda beredskapsplaner ett nära samarbete i dessa frågor etablerats mellan länsstyrelserna och riksbankskontoren, och planeringen utgår för närvarande från att varje länsstyrelse inom sitt område skall ha att tillgå ett riksbankskontor som kan fullgöra vissa uppgifter när det gäller planeringen och som i krig är ansvarigt för penningmedelsförsörjningen inom distriktet. Existensen av det nuvarande kontorsnätet utgör sålunda i varje fall för närvarande en förutsättning för den upplagda organisationen för beredskapsfrågornas handläggning. Fullmäktige kan icke heller utesluta, att en fortsatt anknytning till länsorganisationen även i framtiden kan aktualisera överförandet av arbetsuppgifter till riksbanken, på samma sätt som vid övertagandet av förvaltningen av egnahems- och stödlånen och vid förslaget om övertagande av bostadslåneförvaltningen.

Innan fullmäktige sammanfattar sina synpunkter på kontorsnäts omfattning bör emellertid några i granskningspromemorian framförda påstående kommenteras.

Främst gäller detta granskningspromemorians slutsats, att avdelningskontorens arbetsbelastning minskat; uttalandet avser sannolikt en jämförelse mellan 1957 och 1967.

Det torde icke finnas någon invändningsfri mätningssätt för den produktion som presteras av avdelningskontoren. Vad beträffar utlåningsverksamheten har det totala antalet utestående lån minskat starkt under den period, 1957—1967, med vilken promemorian arbetar. Nedgången faller emellertid uteslutande på lånetyper, egnahemslån och stödlån, vid vilka riksbanken varit ansvarig endast för den rutinmässiga förvaltningen och, i förekommande fall, indrivningsarbete. Vid avbetalningslån, bosättningslån och växeldiskontering är riksbanken även engagerad i prövningen av låneansökningarna och därmed i en verksamhet som ställer krav på arbetsinsatser av relativt större omfattning och åtminstone ibland av mer

kvalificerat slag. Antalet utestående lån av dessa typer har icke minskat om 1967 jämföres med 1957. Under de senaste fem åren har i själva verket en stark ökning inträffat.

För var och en med erfarenhet från avdelningskontorens arbete står det emellertid klart, att utvecklingen vid avdelningskontoren dominerats av den fortgående expansionen av kassarörelsen, som jämte sedelräkningen omfattar kassavård och planerings- och organisationsuppgifter i anslutning härtill. Antalet uppräknade sedlar vid avdelningskontoren har använts som mått för produktionen på detta område och visar över den senaste tio-årsperioden en uppgång på 50 %, för de 21 mindre avdelningskontoren 74 %.

Mot den sålunda på diskutabla grunder *påstådda* nedgången i arbetsbelastningen ställer granskningspromemorian en uppgång i personalstyrkan vid avdelningskontoren. I vad avser det totala antalet anställda i alla personalkategorier är påpekandet givetvis korrekt. Den lönegradsplacerade personalen uppgick vid 1950-talets början till ca 220 tjänstemän men föll till ca 200 år 1954. Den steg sedan till 255 år 1965 och har nu sjunkit till 240. Det effektiva antalet sedelräknare är svårare att uppskatta på grund av under årens lopp olika anställningsform, arbetstid per dag osv., men kan uppskattas till 80—90 stycken omkring år 1950, 112 år 1958 och 122 i dag.

Bakom totalsiffran för den lönegradsplacerade personalen ligger emellertid en omfördelning mellan olika personalkategorier. Den utbildade bankpersonalen har minskat; biträdespersonalen och den nya kategorien bankexpeditörer har ökat kraftigt. En utgångspunkt för bedömningen måste också vara, att personalen genom en medveten politik i avvaktan på en lösning av frågan om avdelningskontorens framtid vid slutet av 1950-talet reducerades till ett minimum eller snarare — om man tar hänsyn till bankaspiranterna — under det minimum som på någon sikt var erforderligt för arbetets utförande. Efter 1959 har antalet bankaspiranter — som genomgår en utbildning och ej kan jämföras med övriga — stigit till ett normalt antal medan den utbildade bankpersonalen fortsatt att reduceras så långt som varit möjligt.

Det för fullmäktige avgörande har varit att utnyttja möjligheterna till mekanisering och överförandet av arbetsuppgifter för att hålla personalkostnaderna nere trots den successivt ökade arbetsbelastningen. Dessa ansträngningar har lett till påtagliga besparingar. Något entydigt mått på personalåtgången torde inte kunna konstrueras, men det är av intresse att konstatera, att den totala lönesumman för lönegradsplacerad personal vid avdelningskontoren trots antalsökningen procentuellt steg mindre mellan 1957 och 1967 än den redovisade lönen per lönegradsplacerad tjänsteman inom statsförvaltningen.

Fullmäktige kan sammanfatta sin bedömning i frågan om riksbankens avdelningskontor på följande sätt.

Omsorgen om en tillfredsställande sedelförsörjning är det tyngst vägande motivet för bibehållandet av ett kontorsnät som icke är märkbart glesare än det nuvarande. En nedläggning av några få kontor skulle på kort sikt vara oväsentlig ur besparingssynpunkt och även på sikt tveksam med hänsyn till kostnader för »flyttat» arbete, ökade, mer okoncentrerade och mer svårskyddade sedeltransporter etc. Detsamma torde i stort sett gälla även en totalnedläggning av avdelningskontoren och koncentration till huvudkontoret men *med bibehållande av riksbankens alla nuvarande upp-*

gifter på sedelförsörjningsområdet. Det nuvarande decentraliserade systemet synes klart överlägset ur säkerhets- och servicesynpunkt. Om man önskar åstadkomma en mera väsentlig reduktion av riksbankens kostnader för sedelförsörjningen finge avdelningskontoren läggas ned, samtidigt som riksbanken inskränkte sin befattning med sedelförsörjningen till utlämnandet av nya sedlar, mottagande av utsorterade sedlar och möjligen mottagandet av av bankerna iordningställda paket, som sedan åter utlämnades utan att räknas i riksbanken. En sådan ordning skiljer sig starkt från den servicestandard riksbanken hittills tillhandahållit bankerna, postverket och näringslivet. Den är emellertid fullt genomförbar och tillämpas i olika utformningar och grader t. ex. i Storbritannien och Danmark. All sannolikhet talar emellertid för att en omläggning av detta slag är samhällsekonomiskt irrationell eftersom kostnadsökningar hos banker och näringsliv skulle mer än uppväga riksbankens besparingar.

Ett kontorsnät av ungefär nuvarande omfattning är också en förutsättning för att riksbankens lånerörelse i vad avser bosättningslån och avbetalningslån och för att riksbankens begränsade men som potentiell räntekontroll icke betydelselösa utlåning till näringslivet skall kunna nå ut över hela landet. Riksbanken bör icke avhända sig de möjligheter som föreligger att genom egen utlåning söka påverka räntevillkoren på kreditmarknaden. Det nuvarande kontorsnätet är slutligen väl anpassat för fullgörandet av riksbankens uppgifter i krig och som ansvarig för beredskapsplanläggningen rörande betalningsväsendet.

I den av fullmäktige år 1959 till riksdagen överlämnade promemorian angående riksbankens kontorsnät anfördes att frågan om riksbankens avdelningskontor skulle upplagas till ny prövning i en möjlig framtida situation då kontorens arbetsuppgifter skulle ha starkt minskat. Den i det ovannämnda yttrandet förutsedda situationen har icke inträtt. Kassarörelsens fortlöpande snabba tillväxt har lett till en ökning av kontorens arbetsbörda, som endast tack vare en målmedveten rationaliseringsverksamhet hindrats att ta sig uttryck i ökade reala personalkostnader.

Fullmäktige menar för sin del, att riksbanken, vad sedelförsörjningen beträffar, har anledning att även fortsättningsvis svara för en service för kreditväsendet och näringslivet av i stort sett samma omfattning som hittills. Om det är statsmakternas avsikt att denna servicestandard skall bibehållas kan det konstateras att den på ett avgörande sätt underlättas av ett kontorsnät av ungefär nuvarande omfattning, som i sin tur möjliggör att riksbanken också i fortsättningen upprätthåller sin övriga vid avdelningskontoren bedrivna verksamhet, inte minst den ur en räntekontrollsynpunkt på senare år allt angelägnare utlåningsverksamheten.

Fullmäktige vill med det sagda givetvis icke hävda, att just det nuvarande kontorsnätet med dess historiskt betingade bindning till residensstäderna, på alla punkter är det lämpligaste. Om den här intagna ståndpunkten om bibehållandet av en decentraliserad kontorsorganisation och omfattningen av riksbankens serviceuppgifter vinner statsmakternas godkännande och klarhet sålunda skapas om principerna för riksbankens framtida organisation, kommer fullmäktige givetvis att överse och löpande följa frågan om avdelningskontorens lokalisering.

Stockholm den 3 januari 1969.

Å Fullmäktiges vägnar:

KJELL-OLOF FELDT

/Karin Winberg

LÄNSSTYRELSEN
I ÖSTERGÖTLANDS LÄN

13.12.1968

**Yttrande över en inom revisorernas kansli upprättad gransknings-
promemoria ang. riksbankens avdelningskontor (nr 3/1968)**

Enligt länsstyrelsens mening torde riksbanken för att på ett rationellt och ändamålsenligt sätt kunna fullgöra sina uppgifter framför allt i fråga om penningmedelsförsörjningen vara beroende av att bibehålla ett antal kontor ute i landet. Vidare synes med hänsyn till det samarbete som från beredskapssynpunkt råder mellan länsstyrelse och riksbankskontor riksbankens beredskapsfunktion bäst kunna fullgöras därest samband föreligger mellan riksbankens distriktsindelning och länsindelningen.

Länsstyrelsen vill i detta sammanhang rikta uppmärksamheten på sambandet mellan olika regionala indelningar och därvid hänvisa till sitt yttrande över länsindelningsutredningens betänkande, i vilket yttrande länsstyrelsen anförde bl. a. följande:

Under senare år har det blivit allt vanligare att skilda statliga verk och inrättningar under olika förevärdningar skisserat och ibland även lyckats genomföra olika regionala indelningar, som medfört att vederbörande indelning icke överensstämmer med nuvarande länsindelning. Länsstyrelsen vill icke ingå på en närmare granskning av motiven för dessa olika sinsemellan icke sammanfallande regionindelningar. Länsstyrelsen är emellertid icke övertygad om att starka sakliga skäl framtvingat dessa. Länsstyrelsen kan tvärtom konstatera att denna brokiga karta på olika indelningar försvårar regional och lokal insyn och bevakning av den verksamhet, som bedrivs, och ur allmänhetens synpunkt medför negativa icke önskvärda konsekvenser.

En ny länsindelning bör enligt länsstyrelsens mening förbindas med en uppreisning i den under tillväxt varande statliga regionindelningsfloran i syfte att i möjligaste mån bringa den i överensstämmelse med länsindelningen. Därest frågan om ny länsindelning blir uppskjuten, är det angeläget att Kungl. Maj:t vittager åtgärder för att den nuvarande länsindelningen och annan regionindelning bringas i bättre samklang. Under inga förhållanden bör det tolereras att en utebliven länsindelningsreform tas till intäkt för ökad maktkoncentration till centrala ämbetsverk genom införandet av olika områdesindelningar, vilka gör det regionala inflytandet helt illusoriskt.

I kommunikationsdepartementets remiss till länsstyrelsen med länsdemokratiutredningens betänkande »Förvaltning och folkstyre» (remisstid 1.11.1969) har — under åberopande av departementsskrivelsen 24.10.1967 till remissmyndigheterna för länsförvaltnings-, landskontors- och länsindelningsutredningarnas betänkanden — framhållits, att yttrande över länsdemokratiutredningens betänkande bör, förutom ett ställningstagande till bl. a. frågan om principerna för uppgiftsfördelningen mellan statliga och kommunala organ, även innehålla de synpunkter som till följd av nämnda

ställningstagande kan vara att tillägga betr. länsindelningsfrågan och frågan om den statliga länsförvaltningens organisation.

Med hänsyn till det ovan anförda anser länsstyrelsen att ett ställningstagande till frågan om riksbankens avdelningskontor bör anstå tills länsindelningen och därmed sammanhängande frågor blivit lösta.

I handläggningen av detta ärende har deltagit, förutom undertecknade landshövding och t. f. landskamrerare, ställföreträdande landssekreteraren Lars Rydberg.

PER ECKERBERG

Nils Arfwidsson

Bilaga 4

LÄNSSTYRELSEN
MALMÖHUS LÄN
LANDSKONTORET

4.12.1968

Ärende angående riksbankens avdelningskontor

Den från länsstyrelsens synpunkt mest betydelsefulla uppgiften för riksbankens avdelningskontor synes vara betalningsmedelsförsörjningen vid beredskap och krig. Därför torde ett avdelningskontors placering i Malmö vara angelägen.

I detta ärendes handläggning har — förutom undertecknade — deltagit landssekreteraren Hjelmqwist.

På länsstyrelsen vägnar:

C. ARTHUR NORGRÉN

A. Isaksson

LÄNSSTYRELSEN
I GÖTEBORGS OCH BOHUS LÄN
LANDSKONTORET

I skrivelse till länsstyrelsen den 31.10.1968 har riksdagens revisorer hemställt om länsstyrelsens yttrande över en inom revisorernas kansli upprättad granskningspromemoria i ärende rörande riksbankens avdelningskontor.

Länsstyrelsen har på denna fråga velat anlägga följande synpunkter.

På den tiden då länsstyrelsens kassarörelse ombesörjdes av riksbanken var det naturligt, att avdelningskontor skulle finnas allt tillgå i varje residensstad. Samtliga inbetalningar skedde då genom insättning å statsverkets räkning i riksbanken. Stadganden om insättning i riksbanken förekommer alltså i medelsförvaltningskungörelsen; inflytande medel kan dock nu även tillgodogöras riksbanken genom insättning på länsstyrelsens postgiro-konto. Denna form för överföring av inflytande medel till statens kassa är den nu vanligaste.

Länsstyrelsens utbetalningar sker som regel över postgiro. Någon gång, då behov av kontanter uppstår, exempelvis vid avlöningar inom civilförsvaret, lyftes dock kontanter i riksbanken mot check. I detta län erhåller vidare vissa skolor och domkapitlet sina rekvirerade löne-medel i form av check på riksbanken. Om ett avdelningskontor skall indragas i viss residensstad, torde länsstyrelsens checkräkning få överföras till riksbankens huvudkontor, eventuellt till annat avdelningskontor. Någon egentlig olägenhet torde en sådan förändring icke behöva förorsaka.

De checkar, som länsstyrelsen utskriver på riksbanken, torde kunna presenteras för inlösning hos annan bank, exempelvis Sveriges kreditbank. Eventuellt bör postverket åläggas att inlösa sådana chekar.

Det nu sagda ger vid handen att anordningen med riksbankskontor i varje residensstad inte kan motiveras utifrån länsstyrelsens behov i fred.

Riksbanksfullmäktige har framhållit önskvärdheten av att varje länsstyrelse inom sitt område äger tillgång till ett riksbankskontor för gemensam planering av det ekonomiska försvaret.

Det är givetvis av största vikt, att penningmedelsförsörjningen fungerar i krigstid. Det torde dock böra undersökas om inte denna uppgift skulle kunna fullgöras av visst riksbankskontor för flera län, åtminstone i södra och mellersta Sverige, där avstånden ej är så stora. En utökning av ett riksbankskontors område till att täcka ett helt militärområde kan måhända här anses som en godtagbar anordning. Det bör då ankomma på ifrågavarande kontor att organisera beredskapen så att penningmedel i tillräcklig grad finnes tillgängliga i vart län.

I fråga om möjligheten att öka riksbankskontorens arbetsuppgifter kan följande framhållas.

Lån till allmänna samlingslokaler — även kårlokaler för studenter — utbetalas av länsstyrelserna. På länsstyrelserna ankommer även att förvara och

bevaka skuldförbindelser och säkerheter, som lämnas för lånen. Sedan lånen utlämnats torde själva låneförvaltningen kunna överföras på riksbankskontoren.

Det torde dessutom finnas skäl för prövning av frågan om riksbankskontorens arbetsuppgifter kan utökas därigenom att värden av säkerhetshandlingar för statliga bostadslån överföres till riksbankskontoren.

I handläggningen av detta ärende har, förutom undertecknade, deltagit landskamreraren Folke Elfving samt t. f. länsbostadsdirektören Olof Larborn.

Göteborg i landskontoret den 26 november 1968.

PER NYSTRÖM

Nils Hemmingsson

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN
LANDSKONTORET

10.12.1968

**PM angående riksdagens revisorers granskningspromemoria nr 3/1968
rörande riksbankens avdelningskontor**

Länsstyrelsens kassarörelse sker över olika postgirokonton. En kassa för kontantbetalningar finns dock även.

Berörda förhållanden medför att länsstyrelsens samröre med riksbanken numera är ytterst ringa. Länsstyrelsen insätter emellertid i december varje år medel i riksbanken för att postkontoren då skall kunna ombesörja utbetalningen av överskjutande skatt till de skattskyldiga i länet.

Riksbankens avdelningskontor har tidigare från länsstyrelsen övertagit förvaltningen av värnpliktlånen. Länsstyrelsen förvaltar fortfarande lånen till allmänna samlingslokaler. Bestyret härmed är dock ej särskilt tidskrävande, då låntagarna är föreningar och kommuner. Förvaltningen bör kvarligga hos länsstyrelsen.

Enligt krigsinstruktionen för länsstyrelserna skall länsstyrelsen bl. a. vidtaga åtgärder för att trygga betalningsväsendet och penningförsörjningen under beredskap. Enbart denna uppgift bör dock ej få hindra en till synes motiverad rationalisering beträffande riksbankens avdelningskontor.

Med hänsyn till vad sålunda anförts synes ej heller en framtida ändrad länsindelning böra avvaktas.

På länsstyrelsens vägnar:

ARTUR HEDBERG

Elisabet Lindquist

LÄNSSTYRELSEN
I VÄSTERNORRLANDS LÄN
LANDSKONTORET
HÄRNÖSAND

30.11.1968

**Ärende angående riksbankens avdelningskontor gransknings-
promemoria 3/1968
Remiss 7.11.1968**

Vid frågans tidigare behandling har i huvudsak enighet nåtts därom att riksbanken skulle vara utrustad med ett kontorsnät av viss omfattning. I förevarande promemoria uttalas tämligen bestämt den uppfattningen att en väsentlig reducering av riksbankens nuvarande kontorsnät bör ske. Länsstyrelsen anser sig för sin del icke för närvarande kunna uttala någon bestämd mening härom. Av betydelse i sammanhanget torde vara — utöver vad som beröres i promemorian — bl. a. i vad mån riksbanken har inkomster av utlåningsverksamhet som förutsätter en distriktsorganisation av viss storlek. Det förefaller överhuvud taget svårt att ta ställning i den berörda frågan förrän en bedömning av det totala ekonomiska utfallet ur samhällets synpunkt av en reducering av kontorsnätet föreligger. Man kan nämligen ej utan vidare förutsätta att en koncentration till ett fåtal kontor kan ske av alla de olika arbetsuppgifter som ingår i riksbankens verksamhet. Det synes också angeläget att följderna ur säkerhetssynpunkt m. m. av kontorsindragningar med därav åtföljande större distributionsområden för betalningsmedel närmare belyses. Av särskilt intresse ur länsstyrelsens synpunkt är vilka följder en kontorsindragning får för riksbankens möjligheter att fylla de betydande beredskapsuppgifter som åligger banken. Den lokala lagerhållning av betalningsmedel som ankommer på riksbanken är uppenbarligen av vital betydelse för totalförsvaret.

Om det å ena sidan synes uppenbart att rationaliseringsvinster kan uppås genom en reducering av kontorsnätet talar å andra sidan åtskilligt mot en sådan reducering, bl. a. behovet av väl fungerande nederlag av betalningsmedel i sedlar och mynt. Enligt länsstyrelsens mening synes emellertid frågan om att tillföra riksbanken nya arbetsuppgifter vara förtjänt av en omprövning. Länsstyrelsen ifrågasätter härvidlag om ej förvaltningen av de statliga bostadslånen borde överflyttas på riksbanken, som därigenom skulle tillföras en avsevärd ökning av den bankmässiga verksamheten. Länsstyrelsen har i yttrande över länsförvaltningsutredningens betänkande hävdat att länsbostadsnämndens planeringsverksamhet med fördel kunde inordnas i länsstyrelsen. Genom en sådan uppdelning skulle en förenkling av den regionala förvaltningen ske. Härigenom skulle antagligen också åstadkommas en större rationaliseringsvinst än den som en reducering av riksbankens kontorsnät skulle kunna medföra.

Länsstyrelsen anser ej utredningsunderlaget tillfyllest för ett slutligt ställningstagande till frågan. Enligt länsstyrelsens uppfattning bör en mera

inträngande utredning företagas där de samlade ekonomiska verkningarna av en indragning närmare belyses.

I handläggningen av detta ärende har förutom undertecknade, landshövding och t. f. förste länsassessor, även landskamreraren Sven Wasteson deltagit.

HJALMAR NILSSON

Tord Oscarsson

LÄNSSTYRELSEN
I NORRBOTTENS LÄN
LANDSKONTORET

Yttrande över remiss 31.10.1968 angående riksbankens avdelningskontor

Riksdagens avdelningskontor i Luleå är ett av de äldsta i landet. Ett huvudskäl till att kontoret så tidigt inrättades torde ha varit det långa avståndet till Stockholm och nödvändigheten av ett avdelningskontor i Luleå för en effektiv sedel- och myntdistribution. Sedan dess har väl kommunikationerna undergått stora förändringar. Riksbanksfullmäktige har emellertid i sitt yttrande förklarat sig fortfarande vara av den uppfattningen, att riksbanken för sin verksamhet är beroende av att behålla ett kontorsnät. Det hänvisas i första hand till bankens uppgift i fråga om betalningsmedelsförsörjningen och till behovet av tillfredsställande och jämn sedelkvalitet. Vidare åberopas de beredskapsuppgifter, som riksbanken ålagts i fråga om penningmedelsförsörjningen och som förutsätter, att varje länsstyrelse skall inom sitt område ha att tillgå ett riksbankskontor för gemensam planering av det ekonomiska försvaret.

De av riksbanksfullmäktige andragna omständigheterna finner länsstyrelsen med särskild styrka gäller för Norrbottens län. Riksbankens avdelningskontor i Luleå har längsta avståndet till huvudkontoret i Stockholm och länets karaktär av gränslän med riksgrens mot två länder gör beredskapssynpunkterna särskilt betydelsefulla. De ändringar i länsindelningen för riket, som varit under övervägande ha ej heller berört detta län.

Redan på nu anförda skäl anser länsstyrelsen angeläget att avdelningskontoret i Luleå finnes kvar. Härutöver vill länsstyrelsen framhålla, att det statliga engagemanget i olika former av lån och finansiellt stöd åt medborgare och näringsliv ständigt ökar, icke minst ifråga om detta län för vilket statsmakterna beslutat om en intensiv satsning. Det bör måhända finnas möjligheter att vid administrerandet av denna verksamhet utnyttja den sakkunskap, som finns inom riksbankens avdelningskontor, som härigenom skulle kunna tillföras nya arbetsuppgifter.

I handläggningen av detta ärende ha deltagit landshövdingen R. Lassinantti, landskamreraren R. Broström och förste länsassessorn K. E. Hansén, fördragande.

Luleå i landskontoret den 9 december 1968.

R. LASSINANTTI

K. E. Hansén

KUNGL. POSTSTYRELSEN

16.12.1968

Angående Riksbankens avdelningskontor

Riksdagens Revisorers skrivelse den 31 oktober 1968 i rubricerade ärendet återopas.

Från Postverkets synpunkt är det av största betydelse att sedel- och myntdepåer är så placerade i landets olika delar att postanstalterna vid behov snabbt kan fylla på sina lager av betalningsmedel och likaledes snabbt kan sätta in för kassarörelse ej behövligen medel på Postverkets checkräkning i Riksbanken. Depåerna bör således vara förlagda till orter med snabba och säkra kommunikationer till och från det kringliggande försörjningsområdet.

Postverket har i egenskap av ansvarigt distributionsorgan för ett stort antal penningtransporter ett vitalt intresse av att också säkerhetsaspekterna blir beaktade vid organiserandet av landets medelförsörjning. Det är från denna utgångspunkt, men också från transporttekniska synpunkter, angeläget att långa transporter av stora penningbelopp undviks och att antalet omlastningar nedbringas till ett minimum. Detta gäller särskilt transporter på landsväg.

Flertalet av Riksbankens nuvarande avdelningskontor uppfyller med hänsyn till lokaliseringen de krav som ovan ställts. De senaste årtiondenas snabba utveckling på skilda områden i samhället motiverar emellertid en omprövning av vissa avdelningskontors lokalisering. Enligt Poststyrelsens åsikt bör man sålunda överväga att till lämpligare orter flytta vissa avdelningskontor t. ex. det nuvarande kontoret i Mariestad.

En radikal nedskärning av antalet avdelningskontor skulle för Postverkets del medföra allvarliga svårigheter att försörja periferet belägna postanstalter med betalningsmedel och avsevärt öka verkets kostnader för penningtransporter, bevakning m. m. Härtill skulle komma ökade ränteförluster på grund av att större belopp än f. n. måste befinna sig under transport.

En annan väsentlig faktor att ta hänsyn till är den omständigheten att många affärs- och sparbanker via sina postgirokonton utnyttjar Postverket för sin medelförsörjning. En minskning av antalet avdelningskontor kan väntas medföra ökat utnyttjande av Postverket i nämnda hänseende. Detta skulle innebära ytterligare ökade transport- och hanteringskostnader samt ökade ränteförluster.

Sammanfattningsvis får styrelsen som sin åsikt framhålla att, om Riksbankens avdelningskontor också framdeles ensamma skall svara för att tillgodose behoven av betalningsmedel, det nuvarande kontorsnätet i stort sett bör bibehållas.

Som påpekats i promemorian har det vid flera tillfällen tidigare ifrågasatts att medelförsörjningen skulle övertagas av Postverket. Denna funktion finge i så fall karaktären av ett uppdrag, som riksdagen lämnade åt Postverket och styrelsen förutsätter att — i likhet med vad fallet är med

vissa andra uppdrag som Postverket nu fullgör åt staten — särskild ersättning kommer att utgå för de kostnader som åsamkas verket.

Därest vad som anförts i promemorian skulle föranleda en ny utredning är det angeläget för Postverket att få tillfälle att framföra de synpunkter som i sådant sammanhang kan bli relevanta för verkets del.

NILS HÖRJEL

Bengt Furbäck

Yttrande över granskningspromemoria om Riksbankens avdelningskontor
Nr 3/1968

Genom remiss den 31 oktober 1968 har Ni hemställt om bankinspektionens yttrande över en granskningspromemoria avseende riksbankens avdelningskontor. Med anledning härav får inspektionen anföra följande.

Riksbankens avdelningskontorsorganisation har upprepade gånger under årens lopp varit föremål för utredningar och övervägts av riksdagen. Därvid har konstaterats att det kvantitativa underlaget för avdelningskontoren inte varit stort men att vissa av riksbankens funktioner krävt bibehållande av åtminstone en begränsad kontorsorganisation. Man har i sistnämnda avseende hänvisat till bland annat uppgifterna i fråga om betalningsmedelsförsörjningen och det ekonomiska försvaret samt understrukit önskvärdheten från riksbankens sida att genom lokal kreditgivning kunna inverka på utlåningsräntorna i banksystemet. Två kontor — icke belägna i residensstäder — har dock dragits in.

Enligt bankinspektionens uppfattning bör man undersöka om inte *betalningsmedelsförsörjningen* kan ordnas via andra vägar än över riksbankskontoren. Uppgiften är av det slaget att den synes ligga väl till för postverket, som har ett väl utbrett kontorsnät och personal utbildad för göromål som det här är fråga om. De principiella betänkligheter som tidigare anförts mot att åt postverket skulle anförtros att fullgöra riksbankens uppgift att tillhandahålla sedlar och mynt härrör från uppfattningen att postverket därmed skulle tillerkännas en exklusiv centralbanksuppgift, nämligen övervakningen av sedelomloppet omfattning. Denna övervakningsfunktion skulle enligt inspektionens mening genom lämpliga former för rapportering kunna bevaras åt riksbanken, även om det med funktionen förenade praktiska arbetet uppdrogs åt postverket. Riksbanken skulle givetvis ha möjlighet att utöva den kontroll över postverkets handhavande av uppdraget, som kunde befinnas erforderlig. Det finge förutsättas att postverket icke skulle komma att sprida ut de med uppdraget förenade arbetsuppgifterna på ett större antal enheter än nödvändigt. De kostnader som uppgifterna avseende betalningsmedelsförsörjningen kan komma att medföra i riksbanken och postverket efter en omorganisation bör betraktas i förhållande till de mycket väsentliga kostnadsbesparingar som kan göras vid en indragning av kontorsnätet i riksbanken.

Det har framhållits att riksbankens uppgifter med avseende på det *ekonomiska försvaret* kräver att varje länsstyrelse har tillgång till ett riksbankskontor inom länet i och för gemensam planering av beredskapen. Det är möjligt att samarbetet mellan länsstyrelserna och riksbanken rörande denna planering därmed underlättas, men enbart denna omständighet är inte ett tillräckligt motiv för att bevara riksbankens kontorsnät. Om postverket skulle komma att överta betalningsmedelsförsörjningen ligger den

tanken nära att verket — som i fråga om betalningsförmedlingen avses fylla viktiga funktioner i det totala försvaret — även skulle sörja för beredskapsuppgifterna såvitt avser upplägandet av sedeldepåer etc. Dessa uppgifter torde emellertid kunna skötas av riksbanken även utan tillgång till avdelningskontor.

Bibehållandet av riksbankens kontorsnät har också motiverats av bankens önskan att ha kvar möjligheten att bedriva en *lokal kreditgivning* över hela landet för att därigenom kunna påverka bankinstitutens utlåningsräntor. I anledning härav vill inspektionen till en början erinra om att den statliga affärsbanken — Sveriges Kreditbank — enligt sin ursprungliga målsättning avsågs skola fungera såsom regulativ till andra banker. Banken har ett välförgrenat kontorsnät med kontor i alla residensstäder och det ligger uppenbarligen nära till hands att undersöka om icke denna bank kunde tilldelas en uppgift i förevarande sammanhang. Man bör inte heller bortse från att även postbanken skulle kunna användas såsom ett instrument för räntereglerande åtgärder. Från nu angivna synpunkter är av intresse att frågan om ett närmare samarbete mellan postbanken och Sveriges Kreditbank f. n. är under utredning.

Inspektionen är medveten om att den kreditgivning, som man från riksbankens sida velat bevara förutsättningar för, är avsedd som ett penningpolitiskt hjälpmedel och att man därför icke ifråga om densamma kan i allo upprätthålla de lönsamhetskrav som avses skola gälla för verksamheten i de båda andra här berörda statsägda instituten. Inspektionen vill därför ifrågasätta om icke en lämplig lösning vore, att den eventuellt erforderliga kreditgivningen bedrives i riksbankens regi från huvudkontoret men med Kreditbanken eller Postbanken eller båda som förmedlande organ och på villkor, varom överenskommelse kunde träffas. Härigenom skulle möjligheterna att genom operationer på kreditmarknaden påverka ränteutvecklingen ökas samtidigt som den kostnadsbesparande effekten av en reduktion av riksbankens kontorsorganisation uppnåddes.

Definitiva ställningstaganden till de ovan berörda frågorna kräver emellertid ingående utredningar och med det anförda har inspektionen främst velat understryka behovet av att sådana kommer till stånd.

Vid behandlingen av detta ärende har deltagit förutom undertecknade Wulff och Telestam, den senare särskilt förordnad föredragande, biträdande ledamoten Sjöberg, bankinspektören Hanström, sparbanksinspektören Åkerblom samt byråchefen Ström.

K. WULFF

G. Telestam

SVERIGES KREDITBANK

Genom skrivelse den 31 oktober 1968 har Sveriges Kreditbank beretts tillfälle att avge yttranden över en vid skrivelsen fogad, inom Riksdagens Revisorerers kansli upprättad granskningspromemoria angående Riksbankens avdelningskontor. Med anledning härav får banken anföra följande:

Det torde inte ankomma på Kreditbanken att göra något uttalande i frågan i vad mån ett behållande av Riksbankens kontorsnät i nuvarande eller väsentligen oförändrad omfattning kan anses erforderligt med hänsyn till Riksbankens intresse av att genom direkt kreditgivning kunna påverka lånevillkoren inom kreditväsendet, ur beredskapssynpunkt eller med hänsyn till behovet av tillfredsställande jämn sedelkvalitet. Vad angår betalningsförsörjningen vill Kreditbanken framhålla att, såvitt banken kan finna, en koncentration av uppgifterna på detta område till ett fåtal betalningscentraler bör kunna ske utan större olägenheter för de kreditinstitut som nu utnyttjar Riksbankens avdelningskontor. Om statsmakterna skulle besluta en avveckling eller reducering av Riksbankens avdelningskontor och det i samband därmed skulle anses lämpligt att överflytta uppgifter ifråga om hantering av vissa typer av lån till Kreditbanken, är banken vidare beredd att påtaga sig dessa uppgifter. Kreditbanken förutsätter givetvis att den för dylika eventuellt tillkommande arbetsuppgifter skall erhålla ersättning för sina självkostnader. Stockholm den 22 november 1968.

Sveriges Kreditbank

C.-H. NORDLANDER

B. Bayard

SVENSKA BANKFÖRENINGEN

Med anledning av remiss av granskningspromemoria (nr 3/1968) angående riksbankens avdelningskontor får Svenska Bankföreningen anföra följande.

Affärsbankernas kontakter med riksbankens avdelningskontor äger huvudsakligen rum i samband med distributionen av sedlar och mynt. Såsom erinras i promemorian har det tidigare vid flera tillfällen ifrågasatts att denna distributionsverksamhet skulle överflyttas till postverket. För bankerna skulle en sådan omläggning medföra icke oväsentliga fördelar i form av större lättillgänglighet och kortare transporter. Under förutsättning att sedel- och myntdistributionen överförs till postverket, finns därför — med reservation för vad nedan sägs om krigsberedskapsfrågor — från bankföreningens sida ingenting att invända mot en indragning eller krympning av riksbankens lokalorganisation.

Om betalningsmedelsförsörjningen alltjämt skall omhänderhas av riksbanken, kan bankföreningen däremot icke tillstyrka att antalet lokalkontor nämnvärt minskas. Då skulle nämligen en reducering av kontorstätheten leda till mera besvär och ökade kostnader för bankerna.

Genom särskild lagstiftning har riksbankens avdelningskontor tillagts åtskilliga viktiga uppgifter som rör betalningsväsendets funktion under krigsförhållanden. Direktörerna för riksbankskontoren har sålunda att närmast under länsstyrelsen svara för ledningen och samordningen av beredskapsplaneringen på detta område. Vid krig eller omedelbar krigsfara tillkommer ytterligare åligganden, bl. a. att genom upprättande av sedeldepåer säkerställa betalningsmedelsförsörjningen. Om riksbankens avdelningskontor indrages, måste följaktligen beredskapsuppgifterna överflyttas till några andra regionala organ. Stockholm den 30 november 1968.

För Svenska Bankföreningen

Dess styrelse:

RUNE HÖGLUND

Sven Strömberg

Till riksdagens revisorer

Undertecknad som den 10.1.1969 av riksdagens revisorer erhållit i uppdrag att yttra sig i frågan om riksbankens sedelförsörjningsuppgift såsom ett motiv för ett bibehållande av dess nuvarande kontorsnät, med särskild hänsyn till Riksbanksfullmäktiges yttrande av den 31.1.1969, får härmed avge följande utlåtande:

Fullmäktiges grundinställning till frågan om riksbankens kontorsnät framgår av följande yttrande: »Omsorgen om en tillfredsställande sedelförsörjning är det tyngst vägande motivet för bibehållande av ett kontorsnät som icke är märkbart glesare än det nuvarande». Och »... det grundläggande motivet för bibehållandet av ett kontorsnät av nuvarande omfattning är sedelförsörjningens behov».

Man måste naturligtvis ge fullmäktige rätt däri, att en effektiv och ekonomisk lösning av sedelförsörjningens problem är av mycket stor vikt. Det har emellertid — såvitt jag kunnat finna — icke genomförts någon systematisk undersökning av vilken lösning av sedelförsörjningsfrågan som är den såväl praktiskt som samhällsekonomiskt bästa och riktigaste — i varje fall icke under de tio senaste åren och icke med sådana effektivare vetenskapliga metoder (såsom operationsanalys) eller sådana förfinade tekniska hjälpmedel (såsom datamaskiner) som numera står till buds.

Den utredning som åren 1957—1958 gjordes av riksbankens organisationskommitté fyller enligt min åsikt icke de krav man idag måste ställa på en sådan specialundersökning. Redan den omständigheten att mer än tio år förflutit sedan denna kommitté avgav sitt yttrande gör att detta icke helt kan motsvara dagens förhållanden. Därtill kommer att kommittén hade till uppgift att penetrera hela problemkomplexet i samband med riksbankens kontorsnät och därför i fråga om inställningen till betalningsmedelförsörjningsfrågan måhända i alltför hög grad påverkades av sin uppfattning om helt andra orsakssammanhang som enligt dess åsikt då starkt talade för ett bibehållande av kontorsnätet. En ny utredning skulle ha avsevärt mer förfinade och effektivare hjälpmedel till sitt förfogande för en ingående analys och en sådan borde enligt min åsikt få sin uppgift begränsad till frågan om hur betalningsmedelförsörjningen effektivast och samhällsekonomiskt riktigast kan organiseras. (Frågan om riksbankskontorens övriga uppgifter kräver — ifall man anser att dessa ännu icke blivit tillräckligt belysta med hänsyn till nuvarande förhållande — möjligen också en förnyad expertundersökning.)

Man måste emellertid också helt hålla med fullmäktige när de påpekar, att man icke endast genom »rent teoretiska slutledningar från en som given betraktad utgångspunkt» kan finna de rätta svaren på de olika frågorna i hela detta problemkomplex. Men detta gäller självfallet också fullmäktiges eget resonemang, icke minst i fråga om hur sedelförsörjningsfrågan bäst kan

lösas. De skäl som framförs å ena sidan för att sedelförsörjningen även i fortsättningen bäst kan skötas av riksbanken med dess nuvarande kontorsnät och genom dess samarbete med posten och å andra sidan för att kontorsnätet med hänsyn härtill icke bör få »märkbart» minskas, är tydligen icke grundade på några sådana vetenskapliga undersökningar av olika alternativ och kan icke i och för sig anses vara hållbara.

Det första man fäster sig vid när man penetrerar riksbankskontorens roll för sedelförsörjningen, är hur oändamålsenligt dessa kontor är lokaliserade för denna uppgift. Man kan ju bl. a. konstatera att det finns riksbankskontor i ett avsevärt antal mindre städer, medan sådana större städer som Norrköping, Hälsingborg, Borås, Eskilstuna, Sundsvall och Skellefteå — alla med över 60 000 invånare, ett avsevärt uppland och ett betydande antal bankkontor — saknar riksbankskontor. Men ändå fungerar sedel-distributionen på dessa platser liksom också i alla de andra städer och samhällen som har flera bankkontor men icke något riksbankskontor. Detta visar att sedelförsörjningen kan fungera tillfredsställande i varje fall med ett avsevärt mindre antal riksbankskontor än nu. Å andra sidan framstår det dock såsom ändamålsenligt, att det finns någon form av betalningscentral åtminstone i de allra största städerna och av kommunikationstekniska skäl även på någon från denna speciella synpunkt lämplig central plats i Norrland. En sådan betalningsmedelscentral behöver däremot självfallet icke nödvändigtvis vara ett kontor med nuvarande riksbanksuppgifter och icke heller nödvändigtvis direkt skött av riksbanken.

Riksbanksfullmäktige avfärdar emellertid tanken på att »distribution av riksbankens sedlar skulle överflyttas till postverket» med enligt min åsikt ofullständiga argument. Att t. ex. anföra, att »riksbankens erfarenhet tyder emellertid på att en utveckling efter dessa linjer knappast skulder innebära några fördelar» kan knappast anses ha tillräcklig tyngd som argument i en så invecklad och viktig fråga som denna. Det finns också skäl att understryka, att — såsom det framgått av Bankföreningens remissyttrande — en överflyttning till postverket av sedeldistributionen åtminstone för bankerna huvudsakligen skulle medföra fördelar. Vilka andra konsekvenser en sådan överflyttning skulle få kräver emellertid avsevärt grundligare undersökningar.

Det är ett flertal olika, delvis i motsatt riktning verkande faktorer som man måste ta hänsyn till vid utredningen i denna fråga. Såväl de företagsekonomiska — för riksbanken å ena sidan och bankerna å den andra — som speciellt de samhällsekonomiska aspekterna måste självfallet noga beaktas. Men sammanhanget är här så pass invecklat, att endast en vetenskaplig, med alla moderna hjälpmedel utförd utredning kan ge ett rättvisande svar. Härtill kommer också säkerhets- och beredskapsaspekten.

Vad säkerhetsaspekten i samband med sedeltransporterna beträffar, så förefaller det som om dessa icke nämnvärt skulle påverkas av en förändring av metoderna för sedelförsörjningen. Totalt är det ju fortfarande — oavsett vilken lösning som tillämpas — samma mängd sedlar som skall transporteras — huvudsakligen genom postverkets försorg — och även fördelningen på stora och små transporter skulle knappast komma att i nämnvärd grad påverkas av en förändring.

Vad åter beredskapskraven beträffar, så kan man konstatera att de tyvärr står i klart motsatsförhållande till de ekonomiska och praktiska aspekterna på sedelförsörjningen under normala förhållanden. Varken den nuvarande riksbankskontorslokaliseringen eller en för fredsförhållanden helt

ändamålsenlig lokalisering av med moderna hjälpmedel utrustade rena betalningsmedelscentraler av optimal storlek passar nämligen ihop med beredskapskraven. Det förefaller även därför som om det riktigaste vore att på basis av en expertundersökning lösa betalningsmedelsförsörjningsfrågan på det för fredstida förhållanden ändamålsenligaste sättet utan att hänsyn toges till vad som blivit tradition. En sådan ny lösning skulle nämligen knappast kunna medföra större svårigheter för beredskapsplaneringen än vad som är fallet med nu tillämpade metoder, då den ju också nu förutsätter en speciell organisation under beredskaps- och krigsförhållanden baserad på förflyttning av de flesta av riksbankens kontor till andra platser.

Vad slutligen sedelstandarden beträffar, så har jag fått den uppfattningen att denna standard nu åtminstone huvudsakligen i praktiken baseras på bankkontorens och postkontorens utsortering av förslitna och smutsiga sedlar i enlighet med riksbankens direktiv. Även om denna uppfattning delvis vore oriktig, så borde det icke medföra några större problem att med en annan sedelförsörjningsorganisation upprätthålla samma standard som hittills.

Sammanfattning

I fråga om betalningsmedelsförsörjningen delar jag helt riksbanksfullmäktiges åsikt att problemet är invecklat och att det icke kan lösas enbart genom »rent teoretiska slutledningar». Jag anser också, att problemet icke penetrerats tillräckligt och att den undersökning som slutfördes för mer än tio år sedan, icke kan ligga till grund för en lösning under nuvarande i flera avseenden ändrade förhållanden. Jag anser mig därför böra avsluta detta utlåtande med följande förslag:

En expertgrupp borde med det snaraste tillsättas för att med moderna metoder — såsom operationsanalys med simulering och databehandling av olika funktionsmodeller för att klarlägga deras karakteristika i fråga om effektivitet, kostnader och konsekvenser — vetenskapligt utreda frågan om hur betalningsmedelsförsörjningen lämpligast kan ordnas under fredstid. Sådana alternativa lösningar som omnämnts av riksdagens revisorer och som kan tänkas vara effektivare och samhällsekonomiskt fördelaktigare än det nu tillämpade systemet bör penetreras av denna grupp. Men även andra alternativ är värda att granskas. Utredningen borde icke få sträcka sig över mera än ett år. Under tiden borde riksbankens nyrekrytering av personal begränsas — möjligen genom indragning av något av de lägst belastade kontoren i enlighet med vad riksbanksfullmäktige själva antytt — för att en senare eventuellt beslutad omläggning icke skall behöva försvåras eller uppskjutas med hänvisning till svårigheter i fråga om personalen. Stockholm den 3 februari 1969.

ÅKE TOLLET

Till riksdagens revisorer

Genom hänvändelse från riksdagens revisorer har undertecknade anmodats yttra sig över vissa delar av en skrivelse den 3 januari från fullmäktige i riksbanken rörande riksbankens avdelningskontor. Vi får med anledning härav anföra följande.

1. Det skulle falla långt utanför den överenskomna ramen för vårt yttrande att söka mera i detalj granska det argument, som i fullmäktiges skrivelse framhålles som »det grundläggande motivet» för bibehållande av ett kontorsnät av ungefär nuvarande omfattning, nämligen sedelförsörjningens behov. Vi vill här endast framhålla följande:

(a) Ehuru fullmäktige nämner ett antal omständigheter, som kan vara av relevans för en bedömning av styrkan i angivna motiv, har fullmäktige därmed icke presterat en egentlig *utredning* av frågan, tillräckligt grundlig och allsidig för att kunna användas som beslutsunderlag. En sådan utredning borde ge *kvantifierade* besked om konsekvenserna, förbundna med ett antal alternativa lösningar, i vad avser servicekvalitet och resursanspråk på olika lång sikt.

(b) Redan ytliga överväganden synes dock ge vid handen, att det är högst osannolikt att den optimala lösningen av sedelförsörjningsfrågan skulle vara den nuvarande, huvudsakligen historiskt betingade lokalkontorsorganisation. Det förefaller oss mera sannolikt, att hela detta kontorsnät borde avskaffas, om dess enda funktion vore att tjäna sedelförsörjningen.

2. Som ett argument för en långt driven service från samhällets sida i syfte att reducera »det i den utelöpande sedelmängden bundna kapitalet... till ett åtkomligt praktiskt minimum» anföres:

»En ordning, som exempelvis förutsatte, att ett stigande sedelbehov måste tillgodoses (dvs. sedlar uttagas från riksbanken) en enda dag tidigare än för närvarande respektive ett fallande sedelbehov kunde regleras (dvs. sedlar inlämnas till och krediteras inlämnaren av riksbanken) med en enda dags försening jämfört med nuvarande förhållanden, skulle, i synnerhet om man beaktar de ökade säkerhetsmarginaler för sedelhållningens storlek den skulle nödvändiggöra med vår nuvarande sedelomsättning medföra ökade räntekostnader för sedelhållarna, vilka kostnader enbart de skulle motsvara högst beaktansvärda belopp även i jämförelse med riksbankens kostnader för hela kontorsorganisationen, troligen i det närmaste lika stora som dessa.»

Den ränteförlust, som privata subjekt åsamkas genom sedelhållning, är icke en samhällsekonomisk kostnad (resurskrävande aktivitet), och det är därför meningslöst att väga dessa ränteförluster mot riksbankens kostnader för kontorsorganisationen. Institutionella förändringar, som medför variationer i privata subjekts behov av sedelhållning, har däremot *fördelningssmässiga* konsekvenser. Ökat sedelhållningsbehov, framkallat av mins-

kad service från samhällets sida, kan ses som en ökning av en sorts *beskattning* som närmast är att jämföra med förmögenhetsbeskattning. Det är icke a priori givet, att en sådan skattesärskärpning skall betraktas som icke önskvärd.

3. Ett ytterligare, av fullmäktige i riksbanken anført motiv för bibehållande av ett kontorsnät av ungefär nuvarande omfattning är behovet att »påverka eller kunna påverka räntesättningen på kreditmarknaden». Det sägs att

»behovet av medel att påverka den allmänna räntenivån blivit allt kännbarare, en utveckling som givetvis har samband med den ökade roll kreditpolitiken kommit att spela i den allmänna ekonomiska politiken. Under 1960-talet har det blivit alltmer uppenbart att bankernas räntesatser vid utlåning och inlåning tenderat att stiga i förhållande till riksbankens diskonto.»

Här må först noteras, att fullmäktige uppenbarligen betraktar sist omnämnda företeelse som icke önskvärd. Även bortsett från att denna fördelningpolitiska (?) ståndpunkt icke kan vara fullt förenlig med den nyss berörda värderingen av ränteförluster hos privata subjekt, betingade av minskad service i fråga om sedelförsörjningen, kan den ifrågasättas. Vi återkommer strax till detta. Låt oss först konstatera att den ränteglidning, varom här är tal, rimligtvis måste förutsättas betingad av ett efterfrågeöverskott på kredit. Man kan då, låt vara schematiskt, skilja mellan två fall:

(1) Riksbanken vill eliminera rådande efterfrågeöverskott utan att utgångslägets räntesatser höjs. I detta fall finns uppenbarligen att tillgå enklare och mera direkt verkande medel än utlåning från riksbanken till allmänheten.

(2) Man vill låta efterfrågeöverskottet bestå — man vill m. a. o. ha en »stram» kreditmarknad — samtidigt som man vill behålla (så långt möjligt) utgångslägets räntesatser. I detta fall skulle det innebära en motsägelse att vilja motverka tendenserna till ränteglidning genom ökad utlåning från riksbanken.

Vad angår det rimliga i den *målsättning*, som är angiven för fall (2), vill vi bara helt kort påpeka, att det icke visats, att icke alla förekommande, mera grundläggande mål (av exempelvis fördelningpolitisk art) skulle kunna bättre tillgodoses på annat sätt (t. ex. genom finanspolitiska medel) än genom en »stram» kreditpolitik.

4. Förutom att vilja påverka *räntenivån* (i förhållande till diskontot) skulle man kunna tänkas vilja påverka kreditinstitutens *räntemarginal*. En antydning därom finns på sid. 11 ff i fullmäktiges skrivelse.

Här återigen framstår emellertid *andra* medel än ut- och inlåning vid riksbankens lokalkontor som mera effektiva (inklusive mindre resurskrävande). Särskilt nära till hands ligger att utnyttja postbanken och/eller den statliga affärsbanken. Vad angår Sveriges Kreditbank berör fullmäktige den frågan i följande passus:

»Det är oklart om formuleringarna i granskningspromemorian betyder, att dess författare ansett att Sveriges Kreditbank skulle kunna utföra en speciell bevakningsuppgift på ränteområdet; detta kunde vara förståeligt med hänsyn till uttalanden som gjordes i samband med Kreditbankens tillkomst. Hela utvecklingen därefter har emellertid inneburit, att Kreditbanken kommit att fungera — och förmodligen också själv hävdar, att den bör få fungera — som en bank som på lika villkor och med lika medel konkurrerar med övriga affärsbanker och som har att ta hänsyn till sin räntabili-

tet. Den konkurrens mellan bankerna, som Kreditbanken deltar i, har olika former av vilka vissa, serviceutbyggnad och hård konkurrens om inlåningen, utan tvivel bidrager till en fortskridande räntepress upp.»

Även om Kreditbanken hittills fått fungera så som här beskrives, är därmed icke sagt att icke en ändring därvidlag vore motiverad, om staten verkligen skulle vilja, mera accentuerat än hittills, uppträda som prisledare på kreditmarknaden. Meningen med sådan verksamhet måste ju ändå vara att den skall få *effekt*. I den mån man lyckas därmed, framstår det kanske som mindre väsentligt om (1) Kreditbanken användes som *medel* i denna verksamhet eller om (2) Kreditbanken får i likhet med övriga banker anpassa sig efter alternativa medels effektiva utnyttjande i denna verksamhet.

Stockholm den 5 februari 1969

GUY ARVIDSSON

TONY HAGSTRÖM